

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XI^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

LXXXIV заседание, сряда, 22 август 1901 г.

(Отворено въ 2 ч. и 35 м. слѣдъ пладнѣ подъ прѣдсѣдателството на подпрѣдсѣдателя г. В. Кжнчовъ.)

Прѣдсѣдателствуващъ В. Кжнчовъ: (Звъни.)
Засѣданието се открива.

Моля г. секретаря да прочете имената на присѣдствующитѣ лица.

Секретарь Д-ръ К. Икономовъ: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: И. Арнаудовъ, И. Вачковъ, Е. Хасановъ, П. Калинковъ, Х. Конкилевъ, А. Маринкехайовъ, О. Сюлеймановъ, Д. Напазовъ, Н. Петровъ, Т. Петровъ, И. Саллабашевъ, Д. Христовъ и Н. Христовъ.)

Прѣдсѣдателствуващъ В. Кжнчовъ: Отсѣдствуватъ 13 души народни прѣдставители. Има законниятъ съставъ народни прѣдставители, за да може да продължи засѣданието.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, съобщавамъ на почитаемото Народно Събрание, че е постѣпилъ законопроектъ за измѣнение и допълнение закона за бирницитѣ отъ 1892 г., който е раздаденъ на г. г. народнитѣ прѣдставители и ще се постави на дневенъ редъ.

Дадохъ отпускъ по болестъ на Вѣленския народенъ прѣдставителъ г. Н. Петровъ.

На дневенъ редъ имаме на първо мѣсто продължение разискването на доклада на парламентарната комисиия за даването подъ сѣдъ бившитѣ министри отъ кабинета на Т. Иванчовъ.

Има думата г. Цановъ.

Н. Цановъ: (Отъ трибуната.) Г-да прѣдставители! Прѣди всичко, като членъ на това Народно Събрание, прѣди да пристѣпимъ къмъ разглеждането на главния въпросъ, който ни занимава, азъ отъ своя страна се смѣтамъ за длъженъ да изкажа своята благодарностъ къмъ почитаемото г. г. комисарии за тѣхната дѣятелностъ, която тѣ показаха въ продължение на единъ мѣсець, и за онази работа, която прѣдставиха на Народното Събрание. Наистина,

че тѣ разбраха много по-широко своитѣ длъжности, отколкото ние ги разбирахме; разбраха по-широко своята работа, като че ли тѣмъ прѣдлежеше да извършатъ едно слѣдствено дѣло, нѣщо, съ което ние не бѣхме съгласни; но не може да се откаже, че въ продължение на това врѣме тѣ не сж упражнили единъ доста голѣмъ трудъ, който трудъ ще улесни задачата на бъдѣщото слѣдствие. Нашето мнѣние не се схожда напълно съ това, но ние трѣбва да уважаваме мнѣнията на противникитѣ, макаръ тѣ да не сж съгласни съ нашитѣ.

Азъ, може би, съвсѣмъ нѣмаше да взема думата, защото по въпроса за прѣдаването на бившитѣ министри подъ сѣдъ вече два пѣкти занимавахъ трибуната на почитаемото Народно Събрание. И ако взехъ думата, за да кажа нѣколко пѣща, то е, защото рѣчта на г. Петкова ме прѣдизвика да кажа нѣкои и други обяснения. Тѣй щото, моята рѣчь ще се занимае главно съ нѣкои практически въпроси за начина, по който ще бѣде и трѣбва да се разрѣши прѣдложения на Народното Събрание въпросъ, и второ, и главно, да се занимава съ нѣкои обяснения, които произтичатъ отъ рѣчта на г. Петкова.

Трѣбва да кажа, че, собствено, г. Петковъ, когато се яви на тази трибуна, той се яви повече да защищава една собствена кауза, една кауза на своитѣ пратизани — *pro domo sua*, отколкото да се яви единъ строгъ критикъ на всичко онова, което е станало въ Народното Събрание и което прѣдлежи да се извърши отъ него. Азъ мисля, че въ дадения случай нѣма нужда отъ никакво плахинозъ, защото работитѣ на миналитѣ режими, на онѣзи режими до послѣдното Правителство, сж прѣдадени вече на истерията; тѣ принадлежатъ на миналото, върху тѣхъ е хвърлено едно було, за тѣхъ има една амнистия. За тѣхъ може, както каза г. Петковъ и както иска въ настоящия случай, да се приложи напълно онази негова мисль, че това минало е прѣдадено на общото порицание на Българския народъ. И дано не даде Господъ да се върнемъ въ

сжко едно такова положение. Макарь, казвамъ, да сж обясними много хубаво причинитѣ, по които г. Петковъ по този начинъ захвана да обсъжда прѣдложения на Народното Събрание въпросъ, но право да ви кажа, че менѣ ми стана твърдѣ тежко, задѣто той тукъ, слѣдъ като при първото отлагане на сесията най-категорически се произнасяше по въпроса за даването на бившитѣ министри подъ сждъ, сега дохожда да измѣня мнѣнието си. Азъ знаа, че пръвъ вѣстникътъ на г. Петкова бѣ, който съобщи на Вългарския народъ за онази кална афера на вагонитѣ. Пръвъ вѣстникътъ на г. Петкова е поднесенъ на тази сжщия трибуна въ прѣдшното Народно Събрание.

Искаше динни г. Петковъ: „Дѣ сж диннитѣ? — питаше той. А прѣди въ вѣстника си говорѣше; „Ние искаме да се дадатъ виновницитѣ подъ сждъ!“ Така говорѣха тѣ сж онази статия, а сега се явяватъ и какво искатъ отъ трибуната? Нѣма динни, казватъ, докладитѣ не сж достатъчно пълни. Не е така, г-да. Не е, че нѣма динни, г-нъ Петковъ, а Вие сега искате да се откажете отъ онова, което сте поддържали прѣди, защото не сте мислили, че дѣлото ще получи окончателния свой резултатъ. Азъ знаа, че хората, политическитѣ дѣатели отъ калъпа на г. Петкова, сж хора отъ друго врѣме, тѣ по другъ начинъ обсъждатъ общественитѣ въпроси. Тѣхната психология е съвсѣмъ друга отъ онази, на която ние искаме да дадемъ тласкъ въ бъдѣще. Тѣхната психология състои въ това: да ругаемъ, да клеветимъ, да изнасяме прѣстѣпления на пазаръ, но сѣ въ единъ или другъ случай да си оставимъ една портичка, една пхтека, прѣзъ които ще можемъ единъ денъ да избѣгнемъ, ако дойдемъ на власт и ако ще стане нужда да прибѣгнемъ къмъ сжщитѣ срѣдства, които днесъ или утрѣ сме осжждали. Тогава, когато пръвъ пхтъ се напечати статията въ вѣстника на г. Петкова, азъ вѣрвамъ, че той не е мислилъ, какво това дѣло ще получи своя край. Тогава имаше доказателства, а сега имало само прѣдположения, а пъкъ прѣдположенията по общото правило били за въ полза на обвиняемия. Азъ мисля, г-да народни прѣдставители, че това е съвсѣмъ смѣнно. Миллиони ограбени отъ българската хазна, сираци разплакани, всички свободи унижовени и едно царство на безплатно въстановено въ България и нѣмало динни, нѣмало факти! Г-да! За насъ, за българскитѣ граждани, за българскитѣ народни прѣдставители сж важни въ настоящето дѣло фактитѣ. Ние ги знаемъ всички, а доказателствата тѣ сж работа на сждилищата — послѣднитѣ ще установятъ всички доказателства. Ние ще се явимъ прѣдъ сждилищата, било като пострадавши, било като обвинители, било като свидѣтели и тамъ, въ сждилищата, ще се събератъ диннитѣ, тамъ ще се проверѣи, дали е вѣрнѣ нашия докладъ, дали прѣдложението се подкрѣпѣ съ надлежнитѣ доказателства. Ние имаме диннитѣ; защото цѣлиятъ Вългарски народъ ги притежава.

Прѣдположения, казва г. Петковъ, само имало, а прѣдположенията сж били въ полза на обвиняемия! Това, г-да прѣдставители, е неговото основание; а това е една обикновена защита на инкяра. Това ние всѣкога въ всички процеси сме слушали; това е пледоарията на единъ начинающъ адвокатъ. Г-нъ Петковъ, като почна да разглежда самия докладъ, казва: „Комисаритѣ сж разтеглии законитѣ и затова отъ този докладъ нищо не може да се разбира;

имало желание въ комисаритѣ да установятъ нѣщо, но нищо конкретно, нищо ясно не е установено“. Азъ въ отговоръ на това бихъ запиталъ г. Петкова: дали комисаритѣ разтѣгатъ законитѣ или той се мжчи да разтѣга самъ своята съвѣсть тукъ, отъ трибуната? Мисля, че послѣдното е много по-вѣрно. Г-нъ Малиновъ, казва той, заявилъ, че при тия динни не си слага подписа. Таквозъ нѣщо азъ не съмъ чулъ и желая г. Малиновъ да опровергае това нѣщо. Но най-послѣ казалъ г. Малиновъ или не, не е важно зарадъ насъ, а какво е казало Народното Събрание — то е важно. Него ние трѣбва да имаме прѣдъ очи тогава, когато ще дадемъ окончателно рѣшение на прѣдложения въпросъ. Народното Събрание вече се е изказало. Съ взетото си рѣшение по внесеното прѣдложение отъ 45 души народни прѣдставители, на основание на онѣзи динни, които сж изнесени въ прѣдложението и придружаващитѣ го два доклада, Народното Събрание рѣши, че намира уважително прѣдложението за даване бившитѣ министри подъ сждъ. Това е едно рѣшение на Народното Събрание и мнѣнието на този или онзи въ случая ни най-малко не важи.

Нѣмало динни! Ами оставката на Вашия покоенъ шефъ, г-нъ Петковъ, какво значи? Кажете какво говори тя, какво е искала и какво е търсила? Малко ли сж диннитѣ изнесени, макаръ въ самата тая оставка, и не може ли Вългарскиятъ народъ само на основание на тия оставка, само на основание на онѣзи факти, които сж изнесени въ нея, да поиска чрѣзъ своитѣ прѣдставители, щото лицата, които визира тя, да седнатъ на скамейката на подсѣдимитѣ и тамъ да докажатъ, че онова, което се твърди въ оставката на Вашия шефъ, бившъ Министъръ-Президентъ, е невѣрно? Ами, моля, кажете каква опѣнка Вие ще дадете на розоблаченията, които изнесоха двата вѣстника, произходящи отъ едно и сжщо правителство тогазъ, когато това правителство се раздѣли на двѣ групи? — Говоря за в. „Народни Права“ и в. „Свободна Дума“. В. „Народни Права“ изнасяше обвинения противъ Тончева и Иванчова, а в. „Свободна Дума“ изнасяше обвинения срѣщу другаря имъ Радославовъ. И дѣйствително, въ розоблаченията си тѣ бѣха тръгнали въ единъ много краенъ пхтъ, но се спрѣха едвамъ тогазъ, когато видѣха, че Народното Събрание съ тоя въпросъ не се шегува, когато видѣха, че отъ собственитѣ тѣхни розоблачения ще се изнесатъ маса факти за обвинението и на еднагата, и на другата страна, защото ако Радославовъ обвинява Тончева и ако Тончевъ обвинява Радославова — хора, които сж били въ единъ и сжщъ кабинетъ, — то въ всѣки случай ще се заключи, че има нѣкой виновенъ. Отъ онѣзи факти, които сж изнесени прѣдъ Народното Събрание, ние виждаме, че и еднагата, и другата страна е еднакво виновна.

Г-да прѣдставители! Говорѣше ни се отъ сжщия г. Петковъ за старитѣ режими, и вѣрно е. Но мисля, че е настѣпило врѣме старитѣ режими да ги погребемъ, а ние ще ги погребемъ въ сжда; тамъ ще погребемъ старитѣ режими и тамъ ще издигнемъ наистина една нова ера. Пръвъ пхтъ тая дума излиза отъ моитѣ уста, но и пръвъ пхтъ тая нова ера ще бѣде прокламирана въ сжда. Само тамъ ще може да погребемъ старото и, като туримъ прѣдѣлъ на него, може да повѣрваме, че ще се

почне единъ новъ животъ не само за една партия, а новъ животъ за цѣла България. А че е необходимо да се тури една прѣграда между миналото и сегашното, азъ ще ви прочета нѣкои работи, г-да прѣдставители, отъ които ще видите, че миналитѣ режими и досега искатъ да указватъ своето тлетворно влияние на обществото. Помнете, че освѣтъ тия работи, че освѣтъ тая корупция въ управлението на страната, ние, българскитѣ граждани, слушаеме и за маса други нѣща: за обща една корупция въ цѣлото управление на страната. Ние слушахме за подкупни на депутати, ние слушахме за раздаване на служби съ пари и ние сме очевидци, че това искатъ да продължаватъ и досега. Въ в. „Народенъ листъ“ азъ вече почнахъ да печатамъ и ще печатамъ всички онѣзи писма, които сж изпратени отъ хора, които мислятъ, че и сега трѣбва да се продължава схватката корупция, каквато е съществувала прѣди. Имамъ писма, съ които прѣдлагатъ кой 100 кой 200, кой 500 л., за да бждатъ назначени на служба. Азъ притежавамъ такова едно писмо, което е напечатано въ в. „Народенъ Листъ“, а сега ще ви прочета още едно-два писма, които сега-засега се пширатъ прѣдъ мене, но само ще искамъ да запазя въ тайна имената, понеже не искамъ авторитѣ имъ да се даватъ подъ съждъ, защото тѣ не сж виновни, а сж виновни нашитѣ развалени прави, на които тѣ сж станали жертва.

Онзи день азъ получихъ единъ отворенъ бонъ отъ единъ чиновникъ, който е на служба и който за да остане още на службата си прѣдлага 400 л. Бонътъ е съ слѣдующето съдържание: „На 30 декемврий 1901 г. ще заплатя на приносителя на настоящия ми бонъ сумата (400) четиристотинъ лева сребро, въ случай че бжда на длъжността, която по настоящемъ занимавамъ.“ И трѣбва да кажа съ съжаление, че това е отъ единъ съдия! (Гласове: Браво! — Д-ръ П. Табурновъ: Отъ коя дата е бона?) Датата е 16 августъ тая година. (Д-ръ П. Табурновъ: До кой депутатъ?) Не желая да кажа до кой депутатъ е. (Д-ръ К. Серафимовъ: Кой адресира тѣзи бонове?) Адресирани сж до депутати, както сж ги адресирали въ ваше врѣме, само че въ ваше врѣме ги осребрявахъ, а въ наше врѣме ги четатъ отъ трибуната. (Гласове: Браво! — Ржкоплѣскане.) Ето ви още една полица за 300 л. отъ одного, който иска да се назначи на служба. (Ю. Теодоровъ: Прочетѣте я!) Не искамъ да ви затруднявамъ повече, но искамъ да ви кажа, че всички ние, г-да, не само хора на днешното Правителство, но всички безъ изключение, и правителствени, и оппозиционери, трѣбва да се замислимъ надъ този грозенъ фактъ и всички да си подадемъ братски ржка за да туримъ вече край на него, да туримъ край на тази обща корупция въ нашата държава, защото иначе България е пропаднала. (Д-ръ К. Серафимовъ: Кажете имената, защо ги криете?) Кон. (Д-ръ К. Серафимовъ: До кого сж адресирани?) Адресирани сж до депутати. (Д-ръ К. Серафимовъ: Искате да махнете корупцията, пъкъ не казвате имената.) Не сж отъ вашата страна. (Д-ръ К. Серафимовъ: Значи отъ вашата страна.) Отъ наша страна, да. Но азъ ако почна да говоря, ще ви кажа какъ е вървѣло въ минало врѣме. Азъ зная, че сж вземени 3.500 л. на Свищовската община отъ единъ вапъ партизанинъ. Азъ зная,

че е прѣдложено на единъ адвокатъ отъ Одринъ да плати 500 наполеона, за да му се услуги по единъ пропесъ съ Турското правителство. (Р. Петровъ: Партизанинъ на г. Серафимова ли?) Ако той е отъ Радо-славовата партия. (Гласове отъ лѣвицата: Той не е отъ тази партия; той е реформаторъ!) Тогава пардонъ.

Г-да! Да прѣкъснемъ тая печална история. То е фактъ и азъ мисля, че нѣма нужда да се опровергава, то е толкова ясно и толкова очевидащо, щото едва ли ще има нѣкой куража да го откаже. Едно нѣщо азъ искахъ да направя — да го прогласи тукъ отъ трибуната.

Казъ се отъ г. Петковъ друго нѣщо: ако се даде дѣлото на съда, цѣло да стане обичай да се изтрѣбватъ партиянтѣ една друга. Вѣрно е, че досега партиянтѣ само сж се изтрѣбвали. Ако дойдѣме, наприимѣръ, партията на Стамболова, ще изтрѣби всички свои противници; даже отъ висотата на трона се поощряваше това и се викаше: да се изтрѣбятъ всички противници, всички неприятели на България! Въ рескрипти това нѣщо се казваше и това бѣше една цѣла система. Ние мислимъ, че трѣбва да се тури вече прѣдѣлъ на тази система, на това изтрѣбление на партиянтѣ. Отсега нататъкъ ние не трѣбва да искаме изтрѣбление на партиянтѣ, а възстановяване на пълната законностъ, издигане на правосъдието; ние трѣбва да искаме съждъ за всички злоупотрѣбления, вършени отъ всички малки и голѣми дѣатели въ българската земя. Ама цѣли и другитѣ партии да взематъ този приимѣръ и, ако дойдатъ на властъ, тѣ щѣли да постѣятъ по схития начинъ. Нека замовѣдатъ. Ако утрѣ-други день друга партия, която ще наслѣди днешното Правителство, докаже, че то е вършило схитѣ тѣзи беззакония, каквито сж вършени въ прѣдидино врѣме и съ каквито ни занимава докладътъ на парламентарната комисиия, бждѣте увѣрени, че ние ще ви бждемъ другари, за да искаме заедно съ васъ и тѣ да съднатъ на скамейката на подсъдимитѣ! (Ржкоплѣскане.) Могло да се възбуди неоснователно обвинение при една покорна Камара, каквато бѣше прѣдидината; да, възможно е. Та насъ ни касираха, не, насъ 30 души ни изгониха отъ Народното Събрание. (Д-ръ П. Гудевъ: Сега изгонихте 20 души.) Законно ли бѣше това, справедливо ли бѣше? Не. Но обществената съвѣсть осъди това изгонване, обществената съвѣсть се възмути и резултатъ на обществената съвѣсть е днешното положение въ България.

Могащъ, казва, неоснователно да възбудитъ едно прѣслѣждане срѣщу едно минало правителство. Отговарямъ: да, може. Ами какво ще каже тогава общественото мнѣние? Ами какво ще каже съждѣтъ? Само тамъ ние трѣбва да черпимъ своята сила. Общественото мнѣние сега иска, вика, говори, да се даде дѣлото въ съда? А за съда нека се надѣемъ, че той ще може да издигне правдата на подобающата височина и ще защити и Отецеството. Азъ вѣрвамъ на бждѣщия съждъ и не допушамъ онѣзи съмнитѣли за него, които се изказаха отъ тази трибуна. Азъ мисля, че той ще се вслуша въ мнѣнието на обществото, ще се вслуша въ искренния гласъ на народнитѣ прѣдставители, които сж искали да му дадатъ едно дѣло да го обсъди, и вѣрвамъ, че съ всичката сериозностъ той ще издигне правдата, ще спаси Отецеството!

Като казвамъ тия нѣколко думи относително рѣшѣта на г. Петкова, азъ ще се спра върху нѣколко практически въпроси, които не бѣха възбуждени отъ прѣждегорившиятъ. Но н.й-напрѣдъ ще кажа нѣколко думи върху единъ възбужденъ въпросъ: въпросътъ, дали да бѣдатъ дадени всички министри подъ сждъ, или само онѣзи, за които говори дванайсеточленната анкетна парламентарна комисия. Азъ мисля, че по този въпросъ рѣшение вече е взето; Народното Собрание се е произнесло. Възъ основание на тѣзи доклади, които се внесоха прѣди, и възъ основание на прѣдшното прѣдложение, което бѣше дебатирано тукъ, въ Народното Собрание, послѣдното се произнесе, че намира за уважително искането за да се прѣдложатъ всички ония министри подъ сждъ, за които бѣше внесено прѣдложението. И прѣдложението заедно съ доклада бѣше прѣдложено на една анкетна комисия, която имаше за единствена задача да разшири фактитъ, да разшири обстоятелствата. Въпросътъ, кои трѣбва да бѣдатъ дадени подъ сждъ, е въпросъ, който е вече рѣшенъ веднажъ отъ Народното Собрание. Но, ако почнемъ даже сега да се повръщаме върху рѣшенъ единъ въпросъ, азъ мисля, че и тогава ние ще можемъ напълно да подкрѣпимъ първото свое рѣшение. Напр., говори се въ самия докладъ на дванайсеточленната комисия, че всички министри сж вършили извѣстни прѣстѣпни дѣяния, а по-нататъкъ комисаритъ изключаватъ трима отъ министритъ. Но да оставимъ доклада на страна! Да вземемъ само единъ фактъ, г-да прѣдставители, а пъкъ фактитъ сж многочислени — да взематъ само факта за вагонитъ. Има ли нарушение отъ дѣлния Министерски Свѣтъ, отъ всичкитъ онѣзи министри, които сж участвували въ засѣданнето, когато се рѣшавало да се купятъ тѣзи вагони или не, и прѣдава ли се затова прѣдшното Правителство на сждъ? Отговарямъ съ доклада на дванайсеточленната парламентарна комисия, че се прѣдава дѣлото прѣдшното Правителство. Кои сж участвували при рѣшението на този въпросъ, отговаря дневникътъ на Министерския Свѣтъ. Участвували сж всички министри съ изключение на Паприкова. Какво е рѣшението, което е било взето въ казания Министерски Свѣтъ? Рѣшение противозаконно, рѣшение противоконституционно. Внеса се докладъ отъ страна на Министра на Обществениятъ Стради за да се рѣши по принципъ дали да се купятъ или наематъ вагони и Министерскиятъ Свѣтъ рѣшава, въпрѣки закона за отчетността по бюджета, въпрѣки закона за търговетъ, да се купятъ вагонитъ и локомотивитъ на Вайсенберга за 600.000 л. Когато споредъ закона за търговетъ и закона за отчетността по бюджета не могатъ да се правятъ по доброволно съгласие никакви покупки, ако надминаватъ сумата 10.000 л. Питамъ сега, защо да се изключаватъ онѣзи министри, които тоже сж участвували при подписването на тоя протоколъ? Защото тѣ отъ лицепрятіе сж вършили това! Тукъ отъ трибуната се каза, че отъ лицепрятіе не могатъ министри, на които е дадено управлението на страната, да подписватъ безнаказано подобни протоколи и да ангажиратъ безнаказано интереситъ на Държавата, интереситъ на Българския народъ. За това свое лицепрятіе тѣ трѣбва да отидатъ въ сжда, за да докажатъ и оправдаятъ тамъ своето поведение, защото всички заедно сж извършили едно прѣстѣпление, едно нарушение на законитъ. Ами

какво ще кажемъ за политическитъ прѣстѣпления, ами какво ще кажемъ за запрѣщението на митингитъ, за унищожението на изборнитъ права, за интерниранията, за военното положение — работи явни за всѣкого, а, слѣдователно, явни за самитъ тѣзи министри, които участвували тогава въ казаното Министерство? Независимо отъ това, г. Вачовъ, Министерътъ на Просвѣщеніето, който въ своето обяснение се показва много невиненъ, е билъ напълно солидаренъ съ другаритъ си, защото освѣнъ другитъ работи, които сж изброени въ доклада, ние знаемъ и за неговото поголовно прѣслѣждане на всички учители въ България. Независимо отъ това, г. Пешевъ, като заместникъ на Министра Радославовъ, е подписалъ телеграма противъ митингитъ. Взета сама по себе си телеграмата, която е напечатана въ доклада на анкетната комисия, може би, не значи нищо, но тя трѣбва да се оцѣни заедно съ всички други дѣйствия на Правителството. Вземена тя въ свръзка съ всички онѣзи гонения, съ всички онѣзи прѣслѣждания на българскитъ граждани, съ всички унищожения на тѣхнитъ права и свободи, ние ще видимъ, че той е билъ напълно солидаренъ въ извършването на всички тѣзи прѣстѣпления; тамъ, прѣдъ сждилицата, той трѣбва да докаже своята невинность. Начовичъ — той всѣкога е излизалъ невиненъ. Неговиятъ духъ е билъ винаги, въ всички правителства досега. (Д. Ризовъ: Той е религиозно-нравствено възпитанъ.) Въ консервативно врѣме неговиятъ духъ се е носилъ, но той е невиненъ; въ Стамболово врѣме неговиятъ духъ се е носилъ — тоже остана невиненъ човѣкъ. Мисля и г. Петковъ ще потвърди, че оная маса беззаконна, които покойниятъ Стамболовъ извърши, се дължи на него. Стамболовъ бѣше жертва на този духъ на Начовича. Е, ние най-послѣ трѣбва да пратимъ този духъ на скамейката на подсѣдимитъ. Независимо отъ това, той самъ е участвувал въ подписването на маса протоколи, съ които е вършено прѣстѣпление сръщу интереситъ на Държавата, сръщу интереситъ на народа.

Върна е мисльта на г. Министеръ-Прѣдсѣдателя, че едно правителство, единъ Министеръ на Вжтрѣшнитъ Работи може да сире единъ митингъ, когато имъ ясни дѣнни, че при този митингъ е възможно да станатъ сбивания, да станатъ нещастия; но това нѣщо е ясно и въ нашата конституция. Българскитъ граждани, споредъ нашата конституция, иматъ право да се събиратъ мирно и тихо да обсъждатъ общественитъ въпроси безъ оръжие. Слѣдователно, български граждани, които отиватъ и се събиратъ на сборище не мирно, а съ оръжие въ рѣка, безспорно, полицията и Министерътъ иматъ всичкитъ права да ги разтурятъ и никой нѣма право да ги тегли тукъ на отговорность. Но какви сж телеграмитъ на г. Радославова, каква е телеграмата на г. Пешева? Тѣ сж вземали незаконни мѣрки и то се види отъ всичкитъ данни, които се намиратъ при дѣлото. Питайте г. Пешева: какви мѣрки сж взели за митингитъ? Ако се направи сравнение на тази телеграма съ другитъ прѣдшествующи и послѣдующи телеграми отъ г. Радославова, може да се заключи какви мѣрки е искалъ да вземе г. Пешевъ. Каза се отъ г. Министеръ-Прѣдсѣдателя, че вие, като народни прѣдставители, имате право да попитате министра, дали е ималъ пълно основание да вземе ония мѣрки, които сж били

пужни за запазване на тишината. Г-да! Ще пратимъ г. Пешева въ сѣда за да докаже, че е имамъ основание да вземе мѣрки противъ свободата на събранията въ България, защото той не доказалъ съществуването на тия основания.

Сега има да кажа нѣколко думи за Военния Министъръ г. Паприкова, защото оттамъ вслѣж се възбудиха нѣколко гласове, а именно отъ страната на г. Рачо Петровъ.

Г-да прѣдставители! Прѣди всичко Военниятъ Министъръ, който е билъ такъвъ въ Радославово врѣме, въ врѣмето на г. Рачо Петровъ, които е такъвъ и въ сегашно врѣме, не е участвувалъ нито въ едно заседание на Министерския Съветъ, въ който сж се взели онѣзи незаконни разпорѣждания, за които се говори въ докладъ. (Рачо Петровъ: Г-нъ Цановъ! Това съвсѣмъ не е вѣрно, ако се касае за мене? Паприковъ е вземалъ участие!) Не въ Ваше врѣме. Азъ казвамъ, че въ онова врѣме не е участвувалъ нито въ едно заседание. (Рачо Петровъ: Ще Ви покажа постановленията, въ които е участвувалъ.) Покажете. Азъ ги гледахъ съ г. Клементъ Петковъ. (Рачо Петровъ: За хамбаритъ, шлеповетъ, кантаритъ и военното положение!) Теорията на г. Ризова и на г. Киркова за солидарността на министритъ, кога трѣбва да отговарятъ прѣдъ сѣда за своитѣ дѣйствия, е много важна и приемлива и такава, противъ която ние не можемъ да кажемъ нищо. Но за нещастие трѣбва да признаемъ единъ фактъ, фактъ, който е една гола дѣйствителност, противъ която ние сме ратували и ще ратуваме. Тоя фактъ е слѣдующиятъ. Досега на Военния Министъръ се е гледало като на нѣщо отдѣлно отъ общия организъмъ на министерството. (Рачо Петровъ: Инакъ гледахте когато бѣхте въ оппозиция и когато бѣхъ азъ министъръ!) Моля Ви се. Така се е гледало на Военния Министъръ. Той не е излизалъ отъ Народното Събрание, той е билъ нѣкакъвъ пълномощникъ на Княза, той е свързвалъ нѣкакъ армията, или министерството съ прѣдставителитъ и народа. Този е фактътъ, сръщу който ние дѣйствуваме и ще дѣйствуваме. И нека кажа отъ тая трибуна, че нашето военно дѣло нѣма да влѣзе въ желанието отъ Българския народъ пакъ, ако не измѣнимъ тая дѣйствителностъ. (Д. Ризовъ: Но днесъ ще трѣбва да почнемъ!) ако не измѣнимъ тая аномалия: другитѣ министри да падатъ, а Военниятъ Министъръ се да занимава своята министерска маса безъ да пада. (Д. Цанковъ: Защо го държатъ? — Смѣхъ.) Ние сме говорили, ще говоримъ и ще дѣйствуваме въ това направление, т. е. да се измѣни тоя редъ.

Сега за военното положение. Прѣди всичко трѣбва да забѣлѣжа слѣдующето, за да се не бъркаме. За г. Паприкова нѣма внесено прѣдложение и ние сега не можемъ да обсъждаме въпроса за даването му подъ сѣдъ. (Рачо Петровъ: Интересно е, че не го направихте!) Направѣте го Вие и ние ще го подпишемъ. (Рачо Петровъ: Нѣмахте куражъ да го направите!) Вие пѣмахте. (Рачо Петровъ: Ние не сме правили прѣдложение, Вие сте правили! Нѣмахте куражъ да го направите!) Вие никогато не сте имали куражъ и нѣма да го имате. (Рачо Петровъ: Нѣмаме — по партизански съображения да прѣслѣдуваме хората!) Че по партизански съображения не дѣйствуваме, доказателство е, че Вие сте тукъ. Иначе нѣмаше да Ви има.

Специално за военното положение, защото и то може да подлежи на обсъждане. Военното положение възъ основа на онѣи грозна дѣйствителностъ, за която споменахъ по-прѣди, се е разгледало отъ двѣтѣ тѣзи страни въ министерството, отъ г. Паприкова и другитѣ членове, отъ двѣ гледни точки.

Ще кажа още нѣколко думи, за да свърша съ тоя въпросъ. При всичко че не може да се обсъжда тоя въпросъ докато нѣма прѣдложение, но се пакъ ще кажа още нѣколко думи по единъ въпросъ, тъй какъ азъ го разбирамъ и бждѣте утѣрени, че това е мое лично разбиране и при това най-искрено. Азъ не се движа отъ никакви висши цѣли. Въ своята дѣятелностъ азъ съмъ се ръководилъ отъ чисти побуждения, гледалъ съмъ да работя така, щото прѣди всичко да не бѣда отговоренъ прѣдъ своята съвестъ. По въпросъ за военното положение, ако излизамъ отъ становището, че у насъ се е създаде една прелестика, че Военниятъ Министъръ не е билъ нищо друго, освѣнъ пълномощникъ на Княза и никакъвъ прѣдставителъ на Народното Събрание. (Д. Ризовъ: Това не е истина!) ако излизамъ отъ тая точка зрѣние, т. е. тава, когато военното положение е било обявено въ България, двѣтѣ страни сж гледали разпо на въпроса. Министъръ Радославовъ съ Г. Ивановъ и пр. другари съ военното положение сж искали да узурпиратъ правата на гражданитъ, за да запазятъ властта за себе си, а пъкъ Военниятъ Министъръ е искалъ, право или криво — това не е важно, да възстанови реда въ Държавата. Отъ двѣ разни точки сж изхождали, въ двѣ разни направления е отивала тѣхната дѣятелностъ. Тѣй че, ако дойде да се обсъжда въпросътъ за даването подъ сѣдъ на г. Паприкова, трѣбва да се помисли, защото когато ще прѣдаваме единъ министъръ подъ сѣдъ, трѣбва да бждемъ убѣдени, че ще бжде осѣденъ. Защото ние нѣколко пѣти споменахме, че когато прѣдаваме единъ министъръ подъ сѣдъ, трѣбва да бждемъ прѣди всичко дълбоко убѣдени, че той ще бжде осѣденъ. И азъ, когато искамъ да се прѣдадатъ всички други министри подъ сѣдъ, съмъ дълбоко убѣденъ, че нѣма да се намѣри сѣдалище у насъ, което да ги опевини.

Сега другъ единъ въпросъ се възбужда, по който ние трѣбва да вземемъ едно рѣшение, ако рѣшимъ главния въпросъ: трѣбва да рѣшимъ по всички факти ли трѣбва да бждатъ прѣдадени бившитѣ министри подъ сѣдъ, т. е. и по онѣзи факти, които сж изложени въ първоначалния докладъ, въ първоначалното прѣдложение, и по онѣзи, които се прибавятъ въ доклада на парламентарната комисиия, и по други едни факти, които може слѣдствието да изнесе. По този въпросъ трѣбва да отговоримъ утвърдително, че ние прѣдаваме всички министри по тѣзи обвинения, които ние имъ стоварихме съ първоначалното прѣдложение, като нѣма да ограничимъ слѣдствената властъ съ всички онѣзи допълнителни факти и обстоятелства, които тя въ течението на процеса, въ течението на слѣдствието ще открие. Ние ги прѣдаваме за нарушение на конституцията, ние ги прѣдаваме за измѣна на Отечество и Короната, ние ги прѣдаваме за нанисане вѣда на Държавата за лични облаги — тѣзи сж обвиненията, които ние имъ стоварваме и, ако слѣдствието открие нови факти, нови данни, то не трѣбва да бжде ограни-

чено, на него трѣбва да се прѣдостави широко право, за да включи всички тѣзи нови факти въ обвинението; защото ние ги обвиняваме въ известни прѣстѣпни дѣяния, а за тѣзи прѣстѣпни дѣяния могатъ да се откриятъ маса доказателства, маса факти, напр., може да бждатъ свидѣтелски показания, могатъ да бждатъ обиски, телеграми и т. н. За всички тѣзи факти въ потвърждение на нашето обвинение трѣбва да бждатъ свободни слѣдственитѣ власти да ги разкриятъ при слѣдствието.

Ние не бихме могли и не е възможно това; това би противорѣчило на здравия разумъ да ограничимъ слѣдствието само върху онѣзи факти, които сме изнесли досега, защото, г-да, има напр. изнесенъ фактъ, че въ Видинъ е билъ запрѣтенъ митингътъ по разпореждането на г. Радославова, ами ако слѣдствената власть открие, че г. Радославовъ, да кажемъ, въ Добричъ, Разградъ или друго мѣсто, е далъ телеграма не да се запрѣти митинга, а да се стрѣлятъ гражданитѣ, които дойдатъ на митинга, ще може ли да се изключи този фактъ отъ сѣдебното дирене и нѣма ли да оставимъ сѣдебното слѣдствие да включи всички онѣзи факти за потвърждение на обвинението, че сж нарушени правата на българскитѣ граждани да ходятъ на митинги?

Слѣдователно, рѣшението, ако се вземе такова отъ почитаемото Народно Сѣбрание, за което впрочемъ азъ съмъ напълно убѣденъ, мисля, не трѣбва да бжде взето така, както го искатъ г. г. бившитѣ министри, както иска г. Ризовъ да го формулира, а трѣбва да го формулираме въ общи черти, тѣй както става разрѣшението за даване единъ чиновникъ подъ сѣдъ, защото въ случая не става нищо друго, освѣнъ това, което става при даването на единъ чиновникъ подъ сѣдъ. Какво е желанието на министритѣ, това за насъ е безразлично.

Ние даваме разрѣшение, искаме да кажемъ на сѣдилището, че сж свободни да сѣдятъ тия хора, и въ такъвъ случай азъ формулирамъ слѣдующето мое прѣдложение: „Народното Сѣбрание намира, че има достатъчно основания да се дадатъ подъ сѣдъ бившитѣ министри г. г. В. Радославовъ, Т. Иванчовъ, М. Теневъ, Д. Тончевъ, Г. Начовичъ, Д. Вачовъ и П. Пешовъ всички заедно въ нарушение на конституцията и въ измѣна на Короната и Отецеството и, освѣнъ това, г. г. Т. Иванчовъ и Д. Тончевъ още и въ нанисанѣ врѣда на държавата за лична полза, възъ основа на фактитѣ и обстоятелствата, изложени въ прѣдложението на Цанова и други и въ придружаващия го докладъ, разширени въ доклада на дванадесеточленната парламентарна комисия, като прѣдоставя на слѣдствената власть да разшири и допълни фактитѣ и обстоятелствата, потвърждающи горното обвинение.“ Това е, което ние трѣбва да рѣшимъ и не трѣбва да отиваме да удовлетворяваме нѣкакво си капризно желание на бившитѣ министри, щото за всѣки единъ отдѣлно да се прави въпросенъ листъ. Ние не сме сѣдилище, въпросенъ листъ въ сѣдилището ще се прави; ние даваме само разрѣшение, щото по известни обвинения да бждатъ теглени подъ сѣдъ министритѣ.

Възбуди се отъ г. Ризова, и не безъ основание, единъ въпросъ, противъ който става да говори г. Марковъ, въпросътъ относително мандата на обвинителя. Г-да прѣдставители! Този въпросъ въ другитѣ парламентарни

страни е разрѣшенъ, и разрѣшенъ е така, както трѣбва да го разрѣши и здравиятъ разумъ. За това ние трѣбва не да вземемъ рѣшение, не да правимъ законодателно прѣдложение, а да вземемъ една резолюция, отъ която да видятъ бждущитѣ сѣдии и всички онѣзи лица, които ще се занимаватъ съ този въпросъ, какъ трѣбва да гледатъ на въпроса, защото у насъ е първо дѣло отъ подобенъ родъ. Може да кажемъ, да падне Правителството. Сѣ едно е, не е важно дали Правителството ще се задържи или не, но важно е да се разясни, че това дѣло не може да излѣзе отъ сѣдилището по никакъвъ начинъ, докато то не се разрѣши окончателно. Тѣй е разрѣшила практиката въ другитѣ парламентарни страни този въпросъ. Азъ имамъ тукъ съчинението по господарствено право въ европейскитѣ държави на Градовски, който споменава нѣщо по него, макаръ и малко. Властта на обвинителя, властта на сѣда трае дотогазъ, докогато послѣдниятъ се произнесе окончателно, дали тѣзи хора сж виновни или не, безразлично дали се мѣнява правителството, безразлично дали едно правителство е ставало, а друго падало. Напр., процесътъ на известния министъръ Гастингсъ въ Англия се е продължавалъ цѣли 8 години; прѣзъ това врѣме маса кабинети, маса правителства сж падали и ставали, по обвинението е слѣдвало, обвинителната власть е продължавала своитѣ функции и сѣдътъ най-послѣ се е произнесълъ по него.

Тѣй щото, по този въпросъ ние трѣбва да вземемъ слѣдующето рѣшение. Азъ моля почитаемото Прѣдставителство, когато ще рѣши главния въпросъ, да вземе слѣдующата резолюция: „Народното Сѣбрание признава, че властта на обвинителя е постоянна и несмѣняема, додѣто бжде свършено дѣлото и сѣдътъ издаде своята присѣда.“ (Д-ръ К. Милановъ: Ще дойде друго Сѣбрание и ще го отмени. — Д-ръ Х. Владигеровъ: Не е ли смъртенъ? — Е. Начевъ: Мандатътъ му трае до избиране на другъ.) Тѣй е разрѣшенъ въпросътъ отъ парламентарната практика на другитѣ страни, тѣй трѣбва и ние да го разрѣшимъ. Това е ясниятъ смисълъ на този въпросъ. Ние трѣбва да потърсимъ въ дадения случай аналогични примѣри. Единъ министъръ, ако разрѣши даването подъ сѣдъ на единъ чиновникъ, не може, като дойде другъ министъръ, да поиска да оттегли това обвинение. Сѣдътъ трѣбва да се произнесе. Министритѣ се промѣнявали, правителствата падали или не, сѣдътъ не може заради това, защото е дошло друго правителство, защото е дошълъ другъ министъръ, да даде дѣлото назадъ; новиятъ министъръ не може да каже: дайте ми дѣлото, азъ съмъ новиятъ министъръ, той е мой партизанинъ и азъ ще унищожа дѣлото. Това е аналогичниятъ примѣръ, който ще ни служи като ръководяща нишка вънъ отъ другитѣ примѣри на парламентарнитѣ държави. Но намъ се казва и се подхвърля и друго, че едно Народно Сѣбрание могло да дойде и да унищожи правата на обвинителя, да унищожи правата на сѣда. Но това ще бжде едно флагрантно нарушение на правата на българскитѣ граждани; това ще бжде едно посѣгателство на конституционнитѣ правдини на българскитѣ граждани; защото Българскиятъ народъ, при едно законно Народно Сѣбрание, е рѣшилъ да бждатъ прѣдадени на сѣдъ известни министри и никой вече нѣма право дотогазъ, докогато не се произнесе сѣдътъ, да

каже: „Нѣма основание за сѣденето имъ, азъ оттеглямъ дѣлото, този обвинителъ не може да сѣществувва вече.“ Беззаконията сѣ възможни, но за тия беззакония, както казахъ и въ началото, има и обществено мнѣние.

Ще възбудя още единъ въпросъ отъ практическа важностъ, въпросъ, който тоже ще искамъ отъ почитаемото Прѣдставителство да бѣде туренъ на разглеждане. Прѣдвидѣе чухте, г-да прѣдставители, че въ Англия се продължило 7 или 8 години дѣлото на Гастингса, и азъ ще ви прочета единъ малкъ пасажъ за начина, по който се е разрѣшилъ този процесъ. (Чете.) „Вилътъ — редътъ за сѣденето на министритѣ — тѣрди рѣдко достига своята цѣль, особено ако обвиняемиятъ се ползува съ поддържката на висшиятъ крѣгове, както бѣше съ процеса на Гастингса. Процесътъ се продължава цѣли 8 години и Гастингсътъ бѣше оправданъ безъ да се гледа на осязателнитѣ доказателства за неговитѣ злоупотреби и звѣрства“. Ние трѣбва да гледаме въ настоящия процесъ, ако дѣйствително отговаряме на чувствата на Българския народъ, ако дѣйствително е възмутена съвестта на българскитѣ граждани противъ бившето Правителство, ние трѣбва да не допускаме една подобна евентуалностъ. Ние трѣбва да опрѣдѣлимъ единъ срокъ на слѣдствието, въ който срокъ трѣбва да бѣде свършена работата. Това нѣщо не е ново въ нашитѣ процесуални правила. Срокове има по разни процеси, по граждански и други дѣла; даже има срокове за онѣзи дѣла, по които подеждинитѣ лежатъ прѣдварителенъ арестъ; за тѣхъ има срокове ясно опрѣдѣлени въ процесуалнитѣ закони, въ които срокове сѣдътъ е длъженъ да свършва дѣлата. И ние въ случая трѣбва да опрѣдѣлимъ единъ срокъ и трѣбва да го опрѣдѣлимъ съ още по-голямо право, защото ние на сѣда даваме достатъченъ материалъ, а достатъчно е сѣдътъ да провери тѣзи факти, които сѣ внесени въ този дебелъ томъ отъ доклада на парламентарната комисиия, за да бѣдатъ прѣдостатъчни основанията за съставяне на обвинителния актъ и даването министритѣ подъ сѣдъ. И отъ своя страна азъ бихъ прѣдложилъ на почитаемото Народно Собрание, да даде на слѣдствената властъ за разглеждане на въпроса най-много четири мѣсеца.

Прѣди да свърша, ще кажа нѣколко думи и за себе си — *pro domo sua*. Азъ, г-да прѣдставители, право да ви кажа, никога не съмъ вѣрвалъ, па и сега не вѣрвамъ, че сѣдилищата сѣ единственитѣ учреждения, които могатъ да поправятъ нравитѣ въ една държава. Ако не се дѣйствува върху възпитанието на народа, ако всички политически дѣятели не работятъ честно и добросъвестно, нравитѣ, въпрѣки всѣкакви сѣдилища, ще ставатъ сѣ по-лошави и по-лошави и никой сѣдъ не е възможно да ги поправи. И ако бѣше работата само зарадъ мене, азъ ви увѣрявамъ, че никога не бихъ се отнесълъ до сѣдилището да искамъ наказанието на едни свои противници, да искамъ възмездие за това, което е вършено противъ мене. Нито съмъ го вършилъ това нѣщо, нито ще го върша отсега нататкъ. Но едно нѣщо се възбуди въ мене, когато дойдохъ въ Народното Собрание и когато случайно станахъ докладчикъ по настоящето дѣло, защото случайно бѣхъ избранъ за членъ на бюджетарната комисиия. Единъ въпросъ се възбуди въ мене. Вие съ Правителството заедно, цѣлото законодателно тѣло, цѣлото общество, гра-

дите върху сѣдилищата обществения строй и азъ си за давамъ въпроса: ако може единъ конекрадецъ, ако може единъ убойца, ако може единъ, който е открадналъ едно парче хлѣбъ за да се нахрани, да го теглите прѣдъ сѣдилищата, може ли да останатъ нетеглени въ сѣдилищата онѣзи, които сѣ ограбили милиони грѣшни пари; може ли да останатъ безъ наказание онѣзи хора, които се обвиняватъ въ похищанье на всичкитѣ правдини на Българския народъ; може ли да останатъ безъ наказание онѣзи хора, които се обвиняватъ, че доведоха до кулминационната точка царството на безправieto въ България? Азъ отговорихъ отрицателно на този въпросъ; отговорътъ е отрицателенъ и за цѣлото обществено мнѣние, а и вие ще отговорите отрицателно; слѣдователно, ще дадете вота си за даването подъ сѣдъ на министритѣ, за които е внесено прѣдложението.

Насъ ни обвиняватъ и въ печата, а ние чухме и въ обясненията на министритѣ, че ни казватъ: не желаемъ да се обясняваме прѣдъ васъ, вие сте пристрастни хора, вие гледате партизански на въпроса, вие сте прѣдврѣшили въпроса. Първото и второто отхвърлямъ най-категорично, защото ние се движимъ отъ едно искрено побуждение, но по третия въпросъ азъ съ гордостъ трѣбва да го призная, че е вѣрно — прѣдврѣшили сме, г-да, въпроса за даването подъ сѣдъ! И азъ за себе си нека го кажа, го прѣдврѣшихъ тогава, когато почувствувахъ щиковецѣ на гърдитѣ си въ Видинъ на митинга, когато се срѣснахъ съ устроениятѣ засади; прѣдврѣшихъ го, когато ходихъ по агитационна обиколка, дѣто казвахъ, че между другитѣ наши обязанности въ Народното Собрание ще бѣде и обязаността ни да туримъ прѣстѣжницитѣ на скамейката на подеждинитѣ. (Ржкоплѣскане.) Съ тия думи азъ слизамъ отъ трибуната и моля Народното Собрание да погледне най-серпозно на този въпросъ и да го рѣши, както е внесено прѣдложението, защото съ това ще направи честъ на България, защото съ това ще докаже, че за България е настѣпила дѣйствително една нова ера. (Ржкоплѣскане.)

Прѣдсѣдателствуващъ В. Кжичовъ: Г-нъ Начевъ има думата.

Е. Начевъ: Отказвамъ се.

Прѣдсѣдателствуващъ В. Кжичовъ: Има думата г. Димчевъ.

В. Димчевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Понеже азъ съмъ единъ отъ членовецѣ на комисиията, която ви прѣдстави доклада, разисквания по който ставатъ сега, то моето мнѣние относително въпроса, да се дадатъ ли подъ сѣдъ бившитѣ г. г. министри и кои отъ тѣхъ, вѣмъ е извѣстно. Причина за да взема думата да говоря и азъ сега, стана рѣчьта на г. Петкова. Понеже намѣрихъ, че г. Петковъ, когато излезе заключението, до което е дошла групата, която той прѣдставлява и каза какъ ще гласува тя по този въпросъ, и когато изказа съображенията, по които сѣ дошли до туй заключение, понеже намѣрихъ, казвамъ, че той сложи туй заключение не на здрава основа, искамъ да изтъкна това прѣдъ Народното Собрание. Видѣхъ, че г. Петковъ поиска

пакъ думата. Той ще чуе това, което искамъ сега да кажа. Нека и той даде обясненията си върху това, което ще чуе отъ мене, та да се освѣтли всеотришно този въпросъ, тъй като нужно е да станатъ свѣтли за васъ всичкитѣ онѣзи тъмни страни, всичкитѣ онѣзи отенъци, по които ставатъ намъбоди по този важенъ процесъ, та да можемъ, когато ще вдигнемъ рѣка, да знаемъ съ чиста съвестъ, съ чисто убѣждение ние да се произнесемъ утвърдително или отрицателно. Азъ забѣлѣзахъ едно нѣщо въ рѣчта на г. Петкова, че той прѣмина съдържанието на доклада много повърхностно. Той каза, че въ доклада всичкото е прѣдположение и понеже въ углавнитѣ процеси прѣдположението не съставлява дѣйствителностъ, то най-много, което трѣбва да направимъ, то е да изкажемъ едно порицание на обвиняемитѣ министри и да минемъ на дневния редъ. Споредъ мѣстото мнѣние, туй заключение не може да издържи критика, защото, ако прѣдположението не съставлява нѣкаква дѣйствителностъ, т. е. ако отъ прѣдположението не можемъ да дойдемъ до заключение, че тѣзи хора сж въ нѣщо провинени, тогава на какво основание ще направимъ туй публично порицание отъ най-високото тѣло въ страната, отъ Народното Собрание, отъ името на Българския народъ, срѣщу тия лица? (Д. Петковъ: Трѣбва да имъ признаемъ парламентарна отговорностъ.) Сега, когато говоря азъ тия думи, г. Петковъ ми казва, че трѣбва да имъ признаемъ парламентарна отговорностъ. Но азъ и въ този моментъ ще кажа, че и за признаването на парламентарна отговорностъ се изисква пакъ да има установени факти. Ние не казахте кои факти сж установени, но казахте, че онова, което има въ доклада, съставлява едно прѣдположение само.

Но да се поставимъ за една минута на положението, на което стои и г. Петковъ. Какво се разбира подъ думата прѣдположение и може ли въ углавнитѣ процеси прѣдположението да съставлява дѣйствителностъ и кога? Прѣдположението не е нищо друго, освѣнъ слѣствие, заключение, до което може да се дойде на основание на единъ извѣстенъ фактъ за единъ неизвѣстенъ. (Д-ръ К. Серафимовъ: Ама „заключение“!) Азъ съмъ съгласенъ съ Васъ, че е заключение, г-нѣ Серафимовъ, това го е опрѣдѣлил законътъ, между прочемъ, че е прѣдположение. (Нѣкои отъ прѣдставителитѣ: Тѣ сж адвокатски работи; нѣма защо да се спирате!) Азъ ще се помъча да разясня мисълта си и, ако грѣша, нека ми се отговори послѣ. За по-лесно разбиране азъ ще си послужи съ примѣръ, за да ви покажа разни прѣдположения, едни отъ които служатъ за доказателство, довеждатъ до заключение, че е установенъ извѣстенъ фактъ, а други си оставатъ прости прѣдположения. Първата категория служи като доказателство въ углавния процесъ. Ето ви единъ примѣръ: въ една стая се намиратъ двама души. Чува се отъ внѣ шумъ, блъсва се вратата и се намира вътрѣ единиятъ мушнатъ съ кама; другиятъ е тамъ и другъ нѣма никой въ стаята. Дохожда експертизата и казва: раната, както е пансесена, е въ такова положение на тѣлото, че не може обектътъ — ранениятъ — да си я панесе самъ. Както виждате, ние не сме очевидци на факта, или не виждаме, че онова лице, което е въ стаята, панесло удара на другото лице, което е паднало. Тукъ може да се каже, че ние по прѣдположение намираме, че дѣецътъ, виновниятъ за нанасяне

удара е другото лице, което е въ стаята, и това прѣдположение го считаме до такава степенъ силно, щото го вземаме като основание за доказателство и го вземаме въ смисълъ на заключение, защото не е допустимо друго прѣдположение. Когато е допустимо друго прѣдположение при извѣстна обстановка, при извѣстенъ фактъ, тогава туй прѣдположение въ углавния процесъ не съставлява дѣйствителностъ. Напр., ако, когато тѣзи двѣ лица бѣха въ стаята, се чуеше едно изгърмяване и дойде една експертна комисия и намѣри единия ударенъ съ куршумъ въ гърдитѣ и каже, че е възможно човѣкътъ да се е ударилъ самичкъ съ револверъ и когато се знае, че отношенията между двамата сж били дружелюбни, и онзи казва, че падналиятъ самичкъ се ударилъ, ние можемъ да допуснемъ прѣдположението, че е възможно онзи да се удари самичкъ, тогава ние стоимъ въ сферата на тая категория прѣстъпления, които не съставляватъ пълна дѣйствителностъ въ углавния процесъ. Туй разбирамъ азъ прѣдположението и, като изхождамъ отъ тая гледна точка, не сподѣлямъ възгледа на г. Петкова, че нашиятъ докладъ състои само отъ прѣдположения. Въ нашия докладъ има установени нѣща, които не допускатъ други прѣдположения. Наистина, не всичкитѣ сж прѣми доказателства. Има такива, които сж косвени, но тѣ дохождатъ до толкова сходни помежду си, щото не търпятъ други прѣдположения и тогава не сж нищо друго, освѣнъ здрава основа на наши чисти и прѣми заключения. Въ туй нѣщо ще се убѣдите, когато поразгледаме малко нѣщо нѣкои нѣща отъ доклада. Азъ мислѣхъ, че не ние, които сме членове на комисията, но други отъ васъ, които четохъ доклада и които излѣзоха тукъ да повторятъ, особено тѣзи които говориха противъ, ще се замислятъ малко съ неговото съдържание. Но понеже това досега не стана, то азъ счетохъ за нужно да излѣза да говоря по фактитѣ изложена въ доклада. Ние, които сме членове на комисията, ще трѣбва да признаемъ прѣдъ васъ, че нашиятъ докладъ не е едно литературно добро произведение, че нашиятъ докладъ не се отличава съ добра система; но заедно не искамъ да призная и отхвърлямъ обвинението, че нашиятъ докладъ се състои само отъ прѣдположение и че въ него блика на всѣка страница пристрастие, както казватъ въ своя вѣстникъ „Свободна дума“ обвиняемитѣ министри, въ броя който сж изпратили на всѣкого отъ насъ. Не искамъ така сжщо да призная, че въ този докладъ ние навеждаме, ние разоблачаваме сжщитѣ онѣзи факти, които сж въ прѣдния докладъ. Ние намѣрихме нови нѣща. Тѣзи нови нѣща личатъ тукъ въ доклада и като не се казахъ, длъженъ съмъ да ги кажа. (А. Крушковъ: Писмата на Странски! — Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Не сж безъ значение!)

Г-да народни прѣдставители! Прѣди да пристѣпимъ къмъ разглеждане на нѣкои факти, изижнати въ съдържанието на доклада, длъженъ съмъ — понеже г. прѣдсѣдателътъ на комисията, който бѣше взелъ думата, но не знамъ по какви причини, дали по отсъствие или други причини, не излѣзе да говори, — длъженъ съмъ да ви кажа едно нѣщо, което трѣбва да се знае и което трѣбва да се забѣлѣжи, защото ние, членовѣтъ на комисията, си дадохме съгласието, който отъ насъ излѣзе на трибуната да говори, да обясни туй нѣщо за да се забѣлѣжи въ

протоколитъ. То е слѣдующето. Нашиятъ докладъ се състои отъ три дѣла. Първиятъ дѣлъ е министерска отговорностъ; вториятъ дѣлъ е раздѣленъ на 3 части: първа частъ — покупка на вагони, втора — политически прѣстѣпления, трета — десетъкъ; а пъкъ третиятъ дѣлъ е допълнителни издирвания и заключение. Когато се печаташе докладътъ, понеже се намѣрвахме въ навечерието на отварянето на сесията и бѣхме извънредно отгрупани съ материалъ — отъ една страна докладътъ се печаташе и всѣки отъ насъ коректираше и пращаше да се свързва и печата — не остана време да се прѣгледа свързанъ материалъ и тогава да се започне печатането; затова събраниятъ материалъ не можеше да се нареди въ една добра система; причината е, както ви казвамъ, късото време. Освѣнъ това, останаха непоправени грѣшки, а именно, при оглавяването пропуснато е да се забѣлжаватъ дѣлъ трети, но въ заключението това нѣщо се обяснява: вие въ началото на заключението ще видите, че ние казваме: (Чете.) „Отъ всичко изложено въ първитѣ два дѣла на настоящия докладъ ние намираме 31 установено“. Този начинъ на изражение може да ви убѣди, че въ този докладъ разбираме, че има и другъ дѣлъ, и затуй казваме „въ първитѣ два дѣла“. Казихъ ви по-напрѣдъ, че третиятъ дѣлъ състои отъ допълнителни издирвания на нѣколко нови пѣща, които не се съдържаха въ първитѣ доклади. За тѣзи издирвания ние не формулирахме обвинение, за тѣхъ не направихме никакво заключение. Нашето заключение е независимо отъ тѣзи издирвания, нашето заключение не обгръща тѣзи факти. Ние бѣхме направили една свръзка, която бѣше написана и щеше да се започне прѣди този третъ дѣлъ, въ който се казваше, че комисията, на основание рѣшеніето на Народното Собрание, което ѝ даде по-широки права при установяване фактитъ по обвинението, изпактири, издири и тѣзи още нѣколко пѣща и факти, които помѣства въ доклада само за характеристика на управлението, именно, че Министерството Тодоръ Иванчовъ — Радославовъ е усвоило една система въ своето управление да извади страната отъ положението, върху което я поставя конституцията, и да я постави на съвършено произволни начала. Тази свръзка, макаръ че бѣше написана и на първа коректура мина прѣзъ комисията, но отсетнѣ по погрѣшка не се е напечатала въ доклада. Това нѣма никакво значение, защото не е нѣщо особено по съдържание, но искамъ да спомена, че нашето заключение е основано само на първитѣ два дѣла, безъ тѣзи допълнителни издирвания.

Слѣдъ тая бѣлѣжка азъ искамъ да прѣмина на нѣкои факти, които сж констатираны въ доклада, за да установя, че ние не сме основали своето заключение на прѣдположения. На стр. 59—60—61—62 ¹⁾ ще да намѣрите единъ рапортъ на инженера Тихоловъ, който, като е ходилъ да прѣгледа вагонитъ купени или условени отъ Вайсенберга, като си дохожда, рапортира на управляющия Министерството на Обществениятъ Сгради г. Иванчовъ, че за да приеме тѣзи вагони му сж се прѣдавали рушветъ 6.000 марки, рапортира му така сжщо, че г. Странски го е придружавалъ навсѣкъмъ, дѣто е имало да прѣ-

гледа вагони; при това казва, че г. Странски тогава му е отправилъ едно писмо и му е приложилъ една форма на телеграма, която телеграма той трѣбва да отправи до Министерството слѣдъ прѣблеждането на вагонитъ. Тази телеграма е помѣстена на стр. 62 ¹⁾ въ доклада. На стр. 59 ²⁾ вие ще видите показанията, дадени отъ бившия главенъ секретаръ г. Вълчевъ, отъ началника на отдѣлението по тракията г. Маняфова и началника на отдѣлението по движението г. Каракашевъ, които казватъ, че, когато размѣнявали мисли по въпроса за годността или негодността на вагонитъ, г. Иванчовъ имъ казалъ: „При равни условия, азъ всѣкога ще прѣдпочета единъ мѣстенъ прѣдъ който и да билъ странный, но да ви кажа приятелски, нѣма да го скрия отъ васъ, азъ искамъ да дамъ тая работа на Н. Странски, а не на нѣкой чифутиръ.“

На стр. 71 ³⁾ въ доклада има помѣстено едно писмо на инженера Маняфовъ, началникъ на тракияното отдѣление при Министерството, съ което той казва, че, когато е отишълъ да прѣблежда вагонитъ, г. Странски, който е билъ тамъ, му е казалъ, че трѣбва да ги приеме, защото и лоши да сж, и хубави да сж, тѣ ще се приематъ, и му показалъ едно писъмце написано отъ г. Тончева. Въ това писмо г. Маняфовъ говори слѣдующето: (Чете.) „При пристигането си въ Бреславъ, Н. Странски като ме убѣждаше, че вагонитъ тая или иначе ще бѣдатъ приети, било то отъ пруски инженери и даже безъ приемане билъ получилъ право отъ министритъ да ги изпрати въ Царибродъ, сжщевременно вѣдѣше разни книжа и ми подаде да прочета, доколкото си спомнямъ, като че не бѣше картичка, а една продълговата картичка, при бѣглото прочитане на която ми остана въ ума впечатлението, че тя имаше съдържание почти еднакво съ това на телеграмата № 516.“ (Д-ръ К. Серафимовъ: Който се намира тамъ.) Да. Слѣдъ прочитането ѝ веднага и подадохъ обратно на Н. Странски, който си я прибра, като ме попита само ще приема ли вагонитъ. Вълѣствие на бързото ѝ прочитане и повръщане тутакси назадъ, не мога добръ да си спомня дали бѣше адресирана за мене, както и носѣше ли подписъ, но спомнямъ си, че бѣше написана съ моливъ и съ почерка на г. Тончева. ⁴⁾ Това писмо, само но себѣ си взето, още допуща малко пѣщо да се подозира, че този човѣкъ говори тѣй, на спомняне, възможно е да е видѣлъ почерка, възможно е и да не е писано отъ Тончева — не знае да прѣдаде вѣрно съдържанието, — но по-надолу има едно доказателство отъ такъво естество, което вече не допуща друго прѣдположение. На сжщата страница вие имате една телеграма подъ № 9.955, подадена въ Буда-Пеща на 30 септемврий 1900 г. Министру Тончеву, София. (Чете.) „Слѣдъ получаване телеграмата, прочитане картичката, отказа приемането, не било негова работа; връща се. Другиятъ яѣмалъ прѣма заповѣдъ, чака Брауншвайгъ. Недѣля сѣмъ София. Подробности лично.“ Г-нъ Странски оттамъ телеграфира на Тончева и му казва, че слѣдъ като е получилъ Маняфовъ телеграмата и слѣдъ като му е показалъ картичката отъ Тончева, той пакъ отказалъ да приеме вагонитъ.

¹⁾ Стр. 3102, 3103 и 3104 въ стенографическиятъ дневници.

²⁾ Стр. 3104, 3105, ³⁾ 3100, 3101, 3102, ⁴⁾ 3114 въ стенографическиятъ дневници.

Може ли да се допусне друго прѣдположение, че тази картичка не е била дадена отъ Тончева? Азъ поне за себе си считамъ това за установенъ фактъ, азъ дохождамъ до едно заключение и не мога да допусна друго прѣдположение слѣдъ тѣзи нѣща.

На стр. 74¹⁾ отъ доклада има една телеграма, която е отъ шифрованитѣ, съ особени знаци. Странски телеграфира на Вайсенберга въ Бреславъ и казва: (Чете.) „Esorse (добрѣ). Clement (Тончевъ) изпраща нужнитѣ инструкции на сосасе (Манафова): съвѣтва идването ми, тръгвамъ понедѣлникъ вечеръ. Направи нужното, щото gars (инженеритѣ) нищо да не изпращатъ до моето пристигане. Телеграфирай положението. Странски.“ Тази телеграма цитирахъ само за тѣзи думи „Clement (Тончевъ) съвѣтва идването ми.“ — Тончевъ съвѣтва Странски да отиде тамъ самичкѣ. Тия телеграми и писмата на стр. 57²⁾—62³⁾, казаното на Иванчова, че той ще даде доставката на вагонитѣ на Странски, а не на нѣкой чифутинъ, сѣтъ туй съвѣтуване на Странски да стане послѣдниятъ да отиде самичкѣ въ Германия, понеже не може да се уреди работата съ телеграми, които се изпращатъ оттукъ, и картичката, която се дава, — всички тия работи, безспорно, до едно заключение ни довеждатъ, именно, че г. Тончевъ и г. Иванчовъ сж знаели, че тази доставка е възложена на Странски, че Вайсенбергъ е подставено лице, че той е съдружникъ и че тая облага отъ вагонитѣ най-малко я иматъ тѣ двамата — може би и други, но тогавъ вече ще говоримъ за прѣдположения.

Но тукъ вече не е прѣдположение, защото има и други факти, които не допускатъ друго прѣдположение, и тогавъ то е вече заключение. Тогавъ поражда се единъ въпросъ: когато едни хора, които встъпватъ на чало на управлението съ една програма, въ която казватъ, че ще пазятъ строго постановленията на законитѣ и ще управляватъ споредъ законитѣ; които порицаваха своитѣ прѣдшественици, че тѣ имали въ своята срѣда прѣдставители гешефтари и компрометиращи хазната и кредита на Държавата, какво е оправданието за тѣзи хора, когато знаятъ, че единъ отъ народнитѣ прѣдставители, г. Н. Странски, е прѣдприемачъ и му даватъ наставления по какъвъ начинъ да извърши тая доставка; когато цѣлъ редъ инженери и служаци тукъ по тѣхното вѣдомство при всичкия натискъ, който сж упражнили върху тѣхъ, сж се спрѣли и казватъ, че не може да се приеме тая доставка, тѣ искатъ да я наложатъ, да я извърши тоя народенъ прѣдставителъ и да се платятъ отъ хазната 600.000 л. за единъ материалъ, който не може да служи за цѣльта за който се иска?

Но дотукъ не е още съвсѣмъ важното, не е съвсѣмъ силното обвинение срѣщу тия г-да. На листъ 65⁴⁾ отъ доклада има напечатана една телеграма, която гласи: (Чете.) „Вайсенбергъ, Савой-хотелъ, Берлинъ. Ако сосасе (Манафова), сосо (Тихоловъ) правятъ мѣнотии, спри приемането: искай телеграфически замѣстването на сосо (Тихолова) съ другъ и прибавлението на единъ или двама пруски gars (инженери) отъ наша страна. Това е мнѣнието на clavessine (Иванчова). Телеграфирай. Странски.“ Съ тази телеграма Иванчовъ казва на Вайсенберга: по-

неже на тѣзи наши инженери нѣма да имъ уврятъ главитѣ, нѣма да разбератъ, че трѣбва да приематъ тия вагони, най-послѣ искайте нѣмски инженери и ние ще разпоредимъ да се произнесатъ за приемането. Значи, дава се съвѣтъ на прѣдприемача по какъвъ начинъ да постѣпи той, за да може да се натрапи на Държавата единъ негоденъ материалъ и да се извлекатъ отъ хазната 600.000 л.

На стр. 74 азъ ви прочетохъ онова писмо, съ което г. Манафовъ разпраща по какъвъ начинъ е приелъ картичката. Така сжко ви прочетохъ и писмото на Странски, съ което се установява, че и г. Тончевъ отъ своя страна съвѣтва Странски по какъвъ начинъ да постѣпи, за да могатъ да се приематъ вагонитѣ. И на друго мѣсто има да се говори за тази намѣса на прускитѣ инженери, слѣдъ като сж се произнесли нашитѣ, но когато се намѣрили вече двама наши инженери, Боботановъ и Поповъ, които разбрали мисльта на министритѣ, тогавъ се изоставила тая идея.

Сега, г-да прѣдставители, понеже въ тѣзи телеграми не се говори направо името на Тончева и името на Иванчова, а за единия се казва Clement, за другия Clavessine, може да се допусне прѣдположението, че г. Н. Странски е вземалъ тѣзи съвѣти отъ други нѣкои лица. Това е положението, на което се поставя г. Петковъ. Но азъ ви моля да разгърнете 93¹⁾ стр. на доклада. Въ стр. 93 на доклада има една телеграма: (Чете.) „Странски. София. Karl (Боботановъ) иска тутакси да види egoiste (вагонитѣ) по всичкитѣ станции, подиръ това ще прѣдстави; такава заповѣдъ има; отговорихъ, гарантирамъ, че всичкитѣ ще бждатъ поправени и здрави като тѣзи, които сж оттукъ; отказахъ да отида въ Берлинъ и Бреславъ: искамъ да прѣдстави за виденитѣ тукъ. Моля посрѣдствувайте. Вайсенбергъ.“

Слѣдъ това, имате на стр. 94²⁾ — сега моля да внимавате, защото полска-лека ще се развърже и ще се разбере кой е Clement и кой е Clavessine, защото друго не може да се разбира — една телеграма която казва: (Чете.) „Вайсенбергъ, Монополъ-хотелъ, Брауншвайгъ. Не е истина заповѣдъ да има на всичкитѣ станции да види, тогава да прѣдстави; тенденциозни комедии, трѣбва да приема всѣка станция отдѣлно. Изпращайте незабавно, довольно разходки. Додѣто не свършите тамъ, не тръгвайте. Clement (Тончевъ) въ Варна, ще дойде утрѣ-вечеръ. Гледайте тамъ споразумѣние. Странски.“ Вайсенбергъ се оплаква, че Боботановъ иска да обходи всички станции, дѣто се намиратъ вагони, и тогава да пристѣпи къмъ приемането, слѣдъ като ги прѣгледа. А Вайсенбергъ се оплаква на Странски, че по този начинъ не може да се съгласи, че не е згодно за тѣхъ и иска да се накара Боботановъ да ги приема, колкото се може на тази станция дѣто е, и послѣ да отива на другитѣ станции и тамъ да приема. И казва, че Боботановъ искатъ да постѣпи тѣй, защото ималъ такава заповѣдъ, а пъкъ Странски казва, че не е истина, че такава заповѣдъ е имало. Странски знае какви заповѣди е имало дадени на Боботанова и казва на своя съдружникъ, че нѣма такива.

¹⁾ Стр. 3.117, ²⁾ 3.100, ³⁾ 3.105, ⁴⁾ 3.108 въ стенографическитѣ дневници.

¹⁾ Стр. 3.136, ²⁾ 3.136 — 3137 въ стенографическитѣ дневници.

По-нататък ще се разясни по-добър работата. Друга телеграма на сжщата страница: (Чете.) „Вайсенбергъ, Монополъ-хотелъ, Брауншвайгъ. Приказътъ на Karl (Боботановъ) е да приеме вагони и локомотиви, нищо друго“. Странски знае какъвъ е приказътъ и казва, че само това е казано въ приказа: „да приеме вагони и локомотиви“. (Чете.) „Clement (Тончевъ) телеграфира на Karl (Боботановъ) днесъ да ги приеме по градове и да ги прѣдава веднага Вайсенбергу, отдѣлно всѣки градъ, който е натоваренъ съ транспорта“. Г-нъ Тончевъ телеграфира на Боботанова: недѣй ходи отъ градъ на градъ, иди приеми въ една станция и послѣ отиди въ друга, не да изходишъ всички станции. Тѣй, казва, му е телеграфиралъ днесъ Clement. (Чете.) „Утрѣ ще се телеграфира на Karl (Боботановъ) да приеме самъ, безъ Ianosch (Попова). Ianosch (Поповъ) може да се завърне, ако Karl (Боботановъ) желае; телеграфирай. Странски.“ Тази телеграма има дата 11 октомврий. „Утрѣ, казва Странски, ще се телеграфира на Karl (Боботановъ)“.

Идѣте сега на стр. 95¹⁾, и тамъ какво казва Вайсенбергъ? Има една телеграма отъ 12 октомврий: (Чете.) „Karl (Боботановъ) получи телеграма; утрѣ започваме работа; за egoist (локомотивитѣ) телеграмата не казва нищо“. Странски казва, и за локомотивитѣ ще има, но той казва, че нѣма нищо.

Сетнѣ, има и друга телеграма, която казва: (Чете.) „Брауншвайгъ, Хотелъ Deutsches Haus, инженеръ Воботановъ, копие инженеръ Поповъ. Приемането вагонитѣ извършете частично поотдѣлно въ всѣки градъ: Брауншвайгъ, Берлинъ, послѣ Бреславъ. Препитѣ въ Брауншвайгъ вагони прѣдайте веднага Вайсенбергу за експедиране. № 30.332. Главенъ секретаръ: Вълчевъ.“ И Вълчевъ, разпитанъ тукъ прѣдъ комисията, казва, че за тази телеграма го повикалъ г. Тончевъ и му заповѣдалъ да я даде.

Но по-нататъкъ има и други телеграми, отъ които ще разберете, че наистина тѣзи работи ги прави г. Тончевъ, че той е казалъ да се изпрати тази телеграма. Ще видите на стр. 98²⁾ една телеграма, която казва: (Чете.) „Вайсенбергъ, Монополъ-хотелъ, Брауншвайгъ. Clement“ — съ това име разбира той г. Тончева; още не сме, наистина, дошли да разбираме, че Clement е г. Тончевъ, но подиръ малко ще го разберемъ — „телеграфира днесъ на Karl (Боботановъ). Назначената експедиция за въ вторникъ, послѣ въ сѣбота, още не е извършена“. Това сж условни знакове, които не могатъ да се разбератъ. (Чете.) „По причина на голѣмата нужда, която работата прѣдставлява, всички сж нетърпеливи; старайте се да се започне единъ пътъ и свършете бързо; телеграфирайте. Буерентъ тукъ; нищо не губите, само сполуката добра да бѣде София“. Сега той казва тукъ, че Тончевъ телеграфира днесъ. Тази телеграма е отъ 23 октомврий. Вижда се, че Тончевъ му е казалъ, че сжщия денъ ще телеграфира, а пъкъ е телеграфиралъ на другия денъ. Слѣдующата телеграма показва това. На стр. 99³⁾ има телеграма, подадена въ София на

24 октомврий 1900 г.: (Чете.) „Брауншвайгъ, Инженеръ Воботановъ. Ако има удобствъ отъ Васъ вагони, пратѣте ги най-скоро. № 31.857. Министъръ Тончевъ.“ Слѣдующата телеграма, сжща дата: (Чете.) „Инженеръ Воботановъ, Брауншвайгъ, Монополъ-хотелъ. Изпратѣте по-скоро прѣгледанитѣ вагони, които могатъ да служатъ четири години. № 105. Министъръ Тончевъ.“ Това е лѣтущиятъ №; подиръ малко ще видимъ най-интересното. На стр. 100⁴⁾ има друга една телеграма, № 5.853 на телеграфната станция, а № 106 лѣтущи, поставенъ отъ г. Тончева, съ съдържание: (Чете.) „Инженеръ Воботановъ, Брауншвайгъ, Монополъ-хотелъ. Днесъ Ви телеграфирахъ да изпратите по-скоро прѣгледанитѣ вагони, които могатъ да служатъ най-малко четири години, съгласно офертата. Съобщѣте незабавно, има ли такива и колко. № 106. Министъръ Тончевъ.“ По-надолу има една телеграма: (Чете.) „Karl (Боботановъ) досега нищо не е получилъ“ — Вайсенбергъ телеграфира на Странски — „моли направѣте всичко възможно, щото Clement (Тончевъ) да даде веднага телеграфическа заповѣдъ за приемането на egoiste (вагонитѣ), трайщи четири години. Веднага тогава свършваме. Ianosch (Поповъ) прави голѣми мъчнотии: изисква бандажъ 45 и други боклуци“. Казва му Вайсенбергъ на Странски да телеграфира Тончевъ на Боботанова да приеме по-скоро вагонитѣ, трайщи четири години, и работата ще се свърши. И вие виждате телеграмата № 105, която казва: (Чете.) „Изпратѣте по-скоро прѣгледанитѣ вагони, които могатъ да служатъ четири години“. Тукъ е подписалъ Министъръ Тончевъ. Сега искаме да разберемъ дали Clement е Тончевъ. Четѣте телеграмата на стр. 101⁵⁾: (Чете.) „Вайсенбергъ, Монополъ-хотелъ, Брауншвайгъ. Escheange (Министерството) телеграфира на Karl (Боботановъ) вчера“; — опая телеграма, която по-рано четохъ, е на Вълчева — „може ли да скрие телеграмата?“ — тази телеграма е на 24, а № 105 е на 25 октомврий, и му казва: „Сега Clement (Тончевъ) телеграфира на Karl (Боботановъ) слѣдующето: „Изпратѣте по-скоро прѣгледанитѣ вагони, които могатъ да служатъ четири години. № 105“. Значи, другата телеграма съ сжщото съдържание на стр. 99⁶⁾: „Изпратѣте по-скоро прѣгледанитѣ вагони, които могатъ да служатъ четири години. № 105“, която е изпратена отъ г. Тончева, Странски казва, че е дадена отъ Clement. Можете ли слѣдъ това да допуснете друго прѣдположение, че когато се казва тукъ Clement не е Тончевъ? За мене си, отъ тия доводи, не мога да си допусна никакво друго заключение, освѣнъ че лицето Clement е Тончевъ. (А. Малиновъ: Странски знае и лѣтищитѣ номера на Министра!) Азъ по-нататъкъ ще кажа какъ тѣ двамата утъкмяватъ тия работи. Странски, прѣди да се направи разпореждане, съобщава на Вайсенберга какво разпореждане ще стане. Повече отъ ясно е, че двамата сж си правили споразумѣние по какъвъ начинъ да направятъ всичко. И трѣбва да се знае, че за да дава Тончевъ своитѣ разпореждания по искането на Странски, трѣбва да знае какви телеграми получава Странски и по какъвъ начинъ ставатъ съобщенията до него. Трѣбва да знае още какви прѣпятствия по работата

¹⁾ Стр. 3.138, ²⁾ 3.141, ³⁾ 3.142 въ стенографическитѣ дневници.

⁴⁾ Стр. 3.143, ⁵⁾ 3.144, ⁶⁾ 3.142 въ стенографическитѣ дневници.

има въ Германия, за да дава своите разпореждания и да вземе мѣрки да продълже тия прѣпитетвия, като дава и на Странски наставления по какъвъ начинъ да постѣпи. И най-послѣ казва: „Ако не имъ уврѣятъ на нашитѣ инженери главитѣ, нека Вайсенбергъ заяви, че иска нѣмски инженери и ние ще направимъ разпореждане“. (А. Малиновъ: Нѣмало пужда отъ нѣмци — намѣриха се български!) Сетѣхъ, за да си обясните още по-хубаво това нѣщо, по-нататѣкъ имате телеграмата на стр. 101¹⁾: (Чете.) „Karl (Боботановъ) получи телеграмитѣ на Clement (Тончева)“ — казва му, че ги е получилъ; и тѣ сѣ отъ 24 октомврий — „твърдѣ благоприятни за насъ; сега всичко ще трѣгне добръ“; (Смѣхъ.) „утрѣ почнува изпращането. Karl (Боботановъ) утрѣ ще рапортира на Clement (Тончева) телеграфически за egout (локомотивитѣ). Моля eben (Станиславъ) да получи заповѣдь за приемането.“ Утрѣ, казва, Боботановъ ще му рапортира. Това отъ друга страна издава, че Боботановъ и Вайсенбергъ сѣ въ сношение какво има да правятъ. Единиятъ казва на другия това ще направя, онова ще направя утрѣ и други денъ, а по-нататѣкъ ще видите какъ ясно се потвърждаватъ тия нѣща и че не може да се дойде до друго заключение. Ето какъ рапортира на другия денъ Боботановъ. На стр. 102²⁾ има телеграма, подадена въ Брауншвайгъ на 25 октомврий 1900 г. Министру Тончеву направо: (Чете.) „Всичкиѣ вагони, локомотиви прѣгледахъ; изобщо приемливи. Четири локомотиви съвсѣмъ готови отъ поправка, но офертата на Вайсенберга нѣмамъ за да се произнеса за приемането имъ. Около 50 вагона сѣ готови за приемане, експедиране; утрѣ ще изпратимъ половината отъ тѣхъ; другитѣ слѣдватъ постепенно на части. Слѣдъ около три седмици ще могатъ да се поправятъ, боядисатъ и изпратятъ всичкитѣ вагони, локомотиви, които ще мога да приема. Рапортъ слѣдва; протоколъ сѣщо. Инженеръ Боботановъ.“ (Г. Шиваровъ: Значи, главата му уврѣла!) Чакайте, още има. На стр. 103³⁾ има друга телеграма: (Чете.) „Странски, София. Karl (Боботановъ) рапортира телеграфически на Clement (Тончева) за egoiste (вагонитѣ) и egout (локомотивитѣ). Моля на eben (Станислава) Clement (Тончевъ) да даде заповѣдь за приемане и на egout (локомотивитѣ).“ Сега тукъ има думитѣ „Karl“, които ние разбрахме, че сѣ „Боботановъ“, има думитѣ „egoiste“ които разбрахме за „вагони“, има и думитѣ „egout“, които сѣ „локомотиви“. Какъ се обяснява това? Ние виждаме, че Боботановъ ще рапортира утрѣ за „egoiste“ и за „egout“ и ние виждаме, че на другия денъ този „Karl“ рапортира и казва, че вагонитѣ били такива и такива, отъ тѣхъ приелъ толкова и че локомотивитѣ били такива и такива и че казва Вайсенбергъ на Странски: днесъ Karl телеграфира на Clement за egoiste и за egout това и това.

Г-да народни прѣдставители! Едно тщателно разглеждане на този докладъ, на онѣзи аргументи и факти, които сѣ приведени тукъ, ще видите, че не сѣ отъ онова естество и съ такова количество, въ каквото бѣха тѣ при първитѣ два доклада. Трѣбва да се признае, че се намѣриха повече нѣща и тѣзи повече нѣща установиха, дадоха основание да дойдемъ до заключение, че г. г. То-

доръ Иванчовъ и Тончевъ съзнателно сѣ упражнили властѣта си въ врѣда на интереситѣ на Държавата за да накаратъ да се приеме единъ негоденъ материалъ за една стойностъ отъ 600.000 л., вънъ отъ туй, какъ е станало самото рѣшение за купуване на тия вагони, вънъ отъ туй, че прѣвъ периода, когато става доставката, се правятъ цѣль редъ прѣстѣпления, систематически едно по едно, за да може да се достигне тая цѣль. Не е едно. Най-напрѣдъ се прави нарушение на конституцията, сетѣхъ се прави нарушение на закона за отчетността по бюджета, сетѣхъ се допушта единъ прѣдставителъ да се явява като прѣдприемачъ — нѣщо запрѣтено отъ законитѣ. Това нѣщо се насърчава, това нѣщо се поощрява, това нѣщо се подучва. По-нататѣкъ учи се този народенъ прѣдставителъ по какъвъ начинъ да постѣпи за да извърши въ цѣлостъ прѣдстѣплението съ съучастието на тия министри, защото безъ това съучастие той не ще може да постигне тая цѣль да се взематъ вагонитѣ. Трѣбва тѣ да му съучаствуватъ, за да могатъ да направятъ той да извѣще отъ хазната огромна сума пари за негоденъ материалъ, а колко ще даде на тѣхъ, то е тѣхна работа. Съучастници ли сѣ въ туй прѣстѣпление или не сѣ, може кой каквото ще да казва, но тѣзи факти ми всѣляватъ убѣждението, че тѣ сѣ съучастници, и съучастници въ най-широка смисълъ на думата.

Азъ не мислѣхъ да изброявамъ много документи, защото считахъ, че е излишно да се четатъ втори пѣтъ въ Събранието и ако правя това, то е само за да покажа, че г. Петковъ не бѣше силенъ въ мотивитѣ си за заключението, до което той дойде, и за прѣдложението, което той направя.

Азъ ще ви кажа още нѣколко факти по другитѣ отдѣли на този докладъ, за да се види, че и по тѣзи отдѣли ние не сме се основавали само на тѣзи прѣдположения и че не сѣ само тия материали, които сѣ въ двата прѣдидши доклада на бюджетарната комисиия и въ прѣдложението на г. Цанова, а сме извадили още цѣль редъ факти, които факти поставятъ въ ново положение, въ нова сфера работата. Обвиняватъ ни въ този брой отъ в. „Свободна Дума“, който ни съобщиха г. г. Тодоръ Иванчовъ и Тончевъ, че докладътъ ни на всѣка страница блика съ пристрастие и, освѣнъ това, той е напълненъ съ телеграми вземени отъ вѣстницитѣ. Най-напрѣдъ имамъ да забѣлѣжа, че относително документитѣ, които сѣ внесени въ този докладъ, комисията е гледала да си набави или самитѣ оригинали, или завѣрени прѣписи отъ надлежнитѣ учреждения и, ако е сждено на този докладъ да отиде по-нататѣкъ, да се образува слѣдствено дѣло, тѣзи, които ни обвиняватъ въ това, ще видятъ, че докладътъ се придружава отъ друго отдѣлно дѣло, въ което ще сѣ съшити тия документи. Тѣ ако искаха да дойдатъ тукъ да дадатъ обяснения и да възразятъ на тоя докладъ, можеха и вчера, и завчера да взематъ тия документи на разположение и да видятъ, че това, което ние сме помѣстили въ тоя докладъ, не е черпено отъ вѣстницитѣ, ами е черпено отъ документи, и то автентични. Като изключение отъ това правило стоятъ двѣ-три нѣща. Първото е политическата програма на бившегo Министерството, която ние сме взели отъ „Държавенъ Вѣстникъ“. Второто нѣщо е оставката

¹⁾ Стр. 3144, ²⁾ 3145, ³⁾ 3146 въ стенографическитѣ дневници.

на покойния министър-председател г. Греков, която така също сме взели от печата, защото оригинала на тази оставка не можахме да поискаме от г. Грекова, тъй като той е починал. Автентичният екземпляр от нея се намира в двореца, но вие знаете, че когато се напечата тази оставка, бившият министър разискваха по нея тук в Народното Събрание — туй е забелязано в дневниците — и не направиха възражение, че има нещо пръвначено в съдържанието ѝ, а опровергаваха същността на съдържанието, т. е. оспорват фактите, които се превеждат в съдържанието, но самото съдържание не оспорваха. Понеже това нещо го знаехме и проверихме, то намърихме, че можем да вземем тази оставка от печата и ние сме я взели от вестниците.

Друго едно нещо, което личи в самия доклад, като заето от вестниците, то е една телеграма, която е в доклада — не помня на коя страница, сетих ще дойде ред да говоря по нея, — с която Радославов заповѣда на окръжния управител в Видин, да види, ако има възможност тѣхните приятели да прѣвземат митинга на демократитѣ, да го направят, а ако нѣмат възможност да го прѣвземат, да употребѣят всички мѣрки, за да се не допусне митингът. Заедно с тази телеграма, за да се види какви послѣдствия е имало от нея, ние помѣстихме още едно доказателство, а именно, извлѣчение от една статия, печатана в в. „Народен лист“, който се издава в гр. Видин. (Н. Цановъ: На стр. 181 ¹⁾). Да, на стр. 181 в доклада помѣстихме туй извлѣчение от в. „Народен лист“, но туй не го взехме от в. „Народен лист“, а го взехме от едно дѣло № 470/1900 г. по описа на Видинския окръжен съд, което дѣло било заведено против отговорния редактор на сѣщия вѣстник за казаната статия.

Въ тази статия вие ще видите, че се обвинява и полицията, че е пратила стражари навсякъде да заплашват хората да не дохождат на митинга, че е завардила градските капини и не пушала да дохождат хора в града на митинга, че е арестувала нѣколко души, че не допуснала г. Цанова и не знамъ кои други да излизат вън от града и да влизат други вътрѣ в града и че властта въ този донѣ е всѣвала всевъзможенъ тероръ. За обвинение на полицията отговорният редактор е билъ даденъ подъ съдъ, образувало се дѣло № 470/900 г. и когато съдътъ го е разгледалъ, въ рѣшеннето си казва: „Що се отнася до нанасянето клевета на Видинския окръженъ управител, Видинския околийски началникъ и Видинската полиция, състояща се въ това, че на 10 априлий т. г. управителътъ и началникътъ заповѣдали на всичкитѣ кметове, като ги събрали въ с. Капитановци, да не допускатъ населението да дойде въ Видинъ на митингъ и че на 13 априлий с. г. (въ деня на митинга) всичкитѣ градски капини били завардени отъ силни жандармски отреди и не пушали населението да дойде въ града на митингъ, съдътъ, като има прѣдъ видъ показанията на свидѣтелитѣ, които потвърдно установиха слѣдующето — слѣдватъ показанията на свидѣтелитѣ, — дохожда до убѣждението, че е установено по дѣлото, че дѣйствително управителътъ и началникътъ сѣ заповѣдали

на 10 априлий т. г. на кметовѣтѣ, които събрали въ с. Капитановци, да не допускатъ на населението да дойде въ гр. Видинъ на митингъ и че на 13 априлий с. г. (въ деня на митинга) всичкитѣ градски капини били завардени отъ силни жандармски отреди и не пушали населението да дойде въ града на митингъ. Щомъ е установено потвърдно разгласеното обстоятелството въ статията, то обвиняемиятъ слѣдва да бѣде признатъ за невиновентъ по обвинението му за нанасяне клевета на Видинския окръженъ управител, Видинския околийски началникъ и Видинската полиция и да се оправдае по съдъ по това му обвинение“. Така щото, ние помѣстихме извлѣчението отъ казаната статия на в. „Народен лист“, но го извлѣкохме отъ углавното дѣло и това го направихме, за да се установи не само това, че г. Радославовъ на 8 априлий е телеграфиралъ на Видинския окръженъ управител да разпорежи, ако могатъ партизанитѣ му да прѣвзематъ митинга на демократитѣ, който е щѣлъ да стане на 13 априлий, и, ако това не може, тогавъ да вземе всички мѣрки, да не допуца въ този денъ да стане митингъ, инициаторитѣ да арестува и пр., но още и това, че тази заповѣдъ на г. Радославова е била разбрана добръ отъ окръжния управител и че каквото е направила полицията прѣди и въ деня на митинга е слѣдствие на нея и, слѣдователно, онова, което е желалъ г. Радославовъ да постигне, е било постигнато. Понеже въ доклада е казано, че горното извлѣчение е отъ еди-кой си брой на в. „Народен лист“, това, вижда се, дало основание на г. г. обвиняемитѣ да казватъ, че ние въ доклада сме прѣпечатвали нѣкои телеграми отъ вѣстниците. Може би, нѣкои отъ тѣзи телеграми, които сме помѣстили въ доклада, да сѣ били на вѣрмето си печатани въ нѣкои вѣстници; но ние не взехме вѣстниците за основание, не взехме тѣхъ за достовѣрни, но искахме самитѣ телеграми или завѣрени прѣписи отъ тѣхъ и тѣ ще придружаватъ доклада, ако би че му е съдено да отиде въ съда.

Слѣдъ това искамъ да кажа нѣщо по съдържанието на втората частъ отъ нашия докладъ — за политическитѣ прѣстѣпления, за да се види и тукъ, че не е само прѣдположение онова, което е дало основание на комисията да дойде до заключението, което е формулирано най-надирѣ. По този отдѣлъ, както ще се види въ заключението, ние обвиняваме между другитѣ и г. Тодора Иванчовъ; затуй намърихме за нужно да печатаме оная телеграма, която той отъ името на Негово Царско Височество Князътъ отправи до подвѣдомственитѣ си чиновници и имъ даде наставления какъ трѣбва да дѣйствуватъ, казва имъ какъ гледа Негово Царско Височество Князътъ на митингитѣ въ България и какво значение ще отдава на тѣхъ. Въ тази телеграма той казва, че Негово Царско Височество счита тия митинги за прѣстѣпно съпротивление на дѣйствующитѣ въ страната закони и затова не ги одобрува и че отсега нататкъ нѣма да приема депутации и резолюции отъ митингитѣ и, слѣдователно, нѣма да дава никакво значение на тѣхъ. Отъ друга страна, казва се въ сѣщата телеграма, Правителството ще вземе всички мѣрки да изплати най-скрупулозно дългъ си, за да въдвори въ изпълнение единъ прѣгетъ отъ Народното Събрание законъ. Въ тази телеграма се наричатъ бунтовници ония, които правятъ митинги, наричатъ се нару-

¹⁾ Стр. 3.225 въ стенографическитѣ дневници.

шители на поредка и на законитѣ, безчинници и размирници ония, които ходятъ по селата да агитиратъ и които отиватъ на митингитѣ. Ние мислимъ, че за тази телеграма г. Ивановъ трѣбва да отговаря, защото тя не е нищо друго, освѣнъ стѣснение правата на българскитѣ граждани, нарушение на чл. 82 отъ конституцията и злоупотребление съ авторитета на Държавния Глава. Ако би че Негово Царско Высочество искаше да отпрати тази телеграма къмъ Българския народъ за да му изкаже Своята воля, той имаше възможностъ да я отпрати въ форма на манифестъ; г. Ивановъ, като виждаше, че тази телеграма по своето естество стѣснява свободитѣ на българскитѣ граждани, той имаше възможностъ да не я издаде, като не се съгласише да я поднесе и я отпрати, и ти нѣмаше да бже издадена и нѣмаше по митингитѣ да се чуватъ тукъ-тамъ на адресъ на Негово Царско Высочество нѣкои неприятни приказки. Съ тая телеграма, съ туй не лекомислие, а по-нататкъ ще видите, че съ туй умишлено експлоатиране съ престижа на Държавния Глава, г. Ивановъ урони този престижъ и можѣ да постигне цѣльта си — да разврати държавнитѣ чиновници, подвѣдомственитѣ си органи, да ги накара да гледатъ тѣй, че наистина митингитѣ сж прѣстѣпно съпротивление на законитѣ, че ония, които отиватъ на митингитѣ, сж бунтовници и безчинници и трѣбва да се съдятъ и даватъ подъ съдъ и че митингитѣ трѣбва да се разтурватъ. Смыслътъ и съдържанието на тая телеграма не е никакъвъ другъ, освѣнъ този, и тя е взета като куйтулукъ, като чадѣръ, да се скриятъ подъ него, за да запрѣтятъ митингитѣ по обещане закона за поземелния налогъ. Казватъ, че законътъ за поземелния налогъ веднажъ вотиранъ въ Народното Сѣбрание, който излизѣ да говори противъ него, той се съпротивлява на законоустановенитѣ власти или на дѣйствующитѣ въ страната закони. Далъ така трѣбва да се гледа на митингитѣ по обещането на законитѣ, ще ми позволите, г-да народни прѣдставители, да ви кажа съ думитѣ на самитѣ тѣзи, които правятъ туй ограничение на тѣхъ. (И. Бобековъ: Четѣте „Народни права!“) Малко история. Вие знаете, г-да народни прѣдставители, че прѣди да падне Правителството на покойния Стоилковъ, въ страната станаха митинги вслѣдствие извѣстнитѣ договори; вие знаете, че по врѣме на тия митинги Либералната партия претендирваше, че взема най-големо участие. (Н. Кормановъ: Грамадната! — Смѣхъ.) Грамадната, шефовеѣ на която се иска да бждатъ дадени подъ съдъ. Спомнете си, че договоритѣ бѣха прѣминали прѣзъ Народното Сѣбрание, че бѣха утвърдени отъ Княза и митинги пакъ ставаха.

Ако тѣ въ него врѣме бѣха законъ и който възстава противъ тѣхното прилагане, той възстава противъ законоустановенитѣ власти и противъ законитѣ, тогава четѣте и вижте какво е писано тогава въ органа на обвиняемитѣ — в. „Народни Права.“ Въ брой 140, отъ 31 декемврий 1898 г., като се говори за митингитѣ, казва се: (Чете.) „Тия митинги на Българския народъ, съгласно основния законъ на Княжеството, изразяватъ общественото мнѣние и заявяватъ народната воля и народното желание прѣдъ Княза на страната.“ (Нѣкои отъ прѣдставителитѣ: Тѣ сж били оппозиция тогава!) Моля, моля. По-нататкъ, на 10 януарий 1899 г., в. „Народни Права“, като пакъ

поддържа, че ако Правителството, по едни или други съображения, игнорира рѣшенията на митингитѣ, то тогава не е народно, а е узурпаторско правителство, и по-нататкъ продължава дословно слѣдующето: (Чете.) „Въ такъвъ случай Държавниятъ глава — Князътъ трѣбва да встъпи въ своята роля. На реда дохождѣ неговата обязаностъ да застави своитѣ министри да обърнатъ сериозно внимание на народния протестъ. Ако обаче и Князътъ е солидиренъ съ своитѣ министри, и той заедно съ послѣднитѣ не обърща внимание на народнитѣ вопли, тогава настѣпва правото на народа самъ да застави управницитѣ си да го уважаватъ и да го чуватъ. Какъ ще го застави и какви срдѣства ще употреби за това народътъ, то е негова работа. Съ настѣпването на такъвъ печаленъ моментъ, когато властующитѣ безразборно казаяничатъ съ правата и интереситѣ на народа и когато нѣма кой другъ да се застъпи за тия негови права и интереси, той (народътъ) е свободенъ да си избере и употреби каквито желае срдѣства. Никой законъ тогава не е въ състояние да го спре“.

Тѣзи г-да, които тогава тѣй гледаха върху значението на митингитѣ и за прѣвѣта на българскитѣ граждани да правятъ митинги, излизатъ послѣ съ една телеграма и казватъ отъ името на Княза: „Митингитѣ, които се правятъ, сж противъ законъ за десетъкъ, тѣ сж прѣстѣпно съпротивление на дѣйствующитѣ въ страната закони.“ И за какво се правятъ? Не за да се каже: „йокъ, ние нѣма да даваме данѣкъ“, но не бивало гражданитѣ да се събиратъ да обсъждатъ прѣзирливостта или неправилността, основателността или неоснователността, ползността или несползността на единъ законъ, и запрѣщението на тия митинги е толковъ прѣмо и грубо, щото въ по-нататъшнитѣ дѣйствия на тѣзи г-да нѣма го това, дѣто го казватъ въ телеграмата отъ името на Княза, че най-скрупулозно цѣли да изпльнатъ дълга си. Вие виждате по-нататкъ отъ печатанитѣ въ доклада документи колко скрупулозно бившето Министерство изпльни своя дългъ, за да запази дѣйствующитѣ въ страната закони и свободитѣ на българскитѣ граждани. Никой не може да откаже, че голѣмо количество отъ митингитѣ бѣха такива, които съставляваха истинско изражение на желанието на грамадната частъ на Българския народъ. Но казва г. Теневъ въ обясненията си, които ви се четюха: „Какво можехме да направимъ въ онова врѣме, когато оппозицията си служеше съ недобросъвѣстни агитации; печатътъ, казва, повдигна добродушното население противъ насъ и ние нѣмаше какво да направимъ, освѣнъ да вземемъ тѣзи мѣрки.“ Тукъ е най-слабата страна на защитата на бившитѣ министри, това е най-слабото срдѣство, което искатъ да експлоатиратъ въ свѣя полза, защото въ страната сж се приемали цѣлъ редъ закони, на които нѣкои хора не сж гледали добръ, но никога населението не е възставало въ такава степенъ, както противъ закона за земнитѣ произведения. Напр., прие се законътъ за пѣтната повинностъ, който увеличи двойно данѣка на земледѣлческото население, и вие видѣхте, че то не възстана противъ него. Вие видѣхте, че се приеха и други нѣкои мѣрки, които можеха да се считатъ стѣснителни за интереситѣ на народа, но противъ тѣхъ тоже не стана онуй движение, каквото бѣше противъ

закона за земните произведения. Но вънз отъ всичко това, нека направимъ едно съпоставяне на думитѣ съ фактитѣ. Какво казваха тѣ по-напрѣдъ? Казваха, че Българскиятъ народъ въ грамадната си часть е въ редоветѣ на тѣхната нация. Отъ друга страна, докладътъ ви казва, че когато се е издалъ тоя законъ, освѣнз ония чиновници, освѣнз тоя брой отъ чиновници, които сж на държавна служба и които не сж могли да възстанатъ противъ приложението на тоя законъ, сж назначени още 6.600 души други чиновници за прилагането на тоя законъ, между които е имало и пипиони. И като грамадната часть отъ Българския народъ бѣше съ тѣхъ, като прибавите голѣмото количество държавни служители и заинтересовани хора, като имаха официозния печатъ въ тѣхни рѣчи, и като притурите още цѣлъ редъ заповѣди и наставления до окръжни управители, околийски началници и селски кметове да ходятъ по селата да даватъ наставления на населението, да го заплашватъ и преследватъ да не отива на митингитѣ, питамъ тѣзи г-да: право ли е, че опозицията е виновна за всичко туй, и върно ли е, че грамадната часть отъ Българския народъ е симпатизирала на тѣхнитѣ мѣропринятия, главно на закона за данъка на земнитѣ произведения, или не е върно? Азъ, само единъ краткъ погледъ като хвърля върху тѣзи нѣща, дохождамъ до заключение, че законътъ за данъка на земнитѣ произведения бѣше едно неудачно мѣропринятие на бившето Министерство. (А. Ангеловъ: За десетъка.) Да! Тоя законъ бѣше едно неудачно мѣропринятие за тѣхъ, но когато видѣха, че грамадната часть отъ Българския народъ възстана противъ него, тѣ не се стѣсниха прѣдъ никакви мѣрки да издушатъ едно право на българскитѣ граждани, което конституцията имъ дава. Тѣ можеха да оставятъ Българския народъ да изкаже своето мнѣние и да взематъ мѣрки да поправятъ туй положение. Какъ ще го поправятъ, казва се въ в. „Народни Права“: „Когато едно правителство не иска да слуша волята на Българския народъ, когато едно правителство не иска да слуша какво казва народътъ въ митингитѣ, такова правителство е длъжно да си отиде. Ако този народъ върви заедно съ другитѣ партии, ако отива заедно съ опозицията, тя трѣбва да дойде по конституционния редъ да каже какво трѣбва да се направи“. Направили ли това? Не го направили, ами отидоха съ всичкото си остѣрвенение противъ правата и интереситѣ на народа и не се стѣсниха прѣдъ най-скандалознитѣ, прѣдъ най-прѣстѣжнитѣ сѣдства за да наложатъ волята си. Азъ разбирамъ, че тѣ бѣха се поставили на чисто революционни начала, защото, когато едно правителство иска да прокара нѣкоя мѣрка, противъ която възстава почти цѣлиятъ народъ, то вече дѣйствува чисто революционно. Но форма дѣйствуваше конституционно, а въ сжщностъ то дѣйствуваше чисто революционно. Тѣ се поставиха на революционно начало като казаха: ние ще прокараме туй мѣропринятие, защото сме убѣдени, че ще излезе въ полза на страната. Добръ, имаха право да го кажатъ, но ако не сполучатъ въ това революционно положение, което прѣдприеха, трѣбваше да взематъ отговорността за всичкитѣ послѣдствия. Вие знаете, че ако революционеритѣ сполучатъ, печелятъ лаври, а ако не сполучатъ, отиватъ или въ затвора или на вѣжето.

Прѣди да заговоря по-нататкъ върху други още факти, за да видите, че ние въ доклада приведохме повече факти, отколкото въ първитѣ доклади и прѣдложенията на г. Цанова, моля да видите прѣдложенията за даванетоъ подъ сждъ на бившитѣ министри, направено отъ г. Цанова и неговитѣ съподписавши другари; тамъ ще забѣлѣжите, че за политическитѣ прѣстѣпления, които сж формулирани противъ г. Радославова, на отдѣлни факти не се е сочило, само е доказано на извѣстни мѣста какви нѣща сж станали, какви насилия по изборитѣ сж станали, и е оставено на комисията да провѣри детайлно, да провѣри въ подробности другитѣ факти още, които установяватъ сжщото обвинение. И ние мислимъ, г-да народни прѣдставители, че въ нашия докладъ ви прѣдставяме такива факти. Тѣ сж много, но ще ви приведа само нѣколко. Най-напрѣдъ на стр. 159—161¹⁾ вие имате 3—4 телеграми, които се касатъ до заповѣди на г. Радославова, да се измѣнятъ избирателни центрове. Върху туй нѣщо нѣкои отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, нѣтъ и нѣкои влиятелни хора казватъ, че много лесно може г. Радославовъ да се извини, защото нийдѣ въ закона не е казано, че той е ималъ тази властъ, та твърдѣ е възможно да е разбиралъ, че я имъ и го е извършилъ. Съ това донийдѣ съмъ съгласенъ. Най-напрѣдъ азъ съмъ на мнѣние, както установява докладътъ, че той нѣмаше право да направи туй, и г. главниятъ секретаръ си е сторилъ длъжността да го прѣдупрѣди съ телеграма, туйкъ помѣстена, че той нѣма право да го стори. Но оный, което не може да извини г. Радославова отъ обвинението, то е цѣльта, която гони съ тия си противозаконни мѣрки, а тая цѣль е да стѣсни правата на българскитѣ граждани и да измѣни резултата на изборитѣ. Това е вѣжното нѣщо, което извличаме отъ съдържанието на тия телеграми, и затуй тѣ сж помѣстени въ доклада, т. е. не толкова да се установи, че той е давалъ едни мѣрки, за които не е ималъ право на основание на закона — върху туй може да се спори, но да се установи цѣльта, която е гонилъ съ тия заповѣди, а за туй има доказателства, които ще покаже сега. (Нѣкои отъ г. г. прѣдставителитѣ къмъ прѣдседателя: Дайте малко отидихъ!)

Прѣдседателствующъ В. Кънчовъ: Давамъ 15 минути отидихъ.

(Стѣдъ отидихъ.)

Прѣдседателствующъ А. Краевъ: (Зѣнн.) За-сѣданието продължава.

Г-нъ Димчевъ има думата да продължи рѣчта си.

В. Димчевъ: (Отъ трибуната. Продължава.) Г-да народни прѣдставители! Вѣхъ се спрѣлъ на втората часть отъ втория дѣлъ на доклада, а именно на тази часть, която се отнася за политическитѣ прѣстѣпления, вършени отъ нѣкои отъ г. г. министритѣ въ бившия кабинетъ на г. г. Иванчовъ—Радославовъ, и бѣхъ се спрѣлъ на това именно мѣсто, дѣто г. Радославовъ, като е заповѣдалъ да се измѣнятъ гласоподавателнитѣ пунетове, дѣто е трѣбвало въ избирателнитѣ секции да се събиратъ избирателитѣ да гласоподаватъ, направилъ е едно закононарушение, по

¹⁾ Стр. 3.203—3.205 въ стенографическитѣ дневници.

за туй нѣщо той може да се извини, защото въ избирателния законъ нѣма специално разпореждане, което да му дава или забранява това право. Но онуй, което комисията счита за важно да извлѣче отъ тѣзи негози изповѣди, то е, че той е правилъ тѣзи разпорѣдания не съ цѣлъ да удовлетвори оная мисль, която има чл. 49 или 48 — не помня хубаво — отъ избирателния законъ, щото да се гледа да се даде на избирателитѣ възможность да отиватъ въ най-близкото разстояние да упражняватъ избирателно си право и да бждатъ още въ такива избирателни мѣста, дѣто може да има удобства за произвеждането на изборитѣ. Не се е ръководилъ отъ тѣзи начала, отъ той смисль на закона, а се е ръководилъ отъ желанието да ограничи, да стѣсни свободата на изборното право и да улесни да се избератъ негови партизани или, съ други думи казано, да сполучи да измѣни резултатитѣ отъ изборитѣ. Туй свое заключение азъ черпя отъ тѣзи телеграми и отъ други още нѣкои, когато ги съпостави съ тѣхъ.

Най-напрѣдъ въ доклада комисията счете за нужно да приведе едно извлѣчение отъ стенографическитѣ дневници по едни разисквания, станали туку, въ Народното Собрание, когато г. Радославовъ бѣше Министъръ на Вътрѣшнитѣ Работи и когато се разглеждаше Търново-Сейменскитѣ изборъ. Въ стенографическитѣ дневници на Х-то Обикновено Народно Собрание, I извънредна сесия, кн. I, стр. 312... Г-нъ Петковъ се подхмива, като казвамъ тоя. Второ, той ще каже, че азъ съмъ касиранъ въ него изборъ, та азъ съмъ заинтересованъ. (Д. Петковъ: Змцото Ви касираха!) Вие вижте фактитѣ и кажете, дали ги обективирате обективно или не. Тамъ, въ стенографическитѣ дневници, е казано: В. Димчевъ, като говори по провѣрката на Търново-Сейменския изборъ, казва: (Чете.) „Знае ли г. Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи — ако не знае, това е негова работа да знае — какво стана въ тази секция, за да ми се противодѣйствува? Знае ли, че комисията, която опрѣдѣляне секциитѣ, гласоподавателнитѣ центрове, бѣше опрѣдѣлила Кара-бунаръ за гласоподавателенъ центъръ, което мѣсто стои на срѣдата на тази секция, но по административенъ начинъ — сега не знамъ, дали туй стана съ позволение или по заповѣдъ на г. Министра, или своеволно отъ окръжното управление или околийския началникъ — секцията се измѣни отъ Кара-бунаръ и се тури въ с. Климентиново, което стои на самия край на секцията.“

Г-нъ Цанковъ става и пита: „По заповѣдъ на Министра ли се е измѣнилъ центърътъ?“ Министъръ Д-ръ В. Радославовъ става и казва: „Той много добръ знае отъ кого е станало това. Окрѣжната постоянна комисия и градскитѣ съвѣтъ сж отъ тѣхната партия, той знае много хубаво, че Министърътъ не се е мѣсилъ въ това.“ Когато комисията бѣше на работа, получи се отъ Стара-Загора, отъ бившия съставъ на окръжната постоянна комисия, отъ едного отъ членовѣтъ, постановлението, съ което е станало опрѣдѣленето на гласоподавателнитѣ центрове и на секциитѣ въ Старо-Загорския окръгъ. Въ това постановление, което се пази въ дѣлото и ще бжде на разположеніето на тия, които желаятъ да взематъ свѣдѣния отъ него, тия центрове, за които ще се говори подиръ малко въ една телеграма, сж заличени съ червено мастило и отгорѣ написано съ друго, безъ да има забѣлжка отъ кого е станало това и по чия заповѣдъ и разпорѣждане. Получиха

се така сжко копия отъ три телеграми, изпратени до Министра Радославовъ, до Министра на Правосъдието и до Негово Царско Височество Князътъ. Едната отъ тѣхъ има това съдържание: (Чете.) „Съгласно чл. 48 отъ избирателния законъ, на 31 мартъ т. г. се събрахме въ канцеларията на окръжния управителъ и подъ прѣдседателството на околийския началникъ Минева, като взехме прѣдъ видъ изискванията на закона, при пълно вишегласие, съ постановление разпрѣдѣлихме избирателнитѣ секции, гласоподавателнитѣ центрове и помѣщения въ окръга за прѣдстоящитѣ избори за народни прѣдставители. Днесъ, обаче, г. окръжниятъ управителъ, безъ никакви законни основания, е фалшифициралъ това наше постановление, като е измѣнилъ нѣкои секции въ Старо-Загорската, Търново-Сейменската и Ново-Загорската околии, а именно: въ първата — отъ с. Вѣлчево въ с. Арнаутито, отъ основното училище „Борисъ I“ въ „Св. Николското“ въ гр. Стара-Загора; въ втората — отъ с. Кара-бунаръ въ с. Климентиново и въ третата — отъ с. Караджа-Муратлий въ с. Юртчий“. — И по-нататкъ казва: „Съ това измѣнение на нашето постановление се извършва едно фллагрантно закононарушение, за което ние апелираме къмъ Васъ и Ви молимъ да разпоредите, щото да се възстанови нашето постановление тѣй, както е взето отъ насъ.“ Слѣдватъ подписитѣ на сжкия съставъ на комисията. Сега четѣте слѣдующата телеграма: (Чете.) „Стара-Загора, Окрѣжному управителю. Подадена въ София на 2 априлий 1899 г. Г-нъ Министъръ Радославовъ заповѣда да се разпоредите да се опрѣдѣли за центъръ на избирателната секция Арнаутито, вмѣсто Вѣлчево, и едната градска секция да се помѣщава въ „Св. Николското“ училище, вмѣсто Акриджанското. Въ Ново-Загорската околия да се опрѣдѣли за центъръ на секция Юртчий, вмѣсто Караджа-Муратлий, а въ Сейменско — Климентиново вмѣсто Кара-бунаръ. № 1.618. Главенъ секретаръ Василиевъ.“ Има и една друга до Пловдивския окръженъ управителъ, съ сжщото съдържание, за измѣнение на друга секция. Но намѣрвамъ за нужно да цитирамъ нея по-послѣ, а ще цитирамъ друга една телеграма, защото по-подиръ, когато ще правя заключението си, ще я цитирамъ. (Чете.) „Хасково“ — подчертавамъ, за да обърнете внимание — Министру Радославову. Телеграфирахъ на Пловдивския и Старо-Загорския управители да направятъ измѣнение въ секциитѣ, съгласно телеграмата Ви отъ Чирпанъ. Считаю, обаче, за длъжность да Ви доложя, че законътъ не дава право нито на Министерството, нито на управителитѣ да правятъ такива измѣнения. Указътъ за разтуряне на Пловдивския градски съвѣтъ ще се издаде“ и пр. — слѣдва друго съдържание. Сега, тая телеграма, която главниятъ секретаръ е далъ на Радославова въ Хасково и въ която той казва, че прави тия разпорѣдания по негова заповѣдъ, за измѣнението на секциитѣ, на основание на друга неговъ отъ Чирпанъ дадена, като вземете въ свръзка съ постановлението, което се намѣрва въ дѣлото, че измѣненіята е станало съ червено мастило, безъ да има забѣлжка, за васъ е безспорно, че туй измѣнение по заповѣдъ на Радославова е станало, а не на право отъ окръжния управителъ. Това едно. Второ. Ние съ едно писмо, което отпращахме отъ страна на комисията, както до Старо-Загорския, така и до другитѣ окръжни управители, имъ

казахме да направят справка въ книгата на окръжната постоянна комисия и въ своето управление и да видят прѣзъ 1899 г., въ обыкновенитѣ и допълнителни избори, ставало ли е измѣнение въ избирателнитѣ пункты и, ако е ставало, на основание на какво, по чия заповѣдъ и по чие ходатайство. Окрѣжниятъ управителъ отъ Стара-Загора не ни даде свѣдѣния, че това измѣнение е ставало по ходатайството на пѣкого отъ окръжното управление; напротивъ, книгата отъ архивата свидѣлствуватъ, че безъ ничие официално ходатайство тая заповѣдъ е послѣдвала. Освѣнъ това, окръжното управление казва, па и самия протоколъ удостоверява, че тогава замѣстникътъ на окръжния управителъ, прѣдседателътъ на окръжния съдъ и прокурорътъ, които по длъжностъ сж присѣжествували въ комисията, никой отъ тѣхъ не е подписвалъ при особено мнѣние при опрѣдѣлянето на избирателнитѣ секции и гласоподавателни центрове. За насъ отъ тия данни става безспорно, че туй измѣнение е станало по заповѣдъ на Радославова отъ Чирпанъ, когато правѣше своята политическа обиколка. Измѣнението, за което е дума сега, е за една секция въ Сейменската околия. Тогава — затуй имаме показанята на двама души, — още прѣди да послѣдва тая заповѣдъ, кандидатътъ, който е билъ отъ Либералната партия, е казвалъ въ Сейменъ прѣдъ публиката: „Секцията ще бѣде не въ Кара-бунаръ, а въ Климентиново.“ Този кандидатъ е знаелъ прѣдвѣрително кѣдъ ще бѣде секцията отъ г. Радославова, който при своята политическа обиколка, по ходатайство на отишлиятъ при него приятели въ Чирпанъ, далъ оттамъ заповѣдъ за измѣненията на центровѣтъ и за въ Сейменската околия е назначилъ да бѣде въ Климентиново. Сетѣтъ, защо единъ центъръ е прѣмѣстенъ въ с. Арнаутито, Старо-Загорска околия, ще си обясните отъ една телеграма по-долу. Тя се намира на стр. 165 ¹⁾. (Чете.) „Стара-Загора, Окрѣжному управителю, подадена въ София на 22 януарий 1900 г. Съобщѣте на приятелитѣ, че одобрявамъ напълно кандидатитѣ: Начовъ, дѣдо Желѣзко Теневъ отъ с. Возлуwandжий и Пеню Наневъ отъ с. Арнаутито.“ Тѣзи сж били и по-рано кандидати. Единиятъ отъ кандидатитѣ, които той одобрява, е отъ с. Арнаутито и заповѣда да се измѣни пунктътъ отъ Вѣлчево въ Арнаутито, и прави го това безъ да има ходатайство отъ нѣкого и го прави отъ гр. Чирпанъ. За комисията бѣше безспорно, че е направено съ цѣлъ да улесни своитѣ приятели, за да постигнатъ своята цѣлъ — ще кажете въ услуга на своитѣ политически приятели. Но ние разбираме, че единъ министъръ, който печати една програма, подъ която се подписва, че ще пази свободитѣ на българскитѣ граждани и ще почита тѣхнитѣ изборни права, когато прави това за услуга на приятелитѣ си, трѣбва да ни даде смѣтка по какви побуждения прави туй нѣщо и дали върши тия разпорѣждания съгласно изискванията на закона. Азъ мога да твърдя, че той е правилъ това по свое шѣние, съ цѣлъ да уголѣмява своитѣ привърженици и послушници тукъ, въ Народното Сѣбрание. А защо му сж били нужни тѣ, ще кажа по-послѣ, когато ще говоря по въпроса за лична облага; тогава ще видите, че той е ималъ интересъ да направи

било измѣнение на секциитѣ, било стѣснение на други права, за да си доведе прѣдставители, които да узаконяватъ незаконни работи и да се одобряватъ тѣхненото и нарушението на законитѣ. Важно е туй, че той самичкътъ е давалъ тия разпорѣждания и тукъ, въ Народното Сѣбрание, е станало въпросъ за това при проверката на Търново-Сейменския изборъ, като се е твърдило, че въ Климентиновската секция се хвърлили 200 пушки върху бюрото отъ страната на този кандидатъ, който е искалъ да стане измѣнението на този центъръ. Тогава попита единъ прѣдставителъ: „По вапа заповѣдъ ли е ставало туй нѣщо?“ Г-нъ Радославовъ си позволи да прѣпнатъ истината и каза изрично: (Чете.) „Димчевъ много добръ знае отъ кого е станало това. Окрѣжната постоянна комисия и градскитѣ съвѣтъ сж отъ тѣхната партия. Той знае много хубаво, че Министерътъ не се е мѣсилъ въ това.“ Съ тия си думи той е искалъ да повлияе на народнитѣ прѣдставители и сполучи, защото, когато тукъ азъ и г. Кжнзовъ излѣзохме и приведохме цѣлъ редъ факти и искахме на мои разноски да се прати анкета, той каза прѣдъ Народното Сѣбрание: не, това е лъжка, и излѣзе да чете разни телеграми и, разбира се, въведе въ заблуждение народнитѣ прѣдставители отъ болшинството, които бѣха наклонни да слушатъ новече него, за да касиратъ единъ правилень изборъ. Тия факти издаватъ цѣлитѣ на г. Радославова, по които е правилъ измѣнение на секциитѣ. Такива измѣнения има и много други, но ние не считаме за нужно да ги привеждаме, тъй като нѣколко отъ тѣхъ сж достатѣчни да охарактеризиратъ неговитѣ дѣйствиия.

Сега, на бързо ще ви прочета слѣдующитѣ телеграми и ще питамъ, дали напийтъ докладъ е само съ ония доводи, които сж въ прѣдложеніето, или има и други факти. Между многото други, на стр. 165 ¹⁾ намираме: (Чете.) „Бургазъ. Окрѣжному управителю Костову. Съвѣтвайте Ахисалскитѣ избраници да дадатъ гласове за Кукунидиса. Министъръ Радославовъ.“ На сѣщата страница: (Чете.) „Записка. Подадена въ София на 22 януарий 1900 г. 4 ч. 55 м. в. Стара-Загора. Окрѣжному управителю. Съобщѣте на приятелитѣ, че одобрявамъ напълно кандидатитѣ Начовъ, дѣдо Желѣзко Теневъ отъ с. Возлуwandжий и Пеню Наневъ отъ с. Арнаутито. Министъръ Радославовъ.“ Тая ви я прочетохъ и по-рано. На стр. 172 ²⁾: (Чете.) „Телеграма. Подадена въ Пловдивъ на 31 юлий 1899 г. София. Министру Вжтрѣшнитѣ Работи. Дайте ми прѣдварително разрѣшение за интерпирание на лица, намѣряюща да правятъ скандали по избори. № 8.612. Управителъ Димитровъ.“ „Телеграма. Подадена въ София на 31 юлий 1899 г. Пловдивъ. Окрѣжния управителъ. На 8.612. Щомъ е належаще, съгласенъ съмъ. Министъръ Радославовъ.“ По-напрѣдъ има друга телеграма, която не считамъ за нужно да я цитирамъ, съ която се заповѣдва разтурянето на Пловдивския градски съвѣтъ, въпрѣки постановлението на окръжната постоянна комисия и въпрѣки доклада на окръжния управителъ, и въпрѣки закона за окръжнитѣ съвѣти и градскитѣ общини. Но, най-сетѣтъ, това може да се счита негово суверенно право, безъ азъ да мисля тѣй. Но то не е толкова важно. Важно е това, че единъ окръженъ управителъ му казва:

¹⁾ Стр. 3.209 въ стенографическитѣ дневници.

¹⁾ Стр. 3.209, ²⁾ 3.216 въ стенографическитѣ дневници.

„По случай изборитѣ дайте ми прѣдварително Вашето съгласие да интернирамъ лица, намѣряющи да правятъ скандали“, и той казва „разрѣшавамъ.“ Интернираната става на основание чл. 26 отъ закона за полицията, който членъ, когато се е разгледвалъ въ Народното Събрание, е подигналъ голѣма буря отъ разисквания още отъ врѣмето на покойния Стамболовъ и това послѣдва въ много Народни Събрания на редъ и съ какво се е аргументирало оставянето на този членъ въ закона за полицията? Той визира само такива хора, които сж бездѣлници, които нѣматъ установено мѣстожителство и които застрашаватъ обществената безопасност. Такива хора има право Министерствъ, а въ никой случай окръжниятъ управителъ, да заповѣдва да се въдворяватъ на мѣстожителство; а тукъ, въ дадения случай, окръжниятъ управителъ казва: „Дайте ми позволение да интернирамъ хора, намѣряющи да правятъ скандали по изборитѣ.“ Кои сж тѣзи хора, намѣряющи да правятъ скандали по изборитѣ? Онѣзи хора, за които неговитѣ партизани ще кажатъ. И Министерствъ му дава това право, тази оторизация, и по-нататѣкъ окръжниятъ управителъ си прави това, което иска. Туй комисията го счете едно отъ много важнитѣ нарушения на свободитѣ на българскитѣ граждани и стѣснение на тѣхнитѣ права.

По-нататѣкъ вие ще видите, че има телеграми за интерниране на хора, които сж били съ установено мѣстожителство, хора съ висше образование, хора, които иматъ постоянно занятие. Може всѣки единъ да си прѣдстави положението, да дойдатъ нечаяно да те взематъ отъ съмейството ти, да те отвлекатъ въ непознато тебе мѣсто. Всѣки може да си прѣдстави, какво е положението на българскитѣ граждани съ такива мѣрки. И такива мѣрки, които законътъ не е допускалъ за такива лица, г. Радославовъ ги е позволявалъ. Ако свободата на личността е едно отъ священитѣ права на гражданитѣ, то въ дадения случай туй право е потъпкано въ основата си.

Сега имате тази телеграма, за която по-рано говорихъ на стр. 180¹⁾: (Чете.) „Телеграма. (Шифрована.) Подадена въ София на 8 априлий 1900 г. 10 ч. и 10 м. с. Видинъ, Окрѣжнѣму управителю. Ако вѣрвате, че наши приятели ще се събератъ да отнематъ митинга на демократитѣ, не е злѣ да се свикатъ. Въ противенъ случай, вземѣте вие мѣрkitѣ да не може нито единъ селянинъ да дойде на 13-й за митинга на демократитѣ. Ако има нужда, арестувайте инициаторитѣ, които проповѣдватъ неповиновение на властѣта.“

Казахъ и по-рано, че, когато давахъ обяснения тукъ прѣдъ Народното Събрание и въ своитѣ органи, обвиняемитѣ бивши министри казваха: „Трѣбваше да вземемъ стѣснителни мѣрки противъ митинжитѣ, противъ свободата на митинжитѣ, защото опозицията най-недобросъвѣстно агитираше“. Вие виждате, че за въ Видинъ г. Радославовъ казва: „Ако вѣрвате, че наши приятели ще отнематъ митинга на демократитѣ, то разпоредѣте се да стане това нѣщо, а ако не, вземѣте мѣрки никой да не дойде“. Какво означава това? То означава, че ако могатъ наши приятели да направятъ митинга, за да се възхвалява Правителството и законътъ, нека стане митингъ, но ако ще дойдатъ други, които ще укорятъ закона, които ще по-

рицайтъ закона, които не сж отъ нашата партия, вземѣте противъ тѣхъ всички мѣрки. По-нататѣкъ се знае какви сж мѣрkitѣ — азъ ви цитирахъ по-напрѣдъ рѣшението на Видинския окръженъ съдъ, — които сж се взели. Ако г. Радославовъ е мислилъ, че митинжитѣ въ туй врѣме, по поводъ закона за десетѣка, е трѣбвало абсолютно да се запрѣщаватъ, той нѣмаше защо да подстрекава окръжния управителъ да събира неговитѣ приятели да прѣвзематъ митинга на противникитѣ. И ако за нещастие въ Видинъ имаше толковъ негови приятели, които се наемаха да излѣзатъ на митинга, вие може да одѣните, че тази заповѣдъ е една искра, за да се запали междусобица, защото, ако имаше хора, на които окръжниятъ управителъ да каже, че желанието на Министра е, да се прѣвземе митингътъ на демократитѣ, да се насърчатъ тѣ отъ самата властъ, да излѣзатъ прѣдъ друго, събрание, да се съблѣскаатъ двѣтъ тѣлици, вие може да си обясните, казвамъ, че отъ туй нѣма да излѣзе нищо друго освѣнъ крѣвопролитие. Такава телеграма, телеграма съ подобно съдържание има и на стр. 183¹⁾. Ако помните, прѣзъ онова врѣме, когато засѣдаваше първата извънредна сесия на Народното Събрание, тукъ бѣше се взела инициатива отъ опозиционнитѣ прѣдставители да се направи митингъ и тогава се пусна едно въззвание отъ Либералната партия да се прѣвземе митингътъ. Тѣзи факти, съпоставени единъ съ другъ, даватъ да се разбере, че отъ страна на г. Радославова се е инспирирало не да не ставатъ митинги, но да ставатъ за да се популяризира правителството му; ако ставатъ митинги да се порицава правителството му, ако не сж удобни на властѣующитѣ, за тия митинги да се взематъ всички мѣрки, простими и непрѣстими, за да се осуетятъ.

На страница 183²⁾ има и друга една телеграма, която е много характерна, за начина, по който се е пазѣла свободата на българскитѣ граждани. Тази телеграма е подадена отъ София на 8 юний 1900 г.: (Чете.) „Търново. Окрѣжнѣму управителю. Незабавно ще прѣдложите Сарафову и Людсканову да се върнатъ въ София; ако доброволно не желаятъ, ще ги изпратите полицейскимъ образомъ, като гледате да не бждатъ между селяни да произведатъ шумъ. № 1576. Министъръ Радославовъ.“

На сжщата страница има и друга съ слѣдующето съдържание: „Записка. Кюстендилъ, Окрѣжнѣму управителю. Пушкарѣта изпрати на родното мѣсто. Всички мѣрки трѣбва да вземете за осуетяването митинга противъ десетѣка. Министъръ Радославовъ.“

Много е така сжщо характерна и телеграмата, която се напѣрва на стр. 187³⁾ и която трѣбва да се вземе въ свръзка съ единъ рапортъ на Карнобатския околийски началникъ. Г-нъ Карнобатскиятъ околийски началникъ рапортира на Бургаския окръженъ управителъ, че слѣдъ като ималъ дадени разпорѣждания да се осуети единъ митингъ, който щѣлъ да стане въ Карнобатъ, и слѣдъ като взелъ цѣлъ редъ мѣрки, за да възпрѣпятъствува, този митингъ пакъ станалъ, защото инакъ щѣло да станалъ крѣвопролития. За станалото доложилъ на г. Радославова и го успокоилъ, че митингътъ станалъ, но всичко

¹⁾ Стр. 3.224 въ стенографическитѣ дневници.

²⁾ Стр. 3.227, ³⁾ 3.227, ⁴⁾ 3.231 въ стенографическитѣ дневници.

било мирно и тихо, безъ скандали. Това негово извѣстие, обаче, разсърдило г. Радославова, защото началникътъ не изпълнилъ заповѣдта му да запише макаръ единъ миренъ митингъ и му отговорилъ по слѣдующия начинъ: (Чете.) „На № 3.512. Неудобрявамъ Вашето дѣйствиe. № 2.084. Министъръ Радославовъ.“ И слѣдъ като получилъ такъвъ отговоръ, този чиновникъ съ рапорта си № 3.558, който е помѣстенъ на стр. 187—189¹⁾ на доклада, се оплаква на окръжния управител и казва: „Моля да ме извините за това нѣщо; несправедливо ми се казва, че азъ не съмъ изпълнилъ длъжността си, защото всичко направихъ, но трѣбваше да упражня насилие, а азъ това не сторихъ. И г. Министърътъ казва, че не ми одобрява дѣйствиата. Най-добрата наслада на единъ чиновникъ ще бъде, казва, когато изпълнява длъжността си, поне да не му се прави упрекъ, че той не е изпълнилъ една воля противозаконна“.

Азъ прѣскачихъ нѣкои телеграми отъ по-напрѣдъ, които бѣха важни. Такава е телеграмата на листъ 169²⁾. Тя е една шифрована записка до всичкитѣ окръжни управители съ съдържание: „Вземѣте мѣрки за успешния резултатъ въ селскитѣ избори. Свѣдѣния лично до Васъ и лично до околийскитѣ началници. Министъръ Радославовъ.“ Тази телеграма е безъ номеръ, защото е записка шифрована. Дойде му редъ да го кажа. Може нѣкои да ни обвиняватъ, че ние не помѣстихме тукъ достатъчно документи по насилията, станали на много мѣста въ България, било по изборитѣ, било по стѣсненіе на свободата на публичнитѣ събрания. Една отъ главнитѣ причини е тази, че такива заповѣди въ едни мѣста сж давани съ шифровани записки, които сж вземали назадъ, а други по телефона. Г-нъ Радославовъ, когато е давалъ такива записки, написвалъ е на тѣхъ „да ми се повѣрие“, и отъ телеграфната дирекция казватъ: „ние нѣмаме право, когато Министърътъ каже да му се повѣрие, да я задържимъ.“ Взема се записката и се прѣдава, но копие отъ нея не остава. Затуй нѣкои отъ тѣхъ ние намѣрихме въ конфиденциалнитѣ прѣписки на нѣкои окръжни и околийски управления, дѣто околийскитѣ началници или окръжниятъ управител е билъ по-наивенъ, та турилъ тѣзи записки въ дѣлото, а не ги скривалъ; не разбиралъ, че трѣбвало да тури запискитѣ въ джеба, за да не се хващатъ. (Д-ръ Х. Владигеровъ: Кой ги крилъ? Добъръ урокъ давате!) Само на нѣкои мѣста ги намѣрихме, защото въ нѣкои дѣла се намѣриха, а въ нѣкои не се намѣриха. Нѣкои отъ тѣзи даже доскоро тукъ си ги доставихме отъ Пловдивската станция, именно най-важнитѣ, защото запискитѣ сж давани оттукъ и сж вземани назадъ. И ако е минавала отъ посредствена станция, ако не я е приелъ чиновникътъ по слухъ, оставено е тамъ копие — защото се държатъ въ копие — и е прѣдавана по-нататъкъ. Та искамъ да ви кажа въ заключение, че въ туй отношение ние ще забѣлжиме въ доклада единъ пробелъ. Може би, нѣкои отъ г. г. народнитѣ прѣдставители да сж недоволни, дѣто ние не обрисовахме съ документи онѣзи злоупотрѣбления и насилия, които станаха и на други още мѣста въ България. Даже азъ чухъ такива упрекавания, че ние сме се спрѣли само на Видинския и Силистрепския окръзи, а другитѣ

сме оставили. Това е вѣрно, защото, както ви казахъ, едно, че вѣрно нѣмахме и, второ, че повечето отъ тѣзи записки липсваха, а пъкъ ние си бѣхме усвоили за цѣль да търсимъ онѣя документи, които изхождатъ лично отъ бившитѣ министри, и само съ тѣхъ да се задоволимъ, защото инакъ тѣ ще могатъ да се извиняватъ, че тѣхнитѣ подвѣдомствени чиновници, че тѣ сж станали причина за насилията, за нарушеніята, за злоупотрѣбленіята и пр., като не сж добръ разбрали тѣхнитѣ заповѣди. Тази телеграма, която ви цитирахъ ей сега, е една отъ онѣя важни записки, които сж причина за много насилия и злоупотрѣбления съ властта. Единъ министъръ казва на окръжнитѣ управители: да вземете мѣрки, щото въ селскитѣ избори резултатътъ да излизе успешенъ и свѣдѣнията да сж лично до васъ и лично до околийскитѣ началници. Ние мислихме дали тази заповѣдъ г. Радославовъ е издалъ съ цѣль да каже на окръжнитѣ управители и околийскитѣ началници, че тѣ трѣбва да взематъ всички мѣрки, за да могатъ изборитѣ успешно да излизатъ въ смисълъ да не ставатъ безредици и да станатъ мирно и тихо. Ние мислихме върху това нѣщо, защото тукъ сме въ сферата на прѣдположеніята, за които говорѣше г. Петковъ, но не можахме да дойдемъ до туй, а дойдохме до прѣдположеніето, че той е искалъ да каже на окръжнитѣ управители и околийскитѣ началници: ние трѣбва да вземете всички мѣрки, за да излизатъ отъ урнитѣ кандидатитѣ на Либералната партия. Има и друга телеграма, която нѣма тукъ, съ която г. Радославовъ иска да му кажатъ съ шифровани телеграми, кои сж кандидатитѣ въ всѣка една градска община и въ окръжнитѣ съвѣти. Освѣтъ това, помислихме, ако той искаше да даде наставления на окръжнитѣ управители и околийскитѣ началници въ смисълъ да запазятъ свободата на избирателитѣ, въ смисълъ да взематъ мѣрки за запазване на тази свобода повече отъ онѣя, които сж прѣдвидени въ законитѣ, той щѣше да направи това съ едно окръжно, не съ шифрована телеграма, не съ шифрована записка безъ номеръ, това окръжно щѣше да го публикува и въ него щѣше обстоятелствено да разправи какви други мѣрки да взематъ, освѣтъ онѣя, които сж показани отъ законитѣ. А когато той казва на окръжнитѣ управители и околийскитѣ началници: вземѣте всички мѣрки за резултата на изборитѣ и свѣдѣнията да сж лично до васъ, ние не можемъ да разберемъ нищо друго, освѣтъ това, което казахъ. (А. Крушковъ: Ами сега г. Сарафовъ като разтуря окръжнитѣ и общинскитѣ съвѣти съ каква цѣль го прави?) Добръ, г-нъ Крушковъ, Вие ще рѣшавате. Азъ върху туй нѣщо ще говоря и по-нататъкъ. А че г. Сарафовъ разтурялъ само нѣкои окръжни съвѣти и за туй той трѣбва да се подведе подъ същата степенъ на виновностъ съ г. Радославова, за това нѣщо нѣма да се съглася, макаръ да не съмъ отъ тѣзи, които само кадятъ тамъ на г. Сарафова, нито пъкъ симпатизирамъ на тѣзи негови мѣрки. Ние трѣбва да разсуждаваме малко по-другояче. Давате ми поводъ да кажа, че въ една таква материя не може да се разсуждава за факти раздѣлени частично. Такова едно разсужденіе нѣма освѣтъ да поквари всичкитѣ документи и по такъвъ начинъ ние нѣма да намѣрише никой пътъ едно истинско зглобено убѣждение. Вие много добръ знаете, че да си състави човѣкъ убѣждение, дали

¹⁾ Стр. 3.231—3.233, ²⁾ 3.213 въ стенографическия дневници.

известно прѣстѣпление е станало или не, ония факти, които окръжават това прѣстѣпление, той не трѣбва да ги взема изолирано едно отъ друго и да ги обсъжда, ами трѣбва да ги вземе съвкупно да ги обсъжда и когато съвкупното обсъждане го довежда до известно заключение, може да каже, че въ дадения случай правилно оцѣнява доказателствата по това прѣстѣпление. Ако сега вие вземете отъ доклада всѣка една телеграма отдѣлно да я критикувате, нѣма освѣнъ да дойдете до заключение, че нѣма прѣстѣпление, но когато я разгледате въ свръзка съ всичкитѣ други факти, ще дойдете до друго заключение; защото г. Радославовъ, когато е издавалъ заповѣдитѣ, той е гледалъ, щото тѣхното съдържание да бѣде по форма такава, която да не ги прѣдставлява противни на закона. За примѣръ, вземѣте всичкитѣ мѣрки противъ митингитѣ и ще видите, че говори се за агитаторитѣ, които агитиратъ противъ закона за десетъка. И най-сетнѣ, казва: агитаторитѣ прѣдѣвайте на сѣдъ. Но когато вземете другитѣ телеграми, въ които митингитѣ се наричатъ прѣстѣпно съпротивление на законитѣ, въ които участвуващитѣ въ митингитѣ се наричатъ размирици и бунтовници, вие можете вече да имате идеята какво значение иматъ онѣзи телеграми до окръжнитѣ управители и до околийскитѣ началници да взематъ всичкитѣ мѣрки, за да не се допуцатъ да ставатъ митингитѣ, и можете още да оцѣните най-добрѣ този фактъ, когато си спомните онака мотивирана оставка на покойния Грековъ, която съдържа слѣдующия пасажъ: „Въ избора на чиновницитѣ еи г. Радославовъ е билъ особено злоуполученъ, понеже голѣма частъ не само не се радватъ съ добро име между гражданитѣ си, не само не претенжаватъ потребнитѣ познания и качества, за да отговарятъ на назначението си, но и нѣкои отъ тѣхъ сѣ били осъждавани или сѣ дадени подъ сѣдъ за равни закононарушения и даже прѣстѣпления“. Цѣлъ единъ списъкъ се помѣсти въ вѣстницитѣ съ показване на имената и който ще иска да се интересува въ тая частъ на работата, той ще намѣри да уголѣми номерацията на тоя списъкъ. И когато на такива чиновници давате постоянно заповѣди и казвате, че тѣзи, които правятъ митинги, вършатъ прѣстѣпно съпротивление на законитѣ, че тѣ сѣ размирици и бунтовници и на това отгорѣ имъ казвате: „срѣщу такива вземѣте мѣрки“, можете да разберете какъвъ е ефектътъ на тия заповѣди, каква е мисълта, която се съдържа въ тѣхъ и че това е една система, която се прѣдприема да се внуши на чиновницитѣ, че трѣбва да запрѣтатъ по какъвто и да е начинъ митингитѣ.

И въ туй нѣщо още има хора, които да се съмнѣватъ ли? Азъ поне за себе си въ туй нѣщо не се съмнѣвамъ, защото ние сме го изпитали, па и безбройнитѣ случки и опити при халядитѣ митинги, които станяха тогава, сѣ прѣсни доказателства за българското общество.

Сетнѣ, тази много интересна пакъ записка, шифрована, за която ви казахъ, че я намѣрихъ у Пловдивския окръженъ управителъ: (Чете). „До окръжнитѣ управители: Плѣвнѣнъ, Видинъ, Стара-Згора, Сливенъ, Кюстендилъ, Пловдивъ, Вургазъ, Хасково, Севлиево. Умолявате се да вземете всичкитѣ мѣрки, за да не се допуца утрѣ, 29 того, никакво събрание противъ закона за земнитѣ произведения и да не се отвлича населението отъ занятията му. Агитаторитѣ ще арестувате и прѣдѣвате на

сѣдъ. Своеврѣменно ще ме увѣдомявате за всичко. Министъръ Радославовъ.“ Ако тази телеграма, дадена до всички окръжни управители, не може да се приеме като една заповѣдъ за всеобщо стѣснение свободата на българскитѣ граждани, азъ не зная тогава коя заповѣдъ може да бѣде такава.

Азъ ще да имамъ, г-да народни прѣдставители, случай, малко по-нататѣкъ, да се повърна и да си права заключение отъ тия мѣрки, които е вземалъ г. Радославовъ. Сега само прочетохъ нѣкои и други документи, съ които искахъ да докажа, че не е вѣрно твърдението на г. Петковъ, че ние излизаме прѣдъ васъ съ единъ докладъ, който не е нищо друго, освѣнъ едно перефразиране съ нѣкои малки добавки, които не измѣняватъ сжщността на положението отъ първитѣ доклади и прѣдложения, което се и прави по-рано. Искамъ да кажа, че има факти, които комисията изнесе и които по нашето разумѣние сѣ поразителни.

Г-да народни прѣдставители! Третата частъ отъ втория дѣлъ на нашия докладъ се отнася за прословутия, многугумния десетъкъ. Тукъ сѣ изброени единъ по единъ, твърдѣ подробно, съ указване номерата на страницитѣ, отъ сѣ взети, документитѣ и свѣдѣнията, които се печататъ въ тази частъ.

Въ тази частъ сѣ помѣстени рѣшенията по разни въпроси, свързани съ приложение закона за данѣка на земнитѣ произведения; рѣшаванията и други мѣрки по назначение разни чиновници да приложатъ събирането на десетъка, за хамбари, бетони, черги, шленове, кантари и пр.

Тѣ сѣ били:

- 1) 2.147 души държавни чиновници по описване десетъка, за които се е заплатило 1.260.547.89 л.
- 2) 142 души резервни държавни чиновници по описване десетъка, за които се е платило 42.425.70 „
- 3) 668 прѣсметачи при главнитѣ бирници, за които се е платило 212.285.39 „
- 4) За възнаграждение на учителитѣ, които сѣ на брой 2.504 души, взели участие въ прилагането на закона, се е платило 125.200.69 „
- 5) За 476 души надзиратели по приспособлението на закона за десетъка, които по документитѣ разбирайте, че не сѣ били надзиратели по приспособлението на закона за десетъка, ами сѣ били чиновници да надзиратъ и шпиониратъ населението по митингитѣ, за тѣхъ се е заплатило 222.417 „
- 6) За 749 конни стражари се е платило 153.829.45 „
- 7) За пѣтни и дневни на вѣщи земледѣлци по оцѣняване паричния десетъкъ 3.417.60 „
- 8) За пѣтни и дневни на чиновници по прѣдаване на десетъка се е платило 42.766.59 „
- 9) За възнаграждение на главната тържнъ комисия се е платило 4.035 „
- 10) За прѣвозъ на хранитѣ (споредъ приблизителното прѣсметане на счетоводитѣ отъ отделение) около 1.000.000 „

11) За печатане разни книжа въ Държавната печатница	150.000	„
12) За надзиратели на хамбаритѣ	30.000	„
13) За пжти и дневни на инженери и кондуктори по строенето дървенитѣ и желѣзнитѣ хамбари и монтирането на кантаритѣ	4.220.54	„
Всичко	3.251.172.66	л.

За хамбари и други потрѣби за складирането на хранитѣ:

14) За наемъ на частни хамбари	152.453	л.
15) За дървени хамбари:		
а) дървена конструкция	554.546.93	„
б) асфалтови мукази и катранъ	81.693.19	„
в) покриване	26.400	„
г) бетонова настилка	175.000	„
д) наемъ черги	44.622.20	„
е) купуване рогозки	2.760	„
ж) допълнителна обшивка	33.147.53	„
16) За желѣзнитѣ хамбари	401.501	„
17) За наемъ на шлепове	131.638	„
18) За кантари и монтирането имъ	89.047.85	„
Всичко	1.692.809.70	л.
А всичко	4.943.981.86	л.

Всичкиятъ този разходъ, г-да народни прѣдставители, е направенъ, за да се приложи закона за данъка на земнитѣ произведения. Ние въ доклада си намѣрваме, че туй изразходване на такава една грамадна сума, независимо отъ начинитѣ, по които е изразходвана, независимо отъ разсипничеството, което е вирѣяло по всички линии, когато се е правило това, независимо отъ прѣстѣпното желание да се способствува да извлекатъ облага известни лица, приближени до министритѣ — независимо отъ всичко туй, ние намираме, че съставлява нарушение на конституцията, защото, когато нѣма прѣдвиденъ въ бюджета специаленъ параграфъ, специаленъ кредитъ за тѣзи разходи, сумата имъ може да се възвиси най-много до 1.000.000 л. Надмине ли тая цифра, това е нарушение на чл. 126, ако помня, отъ конституцията и на единъ членъ отъ закона за отчетността по бюджета. — Номерътъ не е важенъ, цитиранъ е въ доклада. — И единиятъ, и другиятъ членъ казватъ, че не може Министерскиятъ Съвѣтъ, когато нѣма прѣдвиденъ специаленъ параграфъ въ бюджета, да изразходва сума повече отъ 1.000.000 л.; и даже когато има таквъ параграфъ, ако станатъ нужни тѣзи изразходвания, трѣбва всѣко едно да се разрѣши прѣдварително съ рѣшение на Министерския Съвѣтъ и това рѣшение да бѣде утвърдено съ височайши указъ, а не разходването на тѣзи суми да се извърши и послѣ да бѣде одобрявано отъ Министерския Съвѣтъ. Законътъ за отчетността по бюджета иска прѣди разходването съгласие на Министра на Финанситѣ и рѣшение на Министерския Съвѣтъ и указъ отъ Княза, и тогава да се упражни разходътъ. Въ дадения случай — ние сме приели това въ доклада — ние имаме нѣколко отъ тия разходи, които сж утвърдени, наистина, отъ послѣдующия кабинетъ, отъ кабинета на г. Р. Петровъ, но това утвърждение, което стана сетнѣ, то е станало за една форма, защото слѣдующиятъ каби-

нетъ се е намѣрвалъ вече при единъ свършенъ фактъ. Напр., за чергитѣ да ви кажа. Възъ да е вземено рѣшение отъ Министерския Съвѣтъ, че е нужно хамбаритѣ да се постелятъ съ черги, г. Тончевъ разпоредилъ да се наематъ такива отъ Кушева. Г-нъ Кирковъ разправи до нѣидѣ историята какъ г. Кушевъ се е показвалъ охотникъ да услуги на Държавата: повикватъ го като вѣщо лице въ комисията, той казалъ, че е нужно да се постелятъ хамбаритѣ и дава една оферта и казва: „Азъ имамъ чулове, които на такава и такава цѣна може да ви ги дамъ подъ наемъ“ — и г. Тончевъ прави разпорѣждане да се наематъ. Наемътъ се чуловетѣ, минава се време и тогава се внася въ Министерския Съвѣтъ да се одобри това вѣщо, и, ако щете още, контрактътъ е съставенъ слѣдъ като е станало наемането, слѣдъ като сж изплатени сумитѣ и слѣдъ като чергитѣ не сж били вече потрѣбни — чакъ прѣвъ мѣсець януарий 1901 г. Прѣвъ октомврий и ноемврий е станало наемането, а прѣвъ януарий съставляватъ контракта. Наемането става за три мѣсеца, изтича срокътъ на контракта на 16 януарий, а пъкъ контрактътъ се прави на 19 януарий. Такова е положението, което установилия докладътъ? И какво още установиля докладътъ? Г-нъ Кушевъ дава своята оферта на Министерството и същевременно — туку сж печатани телеграмитѣ и може да е утомително да ги чета, но ще ви кажа съдържанието имъ; ако вѣщо грѣша, може да ме поправятъ тѣзи, които ме апострофиратъ, — казвалъ, щомъ дава офертата въ Министерството г. Кушевъ, сжиятъ денъ, даже прѣди подаване офертата, телеграфира на своитѣ хора въ Брѣила: „Пригответе еднѣколко си чулове и ги изпратѣте еднѣ-кадѣ си въ Вългария“. (Д. Ризовъ: Черги, а не чулове.) Той еднакво нарича и чергитѣ и чуловетѣ. — Телеграфира на вѣткой си Куртовичъ. И сетнѣ виждаме редъ телеграми, които той отправлява и казва: „Купѣте още еднѣ-колко черги и ги изпратѣте, дано ги прокарамъ и тѣхъ“. И гледаме постоянно, че той си прокарва чергитѣ по колкото иска. И важно е, че, споредъ направената сметка, той купува тия черги за една цѣна, която е 3½—4 пжти по-евтина отъ цѣната на наема: той купува чергитѣ по 26 стотинки квадратния метъръ, а ги дава на Вългарското Правителство подъ наемъ отъ 70—90 ст. И г. Тончевъ, когато дойде туку да дава обяснение, каза: „Взмутително е наистина единъ Кушевъ да се явява и да подвежда по този начинъ Правителството, но, казва, когато се правятъ голѣми доставки, не може да се говори върху цѣнати така“. Добръ! Но ние доставихме и печатимъ телеграмитѣ, които доказватъ, че е трѣбвало само съ една телеграма да се направи порѣчката и да се купи отъ Брѣила четири пжти по-евтино чергитѣ, отколкото сж наети, но той каза: Ние събрахме свѣдѣния, защото нѣкой си Ноевъ, безъ да е било обявено по-рано, искалъ да услуги на Правителството и далъ една такава оферта и неговата оферта прѣдставлявала по-сжжна цѣна отъ тая на Кушева; но да каже, че тѣ сж направили онова, което сж направили при други случаи, при други покупки отъ подобно естество, когато се правятъ по доброволенъ начинъ покупки, да ни каже такава вѣщо, той не го стори. Туку има разни справочни бюра, има разни преискуранти, има търговски фирми, които Мини-

стерството ги знае и трѣбва да ги знае, но до никой отъ тѣхъ не се е отнесло. Само единъ Кушевъ дава оферта и казва: „Мога да ги доставя за толкова“ — и наематъ се, безъ да се попита дали струватъ по-скъпо или по-евтино.

По-нататѣкъ има известни факти, които ни доказватъ, че тая работа не е чиста. Защото г. Кушевъ дава едно пълномощно на г. Странски да изтегли 5.000 л. зл. и казва: „Дайте на Странски 5.000 л. зл., защото азъ съмъ ги получилъ отъ него“. Има и други телеграми, които характеризиратъ, че Кушевъ въ дадения случай не е билъ много чистъ въ работата, защото той иска да се откаже отъ едно свое право, отъ една частъ отъ наема.

Не знамъ каква дума да изнамѣря, но той е ималъ лошото намѣрение да ошети българската хазна четири пѣти повече или 5 пѣти повече, отколкото би трѣбвало. Това нѣщо не може да го прави единъ търговецъ, който работи съ чисти смѣтки. Единъ търговецъ, който иска да спечели отъ една стока, когато работи не въ споразумѣние съ други, когато нѣма да дава рушевъ на други, той ще иска или съ половината отъ цѣната повече, или двойно; а да има куражъ единъ търговецъ да излѣзе прѣдъ едно Българско Правителство, което се сношава съ вѣншния свѣтъ, което знае и което може да знае на каква цѣна струватъ тия черги, да каже на това Правителство, че азъ ги давамъ подъ наемъ за една цѣна четири пѣти повече, не може това никой търговецъ да го направи, защото той не можеше да не очаква едно възражение, което ще бѣде най-малко да се не приеме неговата оферта. А ние отъ друга страна виждаме, че той, още не далъ офертата си, телеграфира да се купятъ чулове и да се изпратятъ. Това какво означава? Това означава, че тия негови черги четири пѣти по-скъпо ще се взематъ. Единъ търговецъ, единъ човѣкъ, който работи на търговски начала, който работи съ хората на чиста смѣтка, никога не може да си донесе това нѣщо. Тукъ сме въ сферата на прѣдположенията, но това нѣщо трѣбва да се забѣлжи, за да се по-послѣ доизследва. Азъ малко се разпрострихъ, но счетовъ за нужно да говоря върху фактитъ на доклада — защото когато ни се прави възражение, че градимъ доклада върху прѣдположения, това ни се наложи, това трѣбваше да се направи. Но на такива трѣбва да въразимъ още, че ние рѣшаваме да се дадатъ подъ сѣдъ бившитѣ министри — това добръ да се запомни, — ние не рѣшаваме, че ги сѣдимъ. Нашето рѣшение нѣма да бѣде сѣдене за тѣхъ, а нашето рѣшение ще бѣде, че има основание отъ тия данни да се презумира, да се смѣта твърдѣ сериозно, много вѣроятно, че тѣ сѣ извършили противозакония, че тѣ сѣ извършили нарушения, че тѣ сѣ извършили прѣстѣпления, и даваме възможность по-нататѣкъ на една власть, която прѣдвижда законътъ, да направи повече издирване, да намѣри още доказателства. Отъ друга страна, ще да иматъ възможность и обвиняемитѣ министри да се ползватъ съ всички правни срѣдства въ най-широка смисль, които имъ дава законътъ за защита. Самитѣ тѣ, повечето адвокати, вѣроятно, ще се явятъ съ още двадесетъ души повѣренници и нека прѣдставятъ своитѣ възражения и доказателства, да ги разгледа единъ сѣдъ, който сѣдъ, както го прѣдвижда законътъ, прѣдставлява всички гаранции да бѣде незави-

симъ. Прѣдъ такъвъ сѣдъ, на основание на тия данни, ние да искаме да рѣшимъ да се изправятъ тѣзи хора, и намъ казватъ, че не бива да взимаме такова рѣшение, защото щѣло да е на основание на прѣдположения! Азъ мисля, че ако бѣше само по прѣдположения, по такива силни прѣдположения, ние пакъ можехме да издадемъ такова рѣшение, защото това рѣшение, повтарямъ, не е рѣшение да ги осѣдимъ, а е рѣшение да се дадатъ подъ сѣдъ и по-нататѣкъ ще има още цѣлъ редъ срѣдства за събиране доказателства и обвиняемитѣ ще иматъ време да търсятъ и прѣдставятъ други противни доказателства. Тѣй щото, освѣнъ прѣмитѣ доказателства, но и прѣдположенията, върху които комисията базира своитѣ сѣждения и своитѣ заключения, споредъ нейното убѣждение, бѣха толкова силни, че могатъ да ѝ дадатъ основания да формулира заключението, че трѣбва да се дадатъ тѣзи бивши министри подъ сѣдъ.

Въ тази глава има много голѣми подробности и азъ ще моля нека и другъ отъ г. г. народнитѣ прѣдставители се наговари и той съ грижата да излѣзе и той да извлѣче нѣкоя отъ подробнитѣ данни, които фигуриратъ. Азъ разбира се, нѣма да ги прѣмина съвсѣмъ бѣгло, ще ви кажа още нѣщо, но ще кажа малко, защото доста се уморихъ, че не ще мога до край да цитирамъ всички онѣзи доводи, всички онѣзи документи, които оправдаватъ заключението на комисията.

Важното заключение, до което въ дадения случай може да се дойде при едно по-повърхностно прѣглеждане на фактитѣ, е, че и тукъ има прѣстѣпление, защото сѣ похарчени 4.943.981 л. безъ да сѣ били спазени разпоредбитѣ на конституцията и на цѣлъ редъ закони. Само това е достатъчно за да обвини г. г. бившитѣ министри въ прѣстѣпление.

Много належаще е да се каже нѣщо върху оправданията, които се даватъ по тия обвинения отъ най-отговорния Министъръ на Финанситѣ г. Теневъ. Най-напрѣдъ азъ ще ви кажа, че моето впечатление е, че г. Теневъ много искусно се защищава въ своитѣ обяснения. Той нѣкъдѣ, къдѣто се намира на тѣсно, казва, че по тѣзи и тѣзи работи ще ви дадатъ обяснения другитѣ министри, а по онѣзи, които се отнасятъ по Министерството на Финанситѣ, той ни каза: не е лъжа, че нѣма нарушение на конституцията, не е лъжа, че е нарушенъ законътъ за отчетността на бюджета, това нѣщо е на лице, не смѣе да спори. И какъ смѣе да го спори слѣдъ като сѣ извадени тия цифри наявѣ. Той самичъкъ казва, че 1.000.000 л. е правото на Министерството да харчи, когато нѣма прѣвиденъ параграфъ въ бюджета. Въ своитѣ обяснения, които по-прѣди той даде въ Народното Събрание, той казваше, че още когато се приелъ законътъ за десетъка, той е внесълъ едно малко законче — понеже вече миналъ бюджетътъ и не е имало възможность да влѣзатъ въ него сумитѣ по закона за десетъка, тѣй като този законъ се приелъ слѣдъ приемане на бюджета, — та внесълъ едно отдѣлно законче, съ което искалъ отъ Народното Събрание да му гласува единъ кредитъ отъ 2.000.000 л. за приспособление закона за десетъка, и казва той, че „азъ още тогава дадохъ прѣдъ Народното Събрание обяснения“, и цитира буквално тия си обяснения, въ които между другото каза тѣй: (Чете.) „Ако направимъ едно прибли-

зително изчисление само за 2.000 контролори, които ще трѣбва да работят сръдно 5 мѣсеца за дребнитѣ храни— за кукуруза трѣбва да работят повече отъ 5 мѣсеца, — както и за другитѣ, отѣнени въ пари, произведения, като сѣятме сръдно работата на тия 2.000 души за 5 мѣсеца по 100 л., ще трѣбватъ 1.000.000 л.“ Прѣсѣта сѣтнѣ за други чиновници и прѣдполага, че ще трѣбватъ още 400 души по 100 л. за 2½ мѣсеца, и тѣхъ изкарва 100.000 л.; за напечатване на книжа и тефтери, които сѣ необходими за тая работа, приблизително 80.000 и за прѣвозъ, на основание даннитѣ, които имаме за 1889—1892 г., ще има да се плати повече отъ 800.000 л., та ще трѣбватъ, казва, всичко 2.000.000 л. Важното е, че той още тогава казвалъ, че по-напрѣдъ, когато е билъ събранъ десетъкъ, Министерството на Финанситѣ си е служило съ по 1.700 души чиновници. Понеже сега щѣли да събиратъ десетъка по-скоро, за да помогнатъ на населението, прѣдполага, че ще бждатъ нужни 2.000 чиновници, добавя и още 400, та ставатъ 2.400. Вие чухте по-напрѣдъ, че такива чиновници сѣ назначени 6.600 и нѣколко. Той се извинява съ туй, дѣто още тогавъ билъ казалъ: (Чете.) „На тия основания азъ съмъ турилъ цифрата 2.000.000. Може да остане отъ тѣхъ нѣкоя економия, а може би да стане нужда да се искатъ още нѣколко стотини хиляди лева допълнително — това не може да се прѣдвиди“. И казва още: „Когато внесохъ туй законче, азъ прѣдъ Народното Събрание съмъ прѣдвидѣлъ, че ще може да се изразходва още сума.“ Отъ туй излиза, че е ставала дума, има съгласието на Народното Събрание, има кредитъ да харчи повече отъ 2.000.000 л. Добръ, но неговата мисль е, че може тѣзи 2.000.000 л. да бждатъ или нѣколко стотини хиляди лева по-малко, или нѣколко стотини хиляди лева повече, значи, приема се сръдно на 2.000.000. Сега, не мога да откажа, че той не е добръ прѣдвидѣлъ. 2.000.000 л. сѣ много, но можало да се допусне нѣщичко отгору, но туй допущане не можеше въ никой случай да надмине цифрата 1.000.000 л. По-нататѣкъ отъ неговитѣ обяснения ще почерпя достатъчно основания да утвърдя прѣдъ васъ, че той е знаелъ, че той е разбиралъ това нѣщо и трѣбвало да се застъпи като Министъръ на Финанситѣ, да не го допуска. Той цитира въ своя отговоръ едно писмо отъ 11 мартъ 1900 г., което отправилъ тогава до Министра на Войната и въ това писмо казва: (Чете.) „Въ отговоръ на писмото Вп, отъ 1 того подъ № 414, честь имамъ да Ви съобща, какво чл. 27 отъ закона за отчетността по бюджета гласи, че свръхсѣмѣтенъ кредитъ може да се иска само за такава разноска, която по сѣществото си не е могла да бжде прѣдвидена при съставлението и одобреніето на дѣйствующия бюджетъ и която безъ крайна вѣда не може да бжде отложена до бждущия бюджетъ, нито пъкъ да се удовлетвори отъ запазенія фондъ или отъ непрѣдвиденитѣ разноси“. По-надолу, въ другъ пасажъ, казва: (Чете.) „Освѣтъ това, понеже общата сума на свръхсѣмѣтнитѣ кредити въ течение на цѣлата година е опрѣдѣлена отъ чл. 126 на конституцията точно до 1.000.000 л., искането само отъ Военното Министерство 500.000 л. кредитъ лишава другитѣ министри отъ възможността да се ползватъ отъ правото, което имъ дава законътъ за да удовлетворятъ появивши се неотлагаеми разходи, които

дѣйствително не сѣ могли да прѣдвидятъ при съставлението на бюджетитѣ си“. И затуй по-нататѣкъ казва, че не може да се съгласи да отпусне свръхсѣмѣтнѣ кредитъ, че ще прѣвиши сумата, до която може да се отиде съгласно 126 чл. на конституцията. Това имайте прѣдъ видъ, че го прави по другъ случай и, слѣдователно, като го привежда въ своя защита, трѣбва да го експлоатираме ние въ смисль, че той е знаелъ, че има длъжностъ като Министъръ на Финанситѣ да гледа да не станатъ разходи повече отъ 1.000.000 л., щомъ като тѣ не се прѣдвиджатъ въ бюджета.

Сѣтнѣ, на друго едно мѣсто по-нататѣкъ въ обясненията си, като разправя, че когато се харчили тѣзи пари, когато ставали тѣзи разноси и той самитѣкъ виждалъ, че се прави нарушение, продължава: (Чете.) „Азъ употребихъ всичкитѣ си усилия, за да разубѣдя колежитѣ си и да ги накарамъ да се откажатъ отъ идеята, като ги прѣдупрѣждавахъ, че партизанскитѣ страсти ще се възбудятъ въ пълната си сила; че съ тоя въпросъ ще се раздвижи цѣлата страна; че непрѣмѣнно ще се появятъ неприятни послѣдствия и Правителството, както и партията, които узаконятъ подобна мѣрка, сѣ осждени на неминуемо компрометиране“. На друго мѣсто той пакъ казва: „Азъ имъ казахъ, че това нѣщо не трѣбва да правимъ, но прѣдъ видъ на всеобщото вълнение, имаме какво да се направи, направили сме разноситѣ“.

Споредъ мене, г-да народни прѣдставители, туй обяснение, което дава г. Теневъ, е едно обяснение, което не го оправдава. Защото, ако нѣкои отъ васъ се намѣрватъ да говорятъ, че ние трѣбва да считаме отговорни другитѣ министри, които не сѣ били отъ вѣдомството на Финансовото Министерство, които не сѣ били въ съприкосновение при упражнението на разходитѣ; ако искате и тѣхъ да въведете въ числото на обвиняемитѣ, тогава въ никакъвъ случай не можете да признаете за извиненъ този министъръ, който държи ключоветѣ на държавната хазна, отъ когото постоянно се искатъ тѣзи разходи, и който писмено трѣбви да разрѣшава тѣзи разходи. Този министъръ, който подписа една програма като тая, която вече знаете, който каза, че е наслѣдилъ едно развалено финансово положение, че трѣбвало да се взематъ всички мѣрки, за да се прилага строго конституцията и законътъ за отчетността по бюджета и да се махнатъ свръхсѣмѣтнитѣ кредити, и за работи, за които нѣма прѣдвидени кредити въ бюджета, разходи да не се правятъ; този министъръ, който така е изложилъ прѣдъ Народното Събрание свойтѣ възгледи и който прокъра свойтѣ мѣрки и едни договори, послѣдствията отъ които знаемъ, този министъръ дохожда отсѣтнѣ и се извинява, че той допусналъ да се похарчатъ 5.000.000 л. за събирането на десетъка, защото имало вълнения въ страната. Вълнението е затуй, защото не станала финансова криза. Той обяснява, че финансовата криза подкопава авторитета на Държавата, а позволява тази финансова криза да се спасява съ разсипничество и грабежи. Такъвъ единъ министъръ, по разбирането на комисията, не можеше да не се тури въ числото на обвиняемитѣ.

Г-да народни прѣдставители! Прѣди да дойда до заключение въ своята рѣчь, азъ смѣтамъ за нужно да кажа само две думи върху третия дѣлъ на нашия докладъ.

Въ третия дѣлъ вие виждате, че ние сме изложили допълнителни издирвания, които сѣ на брой повече отъ

10, но различни, ако щете можемъ да ги нарѣчемъ, афери. Първата е Софийската класна лотария. Въ резюме сто какъ стои тая работа. Софийската класна лотария изработила чрѣзъ г. Радославова да плаща на Софийското градско-общинско управление въ разстояние на три години по 300.000 л. по-малко, безъ да имаше законно основание да направи това нѣщо. Начинътъ, по който е станало това нѣщо, е изложенъ, и отъ него личи, че най-виновентъ е Министъръ Радославовъ—този именно министъръ, който трѣбвалъ да защити интереситъ на Столицата, защото подъ вѣдомството на него е общинското управление; той е патоварентъ да бѣде като висшъ контролъ за общинскитъ учреждения. Той можеше да направи всичко, и длъженъ бѣше да направи всичко да се осуети туй рѣшение на градския съвѣтъ за тая отстъпка, съ която толкова много се ощетява. Софийската градска каса, положението на която е извѣстно на всички ни. Сжщото това Министерство, знаемъ го добръ, готвѣше да внесе въ Народното Сѣбрание предложение да се отстъпятъ отъ Държавата 500.000 л. пособие на Софийската градска община, защото нейното положение било лошо. И истина е, че положението на Софийската градска община не е розово, че тя има единъ дългъ повече отъ 20.000.000 л., и този министъръ, който се виждаше длъженъ да ѝ помага, дохожда и улеснява да се припнесе една загуба на касата на тая община отъ 900.000 л. Другото нѣщо е по захарната фабрика. За това нѣщо имаше по-напрѣдъ интерпретация тукъ и се обясниха тѣзи работи какви сж. На захарната фабрика се разширява кръга на концесията, отстъпватъ ѝ се още други окръзи, които бѣха отстъпени на други български подданици. Тѣзи окръзи, както и Пловдивския, сж се отстъпили на това дружество, на захарната фабрика, съ едно рѣшение, което е помѣстено тукъ. Освѣтъ това, дали сж се и други прерогативи на туй дружество, които му създаватъ условия да може да извлѣче отъ Държавата въ единъ периодъ отъ 20 години много голѣми облаги, които облаги въ всѣки случай сж повече отъ единъ милионъ лева. Най-малко сж 3, а срѣдно число 4 милиона.

Сетнѣ, имате пакъ една концесия на Дайче Левантъ Ливие. Отъ тази концесия така сжщо се измъкна, че се е нарушилъ извѣстентъ законъ за организацията на земледѣлческитъ каси, за употребление капиталитъ на сжщитъ каси, като е рѣшено да се даватъ за цѣли, за които не сж прѣдзначени; да се даватъ на едно дружество, което не е изпълнило своитѣ условия, на едно дружество, което не принася полза и на което дружество други министри и други министерски съвѣти сж отказали тия привилегии, които е искало то и които бившето Правительство съ голѣма охота, съ голѣма благосклонностъ на първо поискване ги е отстъпило. Тази концесия така сжщо още продължава; сега не знаемъ дали се плаща или не, но годишно се плащаше една добра сума, която възлизаша на около 120 хиляди лева.

Сетнѣ, г-да народни прѣдставители, имате Варненското пристанище. Въпросътъ за Варненското пристанище е доста шументъ. Върху него, общественото мнѣние е доста освѣтлено. Това пристанище по-напрѣдъ е било дадено на прѣдприемачитъ г. г. Хайрабедиянъ и Михайловски. Слѣдъ като се е продължавало извѣстно време

изпълнението на това прѣдприятие, тая фирма се е видѣла въ невъзможностъ да изпълни своитѣ задължения. Тръгнали н-задъ работитъ ѝ, Правителството разбрало туй нѣщо и взело да разсждава, кое е по-цѣлесъобразно да направи: дали да отнеме прѣдприятието отъ туй дружество и да го изпълни за негова смѣтка по хозяйственъ начинъ, или да се развали прѣдприятието и да се даде на новъ търгъ. Размислявало се е, но въ това време е постъпило едно заявление отъ самитѣ прѣдприемачи и отъ едно друго дружество, което се е състояло отъ по-виднитѣ капиталисти въ София, съ което казватъ, че съставляватъ колективно дружество и искатъ зедно съ Михайловски и Хайрабедиянъ да приематъ изпълнението на контрактъ за направата на пристанището. Тогава изпиква едно мнѣние въ Министерския Съвѣтъ отъ самия Радославовъ, което мнѣние е, че не трѣбва да се удовлетвори това искане; но респективниятъ министъръ е билъ съгласенъ да стане това нѣщо, рѣшава се и се внася докладъ въ Народното Сѣбрание, който е публикуванъ въ дневницитѣ, и докладъ съ много основателни мотиви. Обяснива се тамъ, че е много по-полезно, че е за ѝ полза на Държавата, ако се даде прѣдприятието на това дружество. Обаче, прѣди да сѣрѣши окончателно въпросътъ, както се вижда отъ една телеграма, която е публикувана тукъ, г. Иванчовъ телеграфира на Радославова—въ Русе ли бѣше или въ Варна—и му казва, че Министерскиятъ Съвѣтъ е съгласенъ да се отстъпи прѣдприятието на събирателното дружество, но ако Вие стоите на Вашето мнѣние да остане statu quo-то, тогава вижте тамъ, какво ще направите. Отъ тази телеграма се разбира, че въ цѣлия Министерски Съвѣтъ само г. Радославовъ е опониралъ, само той е казалъ да остане старото положение, т. е. онова, което е вѣрно за интереситъ на Държавата. Има цѣлъ редъ телеграми тукъ, въ които се казва, че г. Радославовъ даде заповѣдъ на окръжния управител, на полицията, да се намѣсятъ въ тая работа и да възстановятъ старото положение, т. е. присвоилъ си е сѣдебни функции и права на друго министерство. Чисто и просто е искалъ да си наложи волята, да остане старото положение. По туй нѣщо важно е съдържанието на една телеграма. Тя е помѣстена на страница 321 отъ доклада.¹⁾ (Чете.) „Телеграма. Подадена въ Варна на 11 юлий 1901 г. София. Прѣдсѣдателю парламентарната комисия Златанову. На № 131. Гавриловъ и Грозевъ показаха относително прѣхвъргането на Варненския лиманъ отъ Михайловски и Хайрабедиянъ върху Анонимното дружество, че е искано рушветъ чрѣзъ Николай Странски, който прѣдлагалъ на Горбанова и Грозева да дадатъ рушветъ. Проектъ е въ София. Можете и отъ него да вземете свѣдѣния. Всичко се е работило чрѣзъ Д-ръ Провадалиева. № 6.700. Управителъ Марковъ.“ Вие помнете, може би, че когато се бѣше по-видиналъ този въпросъ въ печата, извлѣзе г. Д-ръ Провадалиевъ и казваше, че въ това време, за което се говорише че е искалъ рушвета, той не е билъ въ Варна, а въ София. Сетнѣ се отговори, като се цитираха протоколи отъ сѣдилището, и се доказваше, че той сжщия денъ билъ тамъ. Тукъ, г-да народни прѣдставители, длъженъ съмъ да кажа, че сме още въ сферата на прѣдположе-

¹⁾ Стр. 3.377 въ стенографическитѣ дневници.

нията, защото пълни доказателства по това още не са събрани. Сети, имаме поместени: отдаването под наем бюфета на кйонка на Александровската градина; даването под наем софийските минерални бани; постройката на 7 здания за публични домове; купуването импрегнационните инсталации на Пиперова и С-ие; анхиаалските солници; наемането на зданието на Коева и пр., които са изброени тукъ съ начина и условията на извършването имъ и за които ви казахъ по кои причини ги приведе комисията въ доклада.

Хрумна ми на ума нѣщо отъ обясненията на г. Теневъ, които се четоха вчера. Когато говорѣше по анхиаалските солници, той казваше, че комисията е изкривила, прѣиначила фактите. Азъ ще си позволя да кажа, че г. Теневъ не е правъ въ случая. Въ доклада е обяснено какъ стои тази работа и въ доклада за едно нѣщо той трѣбва да остане доволенъ, че ние сме казали, че не можемъ да поддържаме, че тукъ има установено, че е заинтересованъ за лична облага, но има само мѣсто да се правятъ прѣдположения за туй нѣщо. Той трѣбва да бѣде справедливъ, защото когато ние казваме, че не е установено, не трѣбва да се казва противното. Отъ онова, което се съдържа по въпроса за анхиаалските солници, въ резюме мога да ви кажа слѣдующото. Въ гр. Анхиаало е имало едно мѣсто, което е било пригодно да стане на солници; наричало се е Малкъ-Герентъ. За това мѣсто Анхиаалскиятъ градски съвѣтъ е взелъ рѣшение да се прѣобърне въ солници. Слѣдъ като е прѣтърпѣлъ този въпросъ нѣколко перипетии, най-подиръ Народното Сѣбрание дошло по едно прѣдложение да рѣши, щото на лицата, които са вписани въ този протоколъ, да се отстъпи мѣстото да го прѣобърнатъ въ солници. Народното Сѣбрание измѣнило прѣдложението на Правителството и рѣшило да се отстъпятъ тѣзи солници не на опѣзи 124 души, които са били вписани въ протокола на градския съвѣтъ, ами да се отстъпятъ само на 49 или 50 души бѣдни анхиаалски граждани. Въ Министерството по този въпросъ има двѣ дѣла, и тукъ има едно, и въ тѣзи дѣла има свѣдѣния, че туй мѣсто се е искало да се прѣобърне въ солници не толкова за интереса на бѣдни анхиаалски граждани, защото отъ тѣзи 124 души анхиаалски граждани, вписани въ протокола, само 49 души, изброени въ рѣшението на Народното Сѣбрание, са били бѣдни, които са държали тѣзи мѣста за солници, а другитѣ били влизали въ рѣцѣтъ на кмета, на неговитѣ помощници, на земледѣлческия каснеръ, на околийския началникъ, на нѣкои адвокати, които дѣйствували за това и пр. И въ това врѣме, когато Народното Сѣбрание е трѣбвало да рѣши въпроса, съгласно прѣдложението на Правителството, трѣбвало е да узакони, че тѣзи, на които се отстъпватъ мѣста, не ще иматъ право да ги прѣотстъпятъ другиму въ разстояние на 10 години. Но на комисията на Народното Сѣбрание дошли свѣдѣния, че само 49 души бѣдни държатъ въ свои рѣцѣ отъ тѣзи солници, а останалитѣ са въ рѣцѣтъ на други хора. И затова то измѣнило прѣдложението на Правителството. Слѣдъ като Народното Сѣбрание е взело своето рѣшение, Министерството е заповѣдало да се изпълни. Г-нъ Теневъ, като станалъ министъръ, съ една телеграма е заповѣдалъ да се прѣустанови изпълнението на това рѣшение и въ обясненията си казва, че това е станало по рѣшение на Министерския Сѣвѣтъ.

Моятъ свѣдѣния са противни. Въ дѣлата по тия солници, които дѣла са въ Министерството на Финансите, нѣма да личи, че това е станало по рѣшението на Министерския Сѣвѣтъ. Тамъ се вижда, че само по една телеграма на г. Теневъ е възпрѣто изпълнението на рѣшението на Народното Сѣбрание. И на тая телеграма респективниятъ началникъ е написалъ, че се дава по заповѣдъ отъ самия Министъръ. И най-сетѣ, тя е подписана отъ самия г. Теневъ. Но за насъ бѣше важно туй, дѣто въ печата се писа тогава, че г. Теневъ ималъ съучастие въ дружеството Камъновъ-Марковъ, които въ сѣдружие съ Давидова имали съучастие въ солницитѣ на „Голѣмъ-Герентъ“ въ Анхиаало. Искахме да проверимъ това нѣщо, за да видимъ, дали може да има нѣкаква облага, нѣкакъвъ интересъ г. Теневъ въ спирамето изпълнението на този законъ. Въ единъ вѣстникъ бѣше ни показана даже и страницата въ тефтера, дѣто е записано, че г. Теневъ и другъ единъ чиновникъ са вложили за свое участие капиталъ въ това дружество. Комисията искаше да се удовлетвори върху туй нѣщо, за да може да излѣзе отъ сферата на прѣдположенията и да каже нѣщо положително по този въпросъ, и повикахме тукъ г. г. Камъновъ, Марковъ и Давидовъ, обаче, тѣ подъ разни прѣдлози отказваха да дойдатъ да кажатъ, върно ли е или не писаното. И понеже нѣмахме правата на слѣдствена властъ, не можахме да отидемъ по-нататъкъ, да ги заставимъ да дойдатъ, и затуй не можахме да сложимъ никакъво заключение по този въпросъ.

Азъ по тѣзи отдѣлни открити нѣколко нѣща не формулирамъ прѣдъ васъ никакъво обвинение, и комисията не формулира, защото нѣмахме право да сторимъ това нѣщо на основание на рѣшението на Народното Сѣбрание. Редъ е на Народното Сѣбрание, слѣдъ като имъ тѣзи нѣща прѣдъ очи, съ изложението въ доклада, да формулира обвинението и, когато намира отъ бившитѣ министри съучастникъ въ тия работи, да постави за него да се даде подъ судъ. Имамъ за тѣхъ нѣмине, за които или не гозоря по-сетѣ или, понеже се уморихъ, ще си дамъ мѣстъ, както намирамъ за добръ.

Г-дъ народни прѣдставители! Едно много важно нѣщо изпуснахъ, когато прѣдъ малко се даде пачива. Говорихъ по първия дѣлъ и по двѣтъ главни на този дѣлъ, но изпуснахъ нѣщо важно да кажа. Това, важно нѣщо бѣше по въпроса за личната облага. Понеже този въпросъ е единъ отъ най-важнитѣ и понеже той се взема като основа, като опора за защитата на обвиняемитѣ г. г. министри, азъ искамъ да изтъкна единъ-два факта, които нека послужатъ като материалъ по-нататъкъ при диренето на тази работа, ако би че е сѣдено този докладъ да отиде прѣдъ сѣда. Казватъ ни тѣзи, които поддържатъ тезата, че личната облага трѣбва да се разбира въ смисълъ такъва, че обвиняемиятъ министъръ трѣбва непосредствено за себе си да има материална облага, а не и морална — за това нѣщо, казватъ тѣ, трѣбва да има факти. Казаха и по-напрѣдъ, че ние не бѣхме слѣдствена комисия, а бѣхме комисия, която нмине за задача само да възпроизведе прѣдъ васъ установенитѣ факти по обвинението. И затуй ние не можахме да отидемъ по-нататъкъ да изслѣдваме разнитѣ лица, за да установимъ по-непосрѣдствено, по-прѣмо, по-убѣдително въпроса за личната облага. Понеже

ще да има слѣдствие, азъ искамъ прѣдъ васъ да прочета едно нѣщо, което може да послужи засега като прѣдположение, като основание да се знае имало ли е, очаквало ли се е нѣкаква лична облага отъ тия мѣрки, които сж се земали, или не се е очаквало.

Както виждате, в. „Свободна Дума“ е органъ на г. г. бившитѣ министри, които се обвиняватъ, а главно на Тодора Иванчевъ и Тончева. На чело на тоя вѣстникъ стоятъ редакторитѣ Петъръ Даскаловъ и Филиппъ Ганчевъ. Въ тоя вѣстникъ, въ цѣль редъ броеве, се печатаха съ подписа на главния редакторъ Ф. Ганчевъ сурови материали за Либералната партия. Знае се отъ друга страна, че г. Ганчевъ докогато стана овни разлогъ, онова скарв не между Радославова и Иванчова, което бѣше причината за тѣхното падане, споредъ мене, а не това, което казва г. Петковъ, до него врѣме г. Ганчевъ бѣше единъ отъ добритѣ приятели на тая група, изключително на г. Радославова. Знае се така сжщо, че той бѣше и единъ отъ редакторитѣ на „Народни Права“. Този приятелъ на г. Радославова въ „Свободна Дума“, въ брой 25, въ края на своя суровъ материалъ, надъ подписа си отгорѣ пише слѣдующето: (Чете.) „Заемътъ бѣше непопуляренъ въ срѣдата на болшинството, и това стрѣсна Правителството. Въ единъ отъ столичнитѣ хотели най-виднитѣ прѣдставители на Либералната партия държеха засѣдания, въ които на дълго и широко се разискваха неговитѣ условия и всички го намираха за тежъкъ, а, слѣдователно, и за неприемливъ. Захващаха се прѣговори между министри и депутати, които нѣмаха никакъвъ резултатъ. Особено народнитѣ прѣдставители отъ източния край бѣха остри противници на заема и не даваха да се, спомене за неговото приемане. Тѣ прѣдпочитаха Правителството да излѣзе въ оставка, отколкото да се ангажира съ неговото прокарване въ Камарата. Трѣбваше да се заблѣжки тукъ, че това увлечение се дължеше повече на чувствата, отколкото на разума. Противнитѣ народни прѣдставители имаха главния си аргументъ въ факта, че Либералната партия ще загуби въ очитѣ на народа, ако приеме заема; за тѣхъ на вторъ редъ стоеше въпросътъ за неотложнитѣ нужди на Държавата, които наложиха и самия заемъ. И тѣ прѣдпочитаха да запазятъ името и реномето на партията, отколкото да дадатъ съгласието си за единъ заемъ, който щѣлъ да има съмнителни облаги за съкровището. Слѣдствие на това, положението на Правителството стана трудно. То не смѣше да внесе въпроса за заема въ Камарата, прѣди да се осигури за неговата поддръжка. За тая цѣль Радославовъ прави нѣколко събрания въ кжщата си, но безуспѣшно. Тогава той свика едно въ дома на прѣдседателя на Събраниято отъ интимни приятели, на което и моята скромна милость прискѣствува. Отъ съвѣщанията на това събрание трѣбваше окончателно да се рѣши въпросътъ: ще се приеме ли заемътъ или не и, слѣдователно, ще остане ли партията на властъ или не? Събраниято бѣше оживлено. Никой не искаше да се раздѣли отъ властта; всѣки приказваше противъ договоритѣ, но се стремѣше да намѣри единъ модусъ, който да изкара и вълка ситъ, и стадото цѣло. Врѣмето минаваше, а никакво рѣшение не бѣ взето. Тогава В. Радославовъ натѣргено каза: „Г-да, ако отхвърлите договоритѣ, ние сме въ оставка и мене

ме чака слѣдующето: сждебниятъ приставъ на другия денъ ще изхвърли дѣцата отъ кжщата ми. За доброто на партията, азъ влѣзохъ въ голѣми дългове.“ Сички съ недоумѣние се погледнахме прѣдъ това заявление и кѣсо, и категорично. Съвѣщанията се свършиха: противникитѣ на заема станаха негови най-добри защитници, и той се прие!...“ (Гласове: Браво!)

Искамъ въ свръзка съ това да ви обърна вниманието и на една частъ отъ обясненията, които даде г. Тончевъ прѣдъ Народното Събрание. Въ единъ пасажъ отъ тия обяснения г. Тончевъ, като излѣзе тукъ прѣдъ Народното Събрание — на стр. 19 втората колона, — каза ни между другото: (Чете.) „Вждѣте сигурни, че ако ние знаехме, че Народното Събрание ще иска да направи това славно отстъпление, това славно повръщане отъ своята юриспруденция съ единъ политически процесъ срѣщу насъ, съ едно искане за углавно прѣслѣждане, нѣмахме да ви дадемъ случая: имаме на разположение въ октомврий мѣсець едно болшинство, което можеше да потвърди всичко.“

Г-да народни прѣдставители! Отъ една страна имате фактитѣ, които доказватъ, че се е ограничавало изборното право и свободата на българскитѣ граждани съ цѣль да се измѣни резултатътъ въ изборитѣ, за да може да се избератъ хора, които сж били удобни на бившитѣ г. г. министри, отъ друга страна имате и фактитѣ, които установяватъ, че това Министерство е назначавало, за получаване заплати безъ да е имало нужда, и въпрѣки постановленията на законитѣ, съ едно флагрантно тжпкане на конституцията и закона за отчетността, хиляди хора свои партизани; давало е окръжнии, че не трѣбваше да се назначаватъ лица отъ опозицията, а само отъ неговитѣ партизани, за да може да взематъ една голѣма частъ отъ тѣзи 5 милиона. Единъ отъ шефотѣ на тази партия, когато се намира въ критическо положение правителството, казва: „Вие трѣбваше да ме поддръжате, защото иначе, ако излѣза отъ властта, нѣма азъ да мога да извлѣча онѣзи облаги, които сж менѣ нужни да си набавя това, което съмъ загубилъ; защото не ща да мога да платя това, което имамъ да давамъ и сждебниятъ приставъ ще дойде да ми продава вещитѣ; защото за тая партия азъ съмъ влѣзълъ въ дългове; трѣбваше да ме поддръжате, за да мога да извлѣка облагитѣ отъ тази властъ, за да мога да се туря въ едно друго материално положение отъ това, въ което се намирамъ.“ Излиза другъ отъ обвиняемитѣ министри и казва: Ние имаме едно Народно Събрание, което бѣше готово съ болшинството си всичко да приеме, било то законно, или противозаконно. Питамъ ви азъ, г-да народни прѣдставители, иматъ ли нѣкаква каузална връзка тия нарушения на законитѣ отъ бившитѣ г. г. министритѣ съ тѣхнитѣ лични смѣтки; дали съ тѣхъ не сж гледали да направятъ партията силна, за да стоятъ на властъ, и иматъ ли връзка съ тѣхното материално положение или нѣматъ. Може тукъ да съмъ въ сферата на прѣдположенията, но тѣ сж прѣдположения много силни, и когато имаме възможность за тия прѣдположения да дадемъ срѣдства по-нататъкъ да се издиратъ тѣ съ изслѣждането на хора, които съ подписа си твърдятъ туй нѣщо, ако не допуснемъ това, тогава ще засвидѣтелствуваме, че не искаме щото министритѣ, когато дойдатъ на властъ, да знаятъ, че има министерска отговорность прѣдъ народа,

ами че искаме да си вървят работитѣ така, както си сж вървѣли! Защо да се страхуваме при такива факти да извадимъ прѣдъ сѣда едни лица, които ще иматъ възможность да направятъ своитѣ възражения, да прѣдставятъ своитѣ доказателства, да наематъ свои защитници и да навеждатъ каквито щатъ доктрини, за да се защитятъ и да установятъ своята невинность, и да блѣсне прѣдъ общественото мнѣние този въпросъ: дали има въ България министерска отговорность или нѣма. И ако сега ние, по едно съвпадение, сме прѣдъ такъвъ купъ отъ доказателства, ще дочакаме ли другъ случай отсега нататкъ да имаме такива доказателства, щото да можемъ да разискваме върху въпроса: имаме ли основание да се произнесемъ за даванетоъ подъ сѣдъ бившитѣ министри или нѣмаме. Министритѣ, г-да прѣдставители, иматъ на свое разположение такава власт и такива срѣдства, щото тѣ могатъ да направятъ всички забикалания, могатъ да прибѣгнатъ до всички срѣдства да подведатъ своитѣ дѣйствиа подъ нормата на закона, но въ сжщность да бѣдѣтъ прѣстѣпни. И когато ние ще се произнасяме въ дадения случай, не можемъ да се водимъ отъ теорията, която се прѣповѣдва, не можемъ да кажемъ, че по тоя начинъ нѣмало да се намѣри въ България министъръ, който да не може да се подведе подъ отговорность. Азъ мисля, че не е този страхъ. Ние не трѣбва да се страхуваме отъ това, че въ България може да се даватъ подъ сѣдъ министри, които не сж виновни, но ние трѣбва да се страхуваме да не дойдемъ до такова положение, щото да не може да се даватъ подъ сѣдъ министри, които сж виновни! (Ржкоплѣскане.) Азъ мисля, че ни най-малко може да ни смущавъ това. Сжщо ни най-малко е извинително това, което г. Теневъ пише въ една цѣла колона, като ни казва, че Гешовъ направилъ това, Тодоровъ направилъ онова, че бившитѣ министри направили това, че бившитѣ министри направили онова и че било система нарушението на законитѣ. Азъ мисля, г-да народни прѣдставители, че това е най-недостолѣното извинение, което единъ обвиняемъ може да си направи. Прѣдъ общественото мнѣние и прѣдъ обществения сѣдъ, пъкъ и прѣдъ държавния сѣдъ могатъ и тѣзи господа да сѣднатъ. Нека се дадатъ такива факти и нека се заематъ и направятъ прѣдложение — има най-сегнѣ тукъ въ Народното Събрание прѣдставители отъ всички групи и не е важно дали ще мине извѣстно прѣдложение или не, — защото общественото мнѣние не сѣди отъ резултата на вота на болшинството, а сѣди за нѣщата отъ тѣхната сжщность. Нека тия господа отъ това меншество да извадятъ едно прѣдложение тукъ, да формулиратъ едно обвинение, въ което обвинение да кажатъ какви сж нарушенията на нѣкои отъ бившитѣ министри, въ които нарушения да има участие и тѣхенъ личенъ интересъ, едно съзнателно оцѣтаване интереситѣ на казната, и да видятъ тогава, ще се намѣрятъ ли народни прѣдставители да поддържатъ такова прѣдложение или не. Но така да казватъ, че Тодоровъ и Гешовъ сж направили такива прѣстѣпления и ние ги правимъ, това не е извинение. Ако тѣ сж го правили, то единъ день ще има тържество на общественото мнѣние въ България и надъ тѣхъ. Стига да има хора съ куражъ не само да говорятъ, но и да намѣрятъ тѣхнитѣ прѣстѣпления и тогазъ и тѣ ще отговарятъ.

Нека не се забравя отъ тѣзи господа, че Тодоровъ, когато обвинявахъ, че ималъ извѣстни материални облаги отъ сключването на заема, когато излѣзе въ оставка, повика на сѣдъ отговорния редакторъ на вѣстника, който пишеше; всички вие знаете какъвъ бѣше резултатъ отъ сѣда. Тѣй правятъ хората, които мислятъ, че не сж виновни, защото не е важно, че е имало извѣстно формално нарушение на законитѣ, но ние искаме да сѣдимъ лошото намѣрение. Ако единъ министъръ направи едно дребно нарушение на законитѣ, или, ако щете, едно голѣмо нарушение на формата на законитѣ, но го прави съ цѣль и тая цѣль я постигне, да облагодѣтелствува Българския народъ, да направи напр. едно подобрѣние на правдинитѣ на Българския народъ, азъ ви увѣрявамъ, че за такова нарушение никой нѣма да сѣди такъвъ министъръ, макаръ че нарушението ще си остане пакъ нарушение.

Прѣди да свърша, г-да народни прѣдставители, понеже нѣкои отъ г. г. другаритѣ народни прѣдставители, които поддържатъ идеята, че нѣма основание да се даватъ бившитѣ министри подъ сѣдъ, изтъкватъ още единъ въпросъ, който въпросъ не е толкова сериозенъ и основателенъ отъ гледна точка на силата и значението на доказателствата, отколкото да се шиканира и заплете работата, — азъ считамъ за нужно да кажа и върху този въпросъ нѣколко думи. Комисията е излѣзла съ едно заключение, което заключение, казватъ, не хармонира съ сжжденията, които сж изказани въ общата частъ на доклада, за министерската отговорность. Това се поддържаше отъ нѣкои г. г. народни прѣдставители и отъ дѣсницата, слушамъ го и отъ лѣвицата, ще се каже вѣроятно още нѣщо и отъ трибуната. Много се завива на прѣстъ този мотивъ, който сме турили на края на доклада, когато признаваме нѣкои извинителни причини за нѣкои отъ г. г. бившитѣ министри. Прѣди да говоря върху това, съзирамъ, че тенденцията на туй главно е, защо и Министерствъ на Войната не е туренъ въ доклада, защо и той не е причисленъ къмъ обвиняемитѣ. Ние, които сме членове на комисията, не можемъ да търпимъ за туй нѣщо нѣкаква отговорность. Тѣзи, които пледиратъ, че движението на такъвъ единъ процесъ трѣбва да става много строго подъ форматъ на закона, трѣбва да кажатъ: позволяваше ли ни закона да направимъ това? Ние, които сме членове на комисията, знаете какво прѣдложение ни се даде, знаете имената, които фигуриратъ, и че въ тия имена не фигурира Министеръ Паприковъ. Но при все това да не мислите, че ние сме изпуснали онова, което трѣбва да се каже по адресъ на г. Паприкова. Чувамъ да се казва, че ние умишлено сме извадили неговото име отъ Министерския Съвѣтъ, дѣто той е присѣствувалъ и подписалъ нѣкои отъ мѣркатѣ, които сж се вземали и за които се даватъ подъ сѣдъ бившитѣ министри. Азъ понеже не съмъ работилъ много по този отдѣлъ, отъ прочитането много на кратко, когато ми се каза туй, заинтересувахъ се и знамъ и поддържамъ слѣдующето: името на г. Паприкова е извадено кога се говори въ заключителнитѣ части на доклада по ония въпроси, които се разглеждатъ въ сжщия докладъ, по поводъ рѣшенията на Министерския Съвѣтъ, въ които рѣшилия той е участвувалъ, но неговото име не се вади тамъ, дѣто се излага историческата частъ на тия събития. Тамъ,

дѣто казваме, че Министерският Съвѣтъ рѣшилъ, напр., да се купятъ кантари, при имената на министритѣ, които сж участвували тамъ, ще намѣрите и неговото име. Ако би че нѣкъдѣ е извадено, то е ставало по чиста погрѣшка, но азъ твърдя — защото провѣрихъ на двѣ мѣста, — че въ историческата частъ неговото име е помѣстено, а въ заключителната частъ, дѣто е казано: тѣзи и тѣзи обвиняеми министри сж направили това и това, името на г. Паприкова не фигурира и не можеше да фигурира, защото вие нѣмате прѣдложение и не натоварихте комисията да установява факти и за негово обвинение. Ако бѣхте дали на комисията такова нѣщо, ние, слѣдъ като изложехме историята и кажихме, че той е взималъ такова и такова участие въ тѣзи и тѣзи министерски съвѣти, щѣхме да си кажемъ заключението и по отношение на него. Вие мислите, че можехме да се смущаваме отъ това, ако неговото име бѣше фигурирало. Ние щѣхме да си кажемъ заключението и то не можеше да не ви удовлетвори, но на всѣки случай не щѣхме да избѣгнемъ да го направимъ. Ако бѣхме го направили сега, нѣмаше ли да бѣде прѣвишение на властъ отъ наша страна? (Д. Ризовъ: Но защо освободихте другитѣ трима? Не е ли това взѣтъ отъ вашата властъ?) И върху това ще говоря. Искамъ да свърша съ г. Паприкова, на тогава ще говоря. Казва г. Ризовъ, защо освободихте тримата други? Най-напрѣдъ, тукъ много злѣ се разбира заключението на комисията и г. Найчо Цановъ, споредъ мене, не бѣше правъ да казва, че той е единъ въпросъ вече прѣдрѣшенъ. Народното Сѣбрание още напрѣдъ, когато прие неговото прѣдложение и постанови, че тѣзи и тѣзи трѣбва да се дадатъ подъ сждъ, съ туй прѣдрѣшило въпроса и сега не може да се разрѣшава. (Д. Ризовъ: За него е прѣдрѣшенъ!) Азъ разбрахъ, че за всички народни прѣдставители. Тогава, пардонъ!

Г-нъ Ризовъ пита: защо извадихте тримата? Не сме извадили другитѣ трима. Вие трѣбва да прочетете нашето заключение внимателно и ще видите, че въ него ние цитираме какви прѣстѣпления и нарушения считаме да сж извършени отъ всички министри и най-подирѣ казваме: (Чете.) „Като правимъ това заключение и каго имаме прѣдъ видъ, че отъ направенитѣ издирвания и провѣрвания не се установява, че министритѣ отъ сѣщото министерство — запомнѣте това добръ: не се установява, че министритѣ отъ сѣщото министерство — Гр. Д. Начовичъ, П. Пешевъ и Д-ръ К. Вачовъ сж съдѣйствували съ прѣдоставената имъ властъ въ кръга на вѣдомствата, които сж управлявали, за извършването на показанитѣ по-горѣ прѣстѣпни дѣяния и че участието на нѣкои отъ тѣхъ въ Министерския Съвѣтъ, когато сж се взели нѣкои отъ противнитѣ на конституцията и на законитѣ постановления, не установява достатъчно тѣхната прѣстѣпна умисленостъ“. (Д. Ризовъ: Това не е ваша работа! Ваша работа бѣше да изброите само прѣстѣпленията!) Азъ по това съмъ още на друго мнѣние. Азъ казахъ, че ние съ нашето заключение не казваме, че другитѣ трима не впадатъ въ категорията на обвиняемитѣ, че тѣзи трима извадени бивши министри не впадатъ въ категорията на тия, които сж направили извѣстни нарушения на конституцията. Ние обясняваме, че на основание на това, което сме събрали, не намираме, че има достатъчно

данни, които установяватъ, че тѣ сж прѣдоставената имъ властъ по министерствата, които управлявали, сж съдѣйствували съ нѣщо, за да се извършатъ тѣзи работи. Казваме още, че не намѣрваме за установено, че тѣ сж своето участие въ Министерския Съвѣтъ, когато сж се взели тѣзи рѣшения, противни на конституцията, сж дѣйствували съ онази прѣстѣпна умисленостъ и онава съзнание, което сж имали другитѣ, които сж прѣдлагали и изтълнявали въ свонтѣ вѣдомства противозаконнитѣ и прѣстѣпни мѣрки. За това достатъчни доказателства нѣмаме, а трѣбваше такива да сж на лице, за да имаме спокойна съвѣстъта си, когато се произнесемъ, че и тѣ трѣбва да отидатъ на сждъ. (Д. Ризовъ: Това е работа на сжда, а не ваша работа!) Това може да е работа на сжда, но не по-малко работа е и на онзи, който дава мнѣние и взима рѣшения и отговорностъ поне прѣдъ съвѣстъта си, когато дава единъ човѣкъ подъ сждъ. Трѣбва да не забравите, че ние даваме тукъ гласъ, който има рѣшаващо значение и който не оставя безъ по-нататъшни послѣдствия за лицата, които засѣга това наше рѣшение.

Сега болшинството на Народното Сѣбрание е волно и властно, всѣки споредъ убѣждението на съвѣстъта си, да приеме тѣзи наши мнѣния за сериозни и основателни, или не. Всѣкому е работа да гласува както ще, всѣкой отъ васъ има властъ надъ себе си, но нѣмате право да кажете, йокъ, вие трѣбва да рѣшите противъ съвѣстъта си, вие бѣхте длъжни да кажете, че непрѣмънно тѣ сж виновни. Ние казваме, че сж извършили извѣстни прѣстѣпления, извѣстни нарушения, но казваме, че за тѣзи прѣстѣпления не сж виновни. Тѣй мислимъ ние, защото искаме — понеже това ще бѣде процесъ единичекъ отъ когато България живѣе политически животъ — по тоя процесъ да влизатъ като обвиняеми лица, които сж истински виновни, най-много виновни. Може би, нѣкой още да е направилъ извѣстни нарушения, но когато ние не намѣрваме факти да приемемъ, че тѣзи нарушения могатъ да се възведатъ въ сжщата степенъ, както прѣстѣпленията на другитѣ, когато създаваме това нѣщо въ съвѣстъта си, имаме право, като даваме вота си, да го кажемъ. Вие мислите, че комисията нѣма право да дава заключение, но никой законъ не запрѣщава на комисията да дава заключение. За туй нѣщо законътъ глѣчи. (Д. Ризовъ: „Лицеприятие и чувство на другарство“!)

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: Бждѣте спокойни и оставѣте, моля, оратора свободенъ да довърши рѣчъта си! Вие казахте рѣчъта си, тя е записана!

В. Димчевъ: (Продължава.) Ние по този въпросъ сме разисквали, т-да прѣдставители, трѣбва ли въ дс-клада да туримъ заключение или не, и приехме, че когато законътъ задължава да установимъ фактитѣ на обвинението, ние сме длъжни да кажемъ тѣзи факти каква връзка иматъ съ постановленията на законитѣ и туй не можемъ да кажемъ друго-яче, освѣтъ съ едно заключение, защото фактитѣ сж много и разнообразни. Тѣзи факти, оцѣнявани безъ свързка съ постановленията на законитѣ, отъ тѣхъ всѣкой субективно може да дохожда до раз-

лични заключения. Ние мислихме, че е нужно тѣзи факти да систематизираме и приведемъ въ връзка съ дѣйстви-
щитѣ закони и така да дадемъ заключение, защото безъ да направимъ заключение, туй нѣщо не можеше да се постигне. Ето защо дадохме заключение и когато го дадохме, бѣхме длъжни да го изложимъ въ такава форма, каквато диктуваше съвѣстѣта ни. (Д-ръ Х. Владигеровъ: Нѣкой отъ васъ бѣше ли на особено мнѣние?) По въпроса, какво е заключението на комисията, азъ мога да ви кажа, че рѣшението ѝ бѣше единодушно. Имаме единъ членъ на особено мнѣние, но туй е работа на г. прѣдсѣдателя да го каже. Той има протокола за това нѣщо. То бѣше върху едно сжидение, което ние казахме въ общата частъ на доклада.

М. Златановъ: Понеже и въ печата се писа...

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: Азъ не Ви давамъ думата, понеже г. Димчевъ не е свършилъ!

М. Златановъ: Азъ моля г. Димчева да ми позволи да обясня това, понеже и въ печата се спомена, че членътъ отъ комисията г. Ибишевъ билъ на особено мнѣние. Срамно е да се твърди това, когато имаме доклада на комисията, въ който никакво особено мнѣние нѣма. Ще ви прочета протокола на комисията. (Чете.)

„Протоколъ.“

На 12 августъ 1901 г. парламентарната 12-членна комисия, въ съставъ: прѣдсѣдатель М. Златановъ, членове: Д-ръ А. Ходжевъ, Д-ръ А. Петровъ, Д-ръ К. Милановъ, А. Франтя, П. Станчевъ, В. Димчевъ, И. Соколовъ, А. Малиновъ, А. Ибишевъ и Т. Николовъ, като изслуша доклада по установяване фактитъ по обвинението на бившитѣ министри: Т. Ивановъ, Д-ръ В. Радославовъ, Д. Тончевъ, Г. Д. Начовичъ, М. Теневъ, Д. Вачовъ и П. Пешевъ,

П о с т а н о в и:

Подписва казания докладъ съ прѣдложение до Народното Събрание за прѣдаване за сжидене отъ Държавнии сждъ само на слѣдующитѣ бивши министри: Т. Ивановъ, Д-ръ В. Радославовъ, М. Теневъ и Д. Тончевъ з.г.: а) нарушение на конституцията, б) измѣна на Отечеството и Короната и в) нанисане врѣда на Държавата за лична полза.

М. Златановъ, Д-ръ А. Петровъ, Д-ръ К. Милановъ, Т. Николовъ, И. Соколовъ, В. Димчевъ, Д-ръ А. Ходжевъ, П. Станчевъ, А. Малиновъ, А. Франтя, А. Ибишевъ. Съ особено мнѣние по принципиалния въпросъ за солидарната улавна отговорностъ на министритѣ: А. Ибишевъ.

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: Г-нъ Златановъ! Понеже г. Владигеровъ повдигна тоя въпросъ, дайте му оригиналния протоколъ да го прочете.

М. Златановъ: Азъ съмъ отговоренъ и затова ще го държа, или по-добруъ ще го дамъ на бюрото на Народното Събрание. (Прѣдава го на бюрото.)

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: Г-нъ Владигеровъ! Ако обичате, елате да го прочетете.

В. Димчевъ: (Продължава.) Г-да народни прѣдставители! Слѣдъ всичко това, което казахъ по съдържанието на доклада, длъженъ съмъ да забѣлжа, че не съмъ изчерпалъ всичко онуй, което може да се каже по туй съдържание. Само къмъ туй мога да сведа рѣчѣта си, че не е вѣрно, че тоя докладъ е само едно перефразирание на ония обстоятелства, които се извадиха въ първитѣ доклади и че не е вѣрно, че сложихме нашето заключение на основание на прѣдположения. Вѣрно е, че събрахме повече доказателства, не толкова, колкото можеше и имаме да се събератъ, но за туй е виновно късото врѣме, съ което разполагаме. Ако е сжидено да отиде по-нататъкъ тоя докладъ, тогава ония, които ще сж слѣдствена комисия, могатъ да слѣдватъ и ще да намѣрятъ още, защото има още. За мене е важно, че тѣзи данни сж достатѣчни да може да се вотира, да се приеме заключението на комисията, което заключение е, че трѣбва да се дадатъ четирмата отъ обвиняемитѣ подъ сждъ. Не е заключението да се осждатъ, но че трѣбва да се дадатъ подъ сждъ. Толкова факти, колкото има тукъ, сж достатѣчни за единъ човѣкъ съ спокойна съвѣст да може да вдигне рѣчка и да каже, че трѣбва да се дадатъ подъ сждъ тѣзи г. г. бивши министри, които сж направили толкова нарушения на законитѣ, които сж направили такова ограничение на свободата на българскитѣ гражданѣ тогава, когато казваха, че Българскиятъ народъ има нужда отъ свобода, че Българскиятъ народъ страдалъ отъ ограничението на тая свобода отъ тѣхнитѣ прѣдшественици; тѣзи г. г. бивши министри, които сж разпилѣли такива грамадни суми пари въ онзи моментъ, когато казваха, че България е въ финансова криза, че положението ѝ е критическо, че прѣдшественицитѣ имъ разсипници сж докарали страната до фалитъ и че тѣ дохождатъ да турятъ на други основи финансовото ѝ положение; тѣзи г. г. бивши министри, които по такъвъ начинъ допуснаха да се изразходватъ милиони и, запомнитѣ, г-да народни прѣдставители, тѣзи милиони се изразходваха въ туй именно врѣме, когато въ България имаше добродѣтелни комисии, съставени за да събиратъ и даватъ помощи на бѣдитѣ и страждущи отъ гладъ. За всичко туй мисля, че много съвѣстно е, длъжностъ ни е да вдигнемъ рѣчка да се дадатъ подъ сждъ тѣзи бивши министри, които сж направили всичко това и то въ врѣмето, когато Българскиятъ народъ нищѣне, когато бѣше въ отчаяностъ. Нека тѣзи, които искаха да го спасяватъ и сж вършили такива работи, да излѣзатъ прѣдъ сжда и да кажатъ, че мѣрките, които сж взели, сж били такива, съ които само е могло да се излѣкуватъ тогвашинитѣ рани на Българския народъ. (Вурни ржкоплѣскания. — Гласове: Браво!)

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: Има записани още. Желаете ли да се продължава засѣданието? (Гласове: Не желаемъ! Да се вдигне засѣданието.)

Понеже врѣмето е напѣднало, ще вдигна засѣданието. Прѣди това има да съобща на Народното Събрание, че сж постѣпили отъ Финансовото Министерство: законо-

проектъ за измѣнение и допълнение закона за бирнитѣ отъ 1892 г., законопроектъ за допълнение на чл. 7 отъ закона за адвокатитѣ и законопроектъ за изплащане подобритѣ съ храни, които ще се турятъ на дневенъ редъ за идущето засѣдание.

Е. Начевъ: Прѣдлагамъ утрѣ да имаме засѣдание.

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: Има прѣдложение да имаме утрѣ засѣдание. Ще се гласува. Който приема да имаме утрѣ засѣдание, да си вдигне ржката. (Болшинство.) Събранието приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 7 ч. 40 м. вечерята.)

Подпрѣсѣдатели: { **В. Кжнчовъ.**
А. Краевъ.

Секретаръ: **Д-ръ К. Икономовъ.**

Началникъ на Стенографическото бюро: **Т. Гължбовъ.**